

”Et sted mellom livet og kista”

Varetektsfangers opplevelse av varetekt

Synnøve Berg Colling

Masteroppgave i kriminologi

Institutt for kriminologi og rettsosnologi

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2013

”Et sted mellom livet og kista”

Varetektsfangers opplevelse av varetekt

Synnøve Berg Colling

**Masteroppgave i kriminologi
Institutt for kriminologi og retts sosiologi
Det juridiske fakultet**

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2013

© Synnøve Berg Colling

Våren 2013

”Et sted mellom livet og kista” - varetektsfangers opplevelse av varetekt

Synnøve Berg Colling

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Kopi partner AS / Sandefjord

Sammendrag

”Et sted mellom livet og kista”

- *varetektsfangers opplevelse av varetekt*

Av: Synnøve Berg Colling

Veileder: Hedda Giertsen

Levert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Universitetet i Oslo

Våren 2013

Fokuset på norske fengsler som ”luksushotell” og ”feriekoloni” er kjente overskrifter i dagens mediebilde og fremstilling av fengsel. Samtidig har varetektspraksisen i Norge mottatt mye kritikk fra ulike hold, blant annet for bruk av isolasjon og for lite fokus på menneskelig kontakt og aktivisering. Med dette som utgangspunkt fokuserer denne oppgaven på spørsmål om hvordan det egentlig er å sitte i varetekt i norske fengsler i dag. Sett i lys av idealer og realiteter av norsk varetektspraksis, hvordan opplever fangene varetektsoppholdet? Denne problemstillingen har blitt forsøkt besvart gjennom en kvalitativ studie bestående av intervjuer av åtte informanter, herunder to betjenter og seks varetektsfanger ved to ulike fengsler.

Informantene, både betjenter og innsatte beskriver ulike sider av varetekten som utfordrende på en rekke punkter. Temaer som tid, identitet og usikkerhet rundt oppholdet er i den empiriske delen av oppgaven sentrale temaer. Relatert til hvordan det oppleves å sitte i varetekt, samt hva det gjør med fangene er sentralt. Videre er måter å håndtere disse opplevelsene på viktige beskrivelser for å skape et bilde av varetektens realiteter. Som nevnt over har Norge mottatt kritikk fra ulike organer, blant annet fra Europarådets torturovervåkingsskomité for bruk av varetekt, spesielt relatert til isolasjon og menneskelig kontakt. Disse elementene blir naturlig å berøre som del av varetektsfangenes beskrivelser og opplevelser.

Idealene av varetektspraksisen gjøres rede for med utgangspunkt i straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, samt offentlige dokumenter som St.meld.nr 37 ”*straff som virker- mindre kriminalitet*”. Dette gir et bilde av det helt konkrete, formelle grunnlaget for varetekt, samt hva den bør inneholde og hvordan den bør gjennomføres. St.meld.nr 37 gir en oversikt over noen av de ulike utfordringene som varetekten medfører. Videre gir stortingsmeldingen en henvisning til hva som bør gjøres for å bøte på disse belastningene en varetektsfange blir utsatt for. Dette blir diskutert sett i lys av realiteter av opplevelsene som blir beskrevet av varetektsfangene.

Anvendt litteratur og teori baserer seg hovedsakelig på tidligere fengsels- og institusjonsforskning. Dette er arbeid basert på innsatte som soner en dom i fengsel, eller som er tvunget til et opphold i en institusjon på annet grunnlag enn en varetektsfange. Grunnlaget for frihetsberøvelsen relatert til varetekt handler først og fremst om etterforskningsmessige hensyn. Allikevel er det trukket paralleller til slike teoretiske perspektiver, basert på at opplevelsene i varetekt, handler i stor grad om opplevelsen av å bli fratatt friheten - samt de ekstra belastningene varetekten medfører for mange. Dette er belastninger som den brå og plutselige starten, usikkerheten, isolasjon både i en innkomstavdeling, samt isolasjon som en del av hensynet til etterforskningen. Det å ikke ha muligheten til å se fremover, telle ned dager eller gi beskjed til familie og venner om når du kommer ut fremstår som belastende for mange av informantene.

Så hva gjør det med deg å sitte i varetekt? Hvordan påvirker det deg? Hvordan takles det? Er det beskrivelser basert på bitterhet og følelser av urettferdighet fordi du blir fratatt friheten? Eller handler det om opplevelser og beskrivelser av en ekstrem hendelse og inngrep i en persons liv som oppleves og takles på ulike måter?

Dette er diskusjoner som blir tatt opp fortløpende gjennom oppgaven med fokus på å besvare og belyse problemstillingen: Hvordan opplyser fangene varetektsoppholdet? Sett i lys av idealer og realiteter av varetektspraksisen i Norge i dag.

Takk

Prosesen rundt arbeidet med masteroppgaven har til tider vært lang, utfordrende og veldig frustrerende. På tross av dette har arbeidet også vært tilfredsstillende, spennende og motiverende. Det er mange som fortjener en takk for støtte og motivasjon underveis i denne prosessen.

Først av alt: takk til de jeg ikke kan nevne ved navn - informantene mine. Tusen takk for at dere stilte opp og ville dele deres opplevelser av varetekten. Både betjenter og innsatte.

Takk til Hedda, min veileder for god veiledning og ikke minst raske tilbakemeldinger til enhver tid. Takk til fengselsgruppa for godt samarbeid, gode diskusjoner og tilbakemeldinger på utkast underveis i prosessen.

Takk til mine kjære medstudenter på lesesalen for godt samhold og motivasjon underveis i prosessen. Selv når jeg ikke har vært på lesesalen har jeg følt deres nærvær og humor til enhver tid.

Takk til mamma og daddy for støtte og oppmuntring. Takk til storesøster for motivasjon og gode samtaler. Takk til svigermor for gode råd. Takk til alle mine gode venner for støtte og gjestfrihet. En stor takk til Eirik, Katrina og spesielt Hilde som tok på seg den store oppgaven med å lese korrektur. Til sist men ikke minst- takk til min kjære Øystein for tålmodighet, støtte og forståelse for det meste.

Synnøve Colling
Sandefjord 2013

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Problemstilling.....	2
1.1.1	Teoretisk tilnærming og anvendt litteratur	2
1.1.2	Avgrensning.....	3
1.1.3	Begrepsavklaring.....	3
1.1.4	Oppgavens oppbygning.....	3
1.2	Grunnlaget for varetekt.....	4
1.2.1	Hva sier loven?.....	4
1.2.2	Vilkår under varetektsfengslingen	7
1.3	Varetekt: en gjenstand for diskusjon	8
1.3.1	Internasjonalt regelverk og samarbeid	9
1.3.2	CPT og kritikk av norsk varetektspraksis.....	10
1.3.3	En diskusjon om tortur?.....	12
1.4	Hvem er varetektsfanger? Statistisk sett.	15
2	Metode.....	21
2.1	Valg av metode og metoderefleksjoner	23
2.2	Forberedelse til datainnsamling.....	24
2.2.1	Adgang til feltet.....	25
2.3	Utvalg av informanter	26
2.4	Forberedelse til intervjuene.....	28
2.5	Intervjusituasjonen.....	31
2.5.1	Mitt første møte med Skien fengsel.....	31
2.5.2	Mitt første møte med Drammen fengsel	32
2.5.3	Refleksjoner rundt intervjusituasjonen	33
2.6	Analyseprosessen	36
2.6.1	Transkribering og anonymisering.....	36
2.6.2	Analyse av datamaterialet.....	36
2.7	Troverdighet, bekreftbarhet, overførbarhet.....	39
3	Rammene for gjennomføringen av varetekt	42
3.1.1	Innholdet i varetekten	43
3.2	Skien og Drammen fengsel	44
3.2.1	Avdeling A, B og C	45
3.2.2	Avdeling 1, 6 og 7.....	46
3.3	"Menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter"	47
3.3.1	Utfordringer.....	52
3.3.2	Hva gjør betjentene?.....	53
3.4	Varetekt er ikke straff. I praksis?	55
4	Opplevelser av varetekt.....	58
4.1	Brått og plutselig.....	58
4.2	Med erfaring	60
4.3	Opplevelser av tid.....	63
4.3.1	Ventetid.....	64
4.3.2	Bortkastet tid.....	68
4.3.3	Nyttig tid.....	70
4.4	Identitet: er jeg kriminell?	72

4.4.1	Hilsen XX fengsel.....	72
4.4.2	Fengsel = kriminell?.....	73
4.4.3	Jeg og "de"	75
4.4.4	Hvordan håndtere din "nye" identitet?.....	77
4.4.5	Hvem blir man av å sitte i fengsel?	78
4.5	Opplevelser preget av uvissheten.....	80
5	Måter å håndtere varetekten	81
5.1	Tiden på innsiden	81
5.2	Tiden på utsiden.....	83
5.3	Tiden med tankene	85
6	Isolasjon i varetekt	87
6.1	Restriksjoner i varetekt	87
6.1.1	Et kort tilbakeblikk	88
6.1.2	Et etisk problem?	89
6.1.3	Et særskandinavisk problem?	90
6.2	Hva gjør isolasjon med deg?.....	91
6.2.1	Tid og kontroll.....	94
6.3	Å være alene	95
7	Veien tilbake	98
8	Avslutning.....	101
	Litteraturliste	104
	Vedlegg.....	110

1 Innledning

I 2011 satt det i gjennomsnitt 862 menn og 69 kvinner til enhver tid i varetekt i norske fengsler (Kriminalomsorgens årsstatistikk, 2011: 32). I løpet av ett år var det 3630 nyinnsettelse og gjennomsnittlig sittedid i varetekt var 87 dager (Kriminalomsorgens årsstatistikk, 2011: 10). Varetekt er med andre ord en stor del av fengselshverdagen i norske fengsler.

I lys av kritikken Norge har mottatt for bruk av sin varetektspraksis er idealer og realiteter et sentralt stikkord i oppgaven. Den kritiske oppmerksomheten rettet mot Norge for bruk av varetekt, spesielt relatert til isolasjon har vært noe som har tiltrukket meg. Hvordan har et land som Norge, kjent for mange som forkjempere for menneskerettigheter, og for å ha et svært humant og ”mildt” straffe og- fengselssystem, så blitt kjent som et av de landene i Europa som blir kritisert for sin varetektspraksis?

Jeg ble nysgjerrig på hvordan varetekt oppleves av fangene selv, og hva et slikt opphold gjør med deg og hvordan det så takles. Varetekt er formelt ikke en straff, imidlertid har opplevelsene av varetekten i praksis har blitt beskrevet av informantene som en følelse og opplevelse av å bli straffet på ulike måter.

Grunnlaget for varetekt satt i straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, i stortingsmelding nr. 37, og andre offentlige dokumenter vil bli sett på som hovedkildene til idealene av varetekten. Dette vil bli sett i sammenheng med de realiteter av oppholdet varetektsfangene selv beskriver som deres opplevelser.

1.1 Problemstilling

Mitt ønske med oppgaven er å gjøre en undersøkelse og til den grad det lar seg gjøre, forstå hvordan varetektsfanger opplever varetektsoppholdet, og hva som ligger til grunn for disse opplevelsene. Min problemstilling er derfor som følger:

Hvordan opplever fangene varetektsoppholdet ? Sett i lys av idealer og realiteter av varetektspraksisen i Norge i dag.

For å videre utdype dette ønsker jeg å svare på underspørsmål som:

Hvilke utfordringer møter betjenter i arbeidet med varetektsfanger?

Hvordan håndteres opplevelsene av varetekten?

Hva gjør det med deg å sitte i varetekt?

1.1.1 Teoretisk tilnærming og anvendt litteratur

Teoretiske perspektiver og arbeide benyttet er hovedsakelig litteratur innenfor fengsels- og institusjonsforskning. Jeg har blant annet tatt i bruk arbeidet av Sykes (1974) med fokus på ”pains of imprisonment”. De ulike ”pains of imprisonment” har blitt brukt til å diskutere temaer som opplevelser av varetekten og identitet. Videre har Cohen & Taylor blitt diskutert relatert til teamet tid og hvordan den ekstreme varetektsopplevelsen kan påvirke livet til den innsatte på ulike måter. Finstad & Gjetvik (1980) sitt arbeide har blitt brukt kontinuerlig gjennom oppgaven blant annet relatert til opplevelser av varetekten som usikkerhet og tid.

Gjennom Goffman (1991) sitt arbeide om den totale institusjon blir det trukket flere paralleller til i oppgaven, særlig relatert til hans arbeide om begrepet ”død tid” og krenkelsesprosesser av identiteten. ”Kvalitet i varetektsarbeidet” av Danielsen & Karlsen (2008) har blitt tillagt til tider mye vekt og oppmerksomhet i oppgaven som en veiledning og manual teoretisk. Dette både relatert til det formelle rundt varetekten, opplevelsene, måter å håndtere varetekten på, samt isolasjon i varetekt. Ugelvik (2012) sitt arbeide relatert til makt og motstand i fengsel blir brukt blant annet for å belyse aspekter av identitet. Smith

(2006,2008,2012) har blitt brukt med særlig fokus på isolasjon i varetekt. Dette er alle studier og arbeide relatert til fengsel som institusjon, noen mer konkret relatert til varetekt, og noen mer relatert til konkrete temaer i fengsel. Forfatterne og studiene vil bli presentert og diskutert mer inngående videre i oppgaven.

1.1.2 Avgrensning

Oppgavens fokus er som nevnt varetektsfangers opplevelser. Det er deres stemmer som former oppgaven og blir viet oppgavens oppmerksomhet. Jeg har derfor bevisst valgt å gjøre avgrensninger i forhold til andre sider av varetekten som blant annet politiets rolle, tiden i arresten og prosessen rundt pågripelse. Jeg vil heller ikke fokusere på lovbrudd den enkelte er siktet for eller noen utdypning relatert til konkrete lovbrudd og varetekt. Nasjonalitet, kjønn og alder er heller ikke en faktor jeg har valgt å fokusere på for å beskrive varetektsfangenes opplevelser, det er helheten av opplevelsen og ulike temaer relatert til dette uavhengig av disse faktorene som er i fokus.

1.1.3 Begrepsavklaring

”Varetektsfanger”, ”varetektsinnsatt”, ”innsatt” eller ”fange” er begreper brukt om hverandre i oppgaven. Jeg har bevisst valgt å bruke ordet *fange* når jeg snakker om informantene og deres opplevelser spesifikt, dette fordi jeg syntes det bedre reflekterer deres opplevelse av å sitte i varetekt, det å *være en fange*. Begrepet innsatt brukes i sammenhenger hvor det formelle grunnlaget for varetekt diskuteres, samt når jeg snakker om det å være innsatt i varetekt, det å sitte i fengsel generelt. ”Domsinnsatt” eller ”domsfange” blir også brukt om hverandre med samme betydning.

1.1.4 Oppgavens oppbygning

Innledningsvis tar oppgaven tar utgangspunkt i å introdusere leseren om hva varetekt er, basert på det formelle grunnlaget for varetekt i kapittel 1.2- 1.4. Herunder hva det handler om, hvordan det utføres samt en kort statistisk presentasjon av hvem det er som sitter i varetekt. Metode blir presentert i kapittel 2. Deretter presenteres rammene for gjennomføringen av varetekt i kapittel 3. Menneskelig kontakt og meningsfull aktivitet, samt

betjentenes rolle blir så diskutert sammen med en prinsipiell diskusjon av hvordan varetekt oppleves i praksis. Dette for å gi en ytterligere tilnærming til opplevelsen av varetekt. Videre i kapittel 4 blir den empiriske hoveddelen av oppgaven presentert, opplevelsene av varetekt beskrevet at fangene. Ulike opplevelser relatert til den brå og plutselige starten på varetektsoppholdet, hvordan det takles basert på tidligere erfaring eller ikke, ulike aspekter av tid og identitet, samt usikkerhet er hovedtemaer. I kapittel 5 presenterer jeg ulike måter å håndtere varetekten på fra fangenes ståsted. Videre i kapittel 6 diskuteres isolasjon, kritikken relatert til bruk av isolasjon i varetekt, kjente skadevirkninger og hva isolasjon gjør med deg fra fangenes ståsted. Kapittel 7 handler om endt varetektsopphold og ulike problemstillinger relatert til løslatelse og tilbakeføring.

1.2 Grunnet for varetekt

”Varetekt” er et vakkert ord, med assosiasjoner til omsorg. Noen tar en i sin varetekt. I virkelighetens verden i Norge er varetekt et straffeprosessuelt middel, i første rekke til bruk for politiet under etterforskningen av straffesaker; og i sitt innhold en spesielt streng form for fengslig isolering” (Mathiesen, 2003:7).

Basert på det formelle grunnlaget for varetekt gir dette kapittelet en innføring i hva loven sier om varetekt, isolasjon, internasjonale retningslinjer og forpliktelser samt kritikk av den norske varetektspraksisen. Dette for å skape en ramme rundt de opplevelser av varetekten som blir beskrevet senere i oppgaven.

1.2.1 Hva sier loven?

”Den personlige frihet er en av de mest grunnleggende rettsgoder vi har. Det finnes mange former for frihet, og en av de viktigste er friheten til å velge hvor vi ønsker å oppholde oss til enhver tid. Bestemmelser i grunnloven, formell lov og retningslinjer beskytter denne retten. Det er derimot på det rene at vernet av friheten ikke kan være absolutt. I visse tilfeller må hensynet til den enkeltes frihet vike for andre hensyn som anses viktigere. Hensynet til etterforskningen av en straffbar handling er et slikt hensyn” (Danielsen & Karlsen, 2008: 175).

Prinsipielt beskriver dette bakgrunnen for hvorfor vi bruker varetekt. Den enkeltes frihet må vike for andre hensyn som anses å være viktigere, etterforskningen av en straffbar handling. Det er idealer av varetekten som setter store deler av rammene for hvordan varetekten oppleves, dette vil derfor videre diskuteres i dette kapittelet.

”Varetekt er et tvangsmiddel som politi og påtalemyndighet kan benytte i forbindelse med etterforskning av alvorlig kriminalitet. Varetektsfengsling er ikke straff; det foreligger ingen dom for de forhold som saken gjelder. Den varetektsinnsatte er derfor å betrakte som uskyldig. Reglene om varetekt gjelder også når den innsatte har tilstått de faktiske forhold. Varetekt er hjemlet i straffeprosesslovens kapittel 14” (St.meld.nr. 37: 140).

Grunnloven er vår høyeste rettskilde, men de viktigste rettskildene i det daglige arbeidet i fengsel er straffegjennomføringsloven med tilhørende forskrifter og retningslinjer ifølge Storvik (2011: 21).

Vilkårene for pågrepelse og varetektsfengsling er de samme (Storvik, 2011: 323), og kan skje under visse vilkår med hjemmel i Straffeprosessloven § 171. Grunnvilkåret for pågrepelse og varetektsfengsling er at det må være *skjellig grunn til mistanke* at vedkommende har begått en handling som kan medføre fengsel i 6 måneder eller mer (Straffeprosessloven, §171). Mathiesen (2003) forklarer grunnvilkåret *skjellig grunn* som en ”god” eller ”rimelig” grunn (Mathiesen, 2003: 8). Det skal foreligge ”sannsynlighetsovervekt” for at siktede har begått handlingen, men disse uttrykkene er ifølge Mathiesen (2003:8) ubestemte og gir ikke faste holdepunkter til hva som kreves. Storvik (2011:323) forklarer *skjellig grunn* prinsippet med at det må foreligge en godt begrunnet mistanke om at vedkommende er skyldig. Denne mistanken og sannsynligheten skal være større for at han har gjort det enn ikke. I tillegg til grunnvilkåret skal også minst en av følgene tilleggsvilkår være oppfylt for at en person skal kunne bli pågrepet og fengslet:

- 1) Det er grunn til å frykte for at han vil unndra seg forfølgningen eller fullbyrdingen av straff eller andre forholdsregler,
- 2) Det er nærliggende fare for at han vil forspille bevis i saken , for eksempel ved å fjerne spor eller å påvirke andre medskyldige,
- 3) Det antas påkrevd for å hindre at han på ny begår en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder,

4) Han selv begjærer det av grunner som finnes fyldestgjørende.
(Straffeprosessloven, §171).

Videre vises det til §172a som sier at en person kan også bli pågrepet uten at noen av tilleggsvilkårene over er oppfylt, hvis man tilstår eller andre forhold i særlig grad styrker mistanken for en forbrytelse som kan medføre høyere straff av fengsel i 10 år eller mer, eller hvis man er mistenkt for å forsøke å begå en slik forbrytelse (Straffeprosessloven, §172a). §173 åpner for muligheten til å fengsle uten hensyn til størrelsen av straffen dersom man treffes på fersk gjerning og ikke avstår fra den straffbare virksomhet, det samme gjelder dersom det mistenkes at man ikke har fast bopel i landet, og at det er grunn til å frykte at han vil flykte fra landet og unndra seg straffeforfølgelse (Straffeprosessloven, §173). Denne bestemmelsen er ifølge Mathiesen (2003) særlig viktig i forhold til utlendinger og gir en særlig vid adgang til å varetektsfengsle dem (Mathiesen, 2003: 8).

Etter pågrep og påtalemyndigheten ønsker å beholde den pågrepne, må begjæring om varetektsfengsling fremmes for tingretten (Storvik, 2011: 323). Dette skal skje *snarest mulig og senest den tredje dagen etter pågripelsen* (Straffeprosessloven §184). Før juli 2006 måtte begjæring om varetektsfengsling fremmes *snarest mulig og senest dagen etter pågripelsen* (Storvik, 2011: 323). Fristen ble så utvidet på bakgrunn av argumentasjon om å redusere behovet for varetektsfengsling. Dette fordi politiet da fikk bedre tid til å etterforske saker hvor det var særlig fare for bevisforspillelse. Man mente da at det var større mulighet for at saken ble så godt etterforsket i løpet av den tiden den siktede var pågrepet, at det ikke ble behov for videre fengsling grunnet fare for bevisforspillelse (Storvik, 2011: 323). Den ekstra tiden til etterforskning av saken kunne også bidra til at det ikke lenger var skjellig grunn til mistanke (Storvik, 2011: 323). Mathiesen (2003: 7) fremmer motargumentene til en slik endring basert på at det vil heller føre til at saker vil bli liggende lengere. Et annet motargument har vært at politiet vil da få lengere tid til å avhøre vedkommende, for å så argumentere at man trenger mer tid, og dermed også varetektsfengsling. Det har i praksis vist seg at endringen ikke har bidratt til færre fengslinger ifølge Storvik (2011: 323).

Den tingretten som den pågrepne fremstilles for, avgjør ved kjennelse om han skal undergis varetektsfengsling (Straffeprosessloven 184). Hvis vedkommende undergis varetektsfengsling skal som nevnt over noen av grunnvilkårene være oppfylt samtidig som at det ikke skal være

et *uforholdsmessig inngrep*, dette blir vurdert basert på sakens alvorlighetsgrad veid opp mot siktedes livssituasjon (Storvik, 2011:324).

Dette sies det videre noe om generelt i straffeprosessloven §170 kapittel 13: *"Et tvangsmiddel kan brukes bare når det er tilstrekkelig grunn til det. Tvangsmiddelet kan ikke brukes når det etter sakens art og forholdene ellers ville vært et uforholdsmessig inngrep"*(Straffeprosessloven, § 170a). Mathiesen (2003) diskuterer dette punktet i sin bok *"Skjellig grunn til mistanke?"*. Han påpeker følgende: *"det er en bestemmelse som kan begrense bruken av varetekt, og når politiet har begjært varetektsfengsling må retten alltid ta standpunkt til spørsmålet om varetekt vil være et "uforholdsmessig inngrep"* (Mathiesen, 2003: 9). Videre diskuterer han hvordan retten nesten *aldri* kommer frem til at varetektsfengsling er et uforholdsmessig inngrep, *"bestemmelsen er nesten en ren papir bestemmelse"* (Mathiesen, 2003: 9). §181 åpner for alternativer og andre muligheter til varetektsfengslingen, dette kan blant annet være meldeplikt for politiet, innlevering av pass eller pålegg om å oppholde seg på et bestemt sted (Storvik, 2011: 324). Dette blir heller ikke ofte brukt i praksis ifølge Mathiesen (2003: 9).

Hvis retten fastslår å undergi varetektsfengsling (Straffeprosessloven, §184) fastsetter retten videre en tidsramme for varetektsfengslingen. Fristen skal være så kort som mulig og skal i utgangspunktet ikke overstige 4 uker, den kan forlenges med kjennelse inntil 4 uker av gangen. Retten kan i spesielle omstendigheter sette en lengere frist (straffeprosessloven, §185).

1.2.2 Vilkår under varetektsfengslingen

Den som er pågrepet eller fengslet har rett til ukontrollert skriftlig og muntlig samkvem med sin forsvarer. Forsvareren er vanligvis oppnevnt av retten (Straffeprosessloven, §186). Retten kan derimot ved kjennelse ilegge brev og besøksforbud eller brev og besøkskontroll dersom hensynet til etterforskningen i saken tilsier det (Straffeprosessloven, §186).

"Brev og besøksforbud innebærer at innsatte ikke kan sende eller motta brev eller motta besøk uten særskilt tillatelse fra påtalemyndigheten... Brev og besøkskontroll innebærer at innsatte tillates brevveksling og å motta besøk, men at dette kontrolleres av politiet" (Storvik, 2011: 325).

Ifølge straffeprosessloven §186 kan innsatte også ilegges mediaforbud hvilket betyr at innsatte ikke har mulighet til å se på TV, lese aviser eller høre på radio. Retten kan også ilegge det de kaller delvis isolasjon som betyr utelukkelse fra samvær med bestemte andre innsatte. Også ved bruk av disse bestemmelsene skal det fremgå av retten at bruken av kontroll eller forbud ikke er et uforholdsmessig inngrep (Straffeprosessloven, §186).

Til slutt har man kanskje det mange vil si er det mest belastende en varetektsfange kan bli utsatt for, med hjemmel i straffeprosessloven, §186a: fullstendig isolasjon.

”Retten kan ved kjennelse beslutte at den fengslede skal utelukkes fra fellesskap med de andre innsatte når varetektsfengsling er besluttet og... det er nærliggende fare for at den fengslede vil forspille bevis i saken dersom han ikke holdes isolert”.

Frem til 2002 var fullstendig isolasjon en direkte konsekvens dersom retten fastslo brev og besøksforbud/kontroll (Storvik, 2011: 326). Nå skal fullstendig isolasjon kun benyttes når det anses som ytterst nødvendig som nevnt over, samtidig skal fristen være så kort som mulig, og ikke overstige 2 uker. Den kan på lik linje som varetekten forlenges ved kjennelse, men ikke med mer enn inntil 2 uker om gangen med unntak av spesielle omstendigheter hvor 4 uker kan bli besluttet (Straffeprosessloven, § 186a).

Dette er en side av varetekten regulert og vedtatt av domstolene. Videre bestemmelser av varetekts idealer regulert i straffegjennomføringsloven, og andre offentlige dokumenter som St.meld.nr 37, diskuteres ytterligere i kapittel 3.

1.3 Varetekt: en gjenstand for diskusjon

Straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven samt andre førende dokumenter som tidligere diskutert representerer en side av varetekts idealer, grunnlaget for varetektsfengsling, samt grunnlaget for gjennomføringen av varetekt. Videre er internasjonalt regelverk og samarbeid også ledende med hensyn til gjennomføringen av varetekt, det er uttrykk for en internasjonal enighet om behandlingen av blant annet varetektsfanger. Brudd på

slike enigheter kan føre til ulike konsekvenser eller kritikk, en diskusjon relatert til gjennomføringen av varetekt. Dette vil bli videre presentert i siste del av dette kapitlet.

1.3.1 Internasjonalt regelverk og samarbeid

Samarbeidet om internasjonalt regelverk har vist seg å få stor betydning i norsk rett og det har blitt viktige fora for diskusjon om generelle prinsipper og regelverk. I nettopp denne sammenheng har man blitt mer interessert i enkeltindividets rettigheter og det er her menneskerettigheter kommer frem ifølge Danielsen & Karlsen (2008, del 1: 179). I mai 1999 ble menneskerettighetsloven vedtatt og Norge gjorde følgende konvensjoner til del av Norsk lov:

- Den Europeiske menneskerettsloven av 1950(EMK)
- Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter av 1966 (SP)
- Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter av 1966 (ØSK)
- Konvensjonen om barns rettigheter av 1989 (BK)

(Danielsen & Karlsen, 2008: 179).

Internasjonale bestemmelser som dette, kalles for overordnede rettskilder. Det betyr at ved eventuell motstrid mellom straffegjennomføringsloven og disse konvensjonene så er det de internasjonale bestemmelsene som går foran (Storvik, 2011: 23).

I tillegg til de konvensjonene som er gjort til del av norsk rett, er Norge også part i andre menneskerettskonvensjoner som er folkerettslig bindende (Danielsen & Karlsen, 2008: 180). Folkerettslig bindende betyr at det ikke er gjort til en del av norsk rett, men at det er avtaler inngått av myndighetene i Norge med ønske om å binde seg til visse rettigheter eller overholde visse plikter (Danielsen & Karlsen, 2008: 180). Eksempler på slike konvensjoner er:

- Den europeiske konvensjonen om tortur og umenneskelig og nedverdiggende behandling eller straff av 26. November 1987 (Også kjent som Europarådets torturkomité forkortet til CPT).
- FN konvensjonen om bekjempelse av tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff av 10. Desember 1984.

(Danielsen & Karlsen, 2008: 180).

Vi har også De Europeiske fengselsreglene, Rekommandasjon R (87) 3, samt verdenserklæringen om menneskerettigheter av 1948 som ble utarbeidet av FNs generalforsamling 10. desember 1948. Den er ikke rettslig bindende som de andre konvensjonene men har hatt, og har fortsatt en stor politisk og moralsk betydning (Danielsen & Karlsen,2008: 180). Alle reglene er anbefalinger fra Europarådet og FNs generalforsamling i viktige spørsmål knyttet til behandling av varetektsfanger (Danielsen & Karlsen, 2008, del 1: 180). De er et uttrykk for en internasjonal enighet om en rekke prinsipper og brudd vil kunne føre til konsekvenser politisk eller annen kritikk (Danielsen & Karlsen, 2008, del 1: 180). Nettopp slik kritikk har Norge vært gjenstand for en rekke ganger, dette på grunn av bruken av varetekt og isolasjon spesielt.

Smith (2008) kjent for en rekke forskning på isolasjon og varetekt (2006, 2008, 2012) har argumentert for at praksisen med isolasjon av varetektsfanger basert på etterforskningsmessige hensyn er et særskandinavisk fenomen. Dette fordi andre europeiske land ser ut til å klare seg i stor grad uten å isolere med tanke på etterforskningsmessige behov (Brosveet, 2008: 21), dette diskuteres videre under kapittel 6.1.3.

1.3.2 CPT og kritikk av norsk varetektspraksis

Europarådets torturovervåkingsskomité også kjent som *The European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* eller CPT som en forkortelse, har besøkt Norge ved flere anledninger. De har en viktig rolle i kritikken fremmet mot Norge for blant annet bruken av isolasjon i varetekt.

CPT er opprettet ved den europeiske torturkonvensjonen, men inneholder ingen materiell beskyttelse mot tortur slik som EMK artikkel 3 (Horn, 2011:7). Deres sentrale oppgave er å fungere som et forebyggende håndhevingsorgan. De gjennomfører inspeksjoner i ulike land i Europa for å forebygge og styrke vernet for frihetsberøvelse som også angitt i mandatet i konvensjonens artikkel 1: ” *The Committee shall, by means of visits, examine the treatment of persons deprived of their liberty with a view to strengthening, if necessary, the protection of such persons from torture and from inhuman or degrading treatment or punishment*” (Horn, 2011: 7). Horn hevder på bakgrunn av CPTs mandat at CPTs ”recommendations” har et siktemål som går utover det å hindre at de ulike statene krenker EMK artikkel 3 (ss: 7).

Siktemålet er å hjelpe statene mot et felles mål, som går ut på: ”*to stenghtening, if necessary, the protection of such persons from torture and from inhuman or degrading treatment or punishment*”(Horn, 2011: 7).

CPT besøkte Norge for første gang sommeren 1993, senere har de vært på besøk i 1997,1999, 2005 og senest i 2011 (CPT, 2013).

Komiteén uttrykte særlig kritikk for bruken av restriksjoner i varetekt, også spesielt rettet mot innsattes psykiske helse ved besøket i 1999 (CPT, 2000: 39). Komiteén anbefalte at fengselet bør gjøre flere endringer og prioritere tilbud i form av aktivitet og menneskelig kontakt (CPT, 2000: 39). I 2005 besøkte komiteén norske fengsler på nytt og la blant annet særlig vekt på et ønske om en lovendring med hensyn til en absolutt lengste grense på isolasjon i varetekt (CPT, 2006: 53). Videre ble det gjort anbefalinger om skjerpet fokus på aktivitetstilbud og menneskelig kontakt for å redusere omfanget av skader varetekt med restriksjoner påfører fangen (CPT, 2006: 53). Ved deres seneste besøk i 2011 understrekte komiteén på nytt et ønske om en lengste grense for isolasjon i varetekt, samt et større fokus på aktivisering og menneskelig kontakt av isolerte varetektsfanger for å minske skadevirkningene (CPT, 2011: 31).

Spesielt omhandler kritikken bruken av isolasjon, særlig rettet mot innsattes psykiske helse som et resultat av isolasjonen ifølge Ellingsen (2008: 54). Amnesty International har også hevdet at Norge bruker isolasjonsfengsling i langt større grad enn andre europeiske land, og at dette er problem relatert til tortur (Ellingsen, 2008: 48), dette diskuteres videre i neste avsnitt.

Som følge av besøkene har noen endringer blitt gjort. I 2002 ble en endring i straffeprosessloven iverksatt, som førte til en betydelig reduksjon i bruken av isolasjon i varetekt (Danielsen & Karlsen, 2008: 7). Endringen innebar at spørsmålet om isolasjon ovenfor andre innsatte nå må avgjøres av retten, og ikke som en automatisk konsekvens av brev og besøksforbud/kontroll (Horn, 2011: 12). Ved lovendringen ble det vist til kritikken fra CPT, og dette viser viktigheten av et slikt organ som CPT. Som Horn (2011) bemerker så både blir og bør kritikken fra CPT tillegges betydelig rettspolitisk vekt, men det er viktig å fortsatt bemerke seg at kritikk fra CPT ikke er det samme som krenkelser av EMK (ss:12).

1.3.3 En diskusjon om tortur?

”Tortur blir fremdeles brukt som et middel for blant annet politisk undertrykking, men likevel er det ifølge Amnesty international’s kartlegging av tortur personer som er mistenkt eller dømt for kriminelle handlinger som er mest utsatt. Amnesty har i den forbindelse hevdet at tortur er et problem også i Norge ved at Norge bruker isolasjonsfengsling i langt større utstrekning enn de fleste andre europeiske land” (Ellingsen, 2008: 46).

I den Europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) artikkel 3 står det: *”No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment”*. Det er kun menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg som kan avgjøre eventuelt brudd på EMK artikkel 3. Innholdet i artikkelen er definert som: *”Ill- treatment arouses in the victims feelings of fear, anguish and inferiority, capable of humiliation and debasement and possibly breaking physical or moral resistance”* (Ellingsen, 2008: 48). CPT unnlater derfor ifølge Ellingsen (2008) å ta konkret stilling til spørsmålet om tortur men strekker seg til å bruke uttrykket *”amount to torture”* i særlig alvorlige tilfeller (ss: 48). CPT har etter sin erfaring sjeldent funnet at det foregår tortur i fengslene i Europa, men de har funnet flere tilfeller av *umenneskelig eller nedverdiggende behandling*. Dette har så langt ikke vært i norske fengsler (Ellingsen, 2008: 48), men de har som diskutert under kap 1.2 mottatt kritikk på en rekke punkter; spesielt relatert til utstrakt bruk av restriksjoner i varetekt, særlig isolasjon (Ellingsen, 2008: 54). Nettopp bruken av restriksjoner i varetekt som isolasjon, er hva Amnesty har hevdet er et problem i Norge relatert til Tortur. Så er bruken av restriksjoner i varetekt i Norge en diskusjon om tortur?

Smith & Engbo (2012) tar opp spørsmålet om hvordan man skal definere begrepene tortur, umenneskelig og nedverdiggende, og hva betyr det i en fengselssituasjon? Han forklarer hvordan det er tre begreper som er *”autonomous concepts”*. Det vil si det er selvstendige begreper som har en spesifikk mening som er en mening uavhengig av enhver mening som kan eksistere i den nasjonale rettsordenen (ss: 92). Hvorvidt en gitt behandling eller straff er tortur, umenneskelig eller nedverdiggende behandling vil bero på en individuell konkret vurdering ifølge Smith & Engbo (2012: 92). Begrepet tortur i seg selv er definert blant annet i FNs torturkonvensjons artikkel nr. 1:

”I denne konvensjon betyr uttrykket ”tortur” enhver handling, ved hvilken sterk smerte eller lidelse, enten fysisk eller mental, bevidst påføres en person med det formål at fremskaffe opplysninger eller en tilståelse fra denne eller en trediemand, at straffe han for en handling, som han selv eller en trediemand har begået eller mistænkes for at have begået, eller at skræmme eller legge tvang på ham eller trediemand, eller af nogen grund baseret på nogen form for forskelsbehandling, når en sådan smerte eller lidelse påføres af eller på opfordring at en offentlig ansat eller en anden person, der virker i embeds medfør eller med en sådan persons samtykke eller indvilligelse. Smerte eller lidelse, der alene er en naturlig eller tilfældig følge eller del af lovlige sanktioner, er ikke omfattet” (Smith & Engbo , 2012: 95).

Smith & Engbo (2012) mener denne definisjonen skiller seg ut fra andre på grunn av at den gir formålet med påførelse av smerte en mening. Samtidig innebærer definisjonen både fysisk og psykisk smerte(ss: 95).

Smiths (2006) essay *”The effects of Solitary Confinement on Prison Inmates”* ble skrevet med utgangspunkt i en rapport på en menneskerettighets sak i Danmark, kjent som *Rohde v. Denmark 2005* angående tortur. Saken omhandlet brudd på artikkel 3 i EMK basert på en hendelse i desember 1994. En dansk statsborger ble arrestert på flyplassen i København, siktet for narkotikasmugling og satt på full isolasjon i Danmarks største varetektsfengsel (Smith, 2006: 447). Der ble han sittende i nesten ett år mens politiet etterforsket saken. I november 1995 ble han tatt av isolasjon av retten i København, etter han hadde gitt både politiet og retten en versjon av hendelsen de alle var tilfreds med. Den innsatte hadde fått problemer med å omgås andre og isolerte seg frivillig etter at han ble tatt av restriksjonene. Han ble senere flyttet til et annet fengsel, og i mai 1996 ble han frikjent for narkotikaanklagene og heller dømt for skattesvindel. Det ble deretter senere oppdaget at den innsatte hadde blitt sinnssyk (paranoid psykotisk) i løpet av tiden han hadde blitt isolert, dette ble bekreftet fra flere ulike hold. En sak om erstatning ble deretter oppdrettet og Danmark tilbød tilslutt en økonomisk oppreisning til den innsatte. De nektet derimot å kalle behandlingen av den innsatte som tortur, umenneskelig eller nedverdiggende behandling (Smith, 2006: 447). I 2005 ble det besluttet av *The European Court of Human Rights*, tre mot fire at det ikke hadde vært et brudd på artikkel 3. De tre dommerne som mente det hadde forekommet et brudd på artikkel 3, argumenterte blant annet med at det ikke hadde blitt foretatt noen psykisk undersøkelse underveis i oppholdet av den innsatte. Dette til tross for at skadevirkningene av isolasjon er vell kjent (Smith, 2006: 447). Poenget med denne

fortellingen er at det også i Norge har blitt brukt omfattende isolering av varetektsinnsatte. Norge har på lik linje med Danmark og andre mottatt den samme kritikken som tidligere diskutert, fra blant annet menneskerettighetsorganisasjoner.

Et annet problem er at det hevdes at helseskadene også legger et press på den siktede til å tilstå (Smith i Rua, 2012: 57).

Informant 7: Det kommer jo helt ann på hva du sier i avhør, spiller du ikke korta dine riktig der så blir du sittende. De er jo veldig fan av at folk skal tilstå, ikke sant... hvis du ikke tilstår så... Å nei, da kan jo du gå ut... De vil jo ikke slippe deg da, for da kan du jo gå ut å få andre folk til å laga andre historier ikke sant, du kan jo påvirke vitner ikke sant. Det er jo...

Synnøve: Så du føler tilståelses kortet har blitt brukt mot deg?

Informant 7: Jeg har jo gått på sånne... "Tilstår du nå så... Så sier vi 6 måneder, da er du ferdig nå XX, da kan du pakke sammen å reise om to – tre dager". Da må jeg bare i retten å fortelle det, eller så kan de da for eksempel si at de vil kjøre 14- 15 måneder på meg, ikke sant... Det er jo så klart... Jeg har jo faktisk tatt på meg ting som jeg ikke har gjort jeg. Sånne som jeg, hvis det dukker opp et par andre forhold da, som du ikke har gjort, men det er en sånne tilståelses pakke da. Så du må liksom ta på deg det, så får du kortere dom, ikke sant. Du tar jo det på deg da, sitter foran dommeren å sier " Ja jeg har gjort det". Politiet vet jo alt dette her. For du sitter, hvis du tar en tilståelses dom så må du si til dommeren at du har gjort det, du kan ikke si "nei, jeg har gjort..."

Rua (2012) diskuterer at det av flere undersøkelser har kommet frem at mange fanger opplever det på denne måten - som et press (Rua, 2012: 57). Dette ser vi også informanten over forklare. Videre forklarer Rua (2012) "*det er når lidelsene fremtvinger informasjon som fangen ellers ikke ville gitt, at torturbegrepet bringes på banen*" (Rua, 2012: 56). Rua (2012) ser på Rod Morgan, tidligere medlem av Europarådets torturkomité sin artikkel "*moderate psychological pressure- the scandinavian way? (1999)*" som utgangspunkt for diskusjonen videre. Han skriver at skandinavisk og norsk isolasjonspraksis ikke i teorien, men i praksis fungerer som tortur i den forstand at lidelsene er veldokumenterte. De er også godt kjent blant myndighetene, samt at de ofte frembringer bevis eller informasjon i saker (Morgan i Rua, 2012: 57).

Stipendiat Thomas Horn ved institutt for offentlig rett, har skrevet en artikkel om CPT og hvilken rettspolitisk betydning kritikk fra CPT bør ha for norske regler om isolasjon ved varetektsfengsling. Han presiserer at det i praksis er relativt stor forskjell på hvilke forhold som kan utløse kritikk fra CPT, og hvilke forhold som kan resultere i at EMD konstaterer

krenkelse av EMK artikkel 3 (Horn, 2011: 8). Med andre ord så forklarer Horn (2011) at kritikken CPT fremmer behøver ikke nødvendigvis kvalifisere for krenkelser av EMK artikkel 3 (ss: 8). CPT sin rolle er som også nevnt tidligere under kapittel 1.3.2 forebyggende, man kan se de som en motor som virker i retning av en dynamisk utvikling av menneskerettighetsbeskyttelsen ifølge Horn (2011:8).

Noen realiteter av gjennomføringen av varetekt har blitt diskutert i siste del av dette kapitlet. Det er diskusjoner og kritikk rettet mot Norges bruk av isolasjon i varetekt spesielt. Selve idealene for gjennomføringen av varetekt i fengslene, reguleres av straffegjennomføringsloven. Dette blir tatt opp og diskutert i kapittel 3 i oppgaven. Her vil rammene for opplevelsene av varetekt bli ytterligere diskutert.

1.4 Hvem er varetektsfanger? Statistisk sett.

Hvem er det som havner i varetekt? Det er mange ulike mennesker, med ulike liv, historier og fortellinger. Det vi kan fastslå er at det er mennesker med en ting til felles: de er satt i varetekt. Men, hva vet vi om varetektsfangers alder, kjønn, bosted, sosial klasse, jobb, sivilstand etc.? Hva vet vi om type lovbrudd de varetektsfengsles for? Det har kort tidligere i oppgaven blitt sagt noe om gjennomsnitt antall varetektsfanger, samt gjennomsnittlig sittedid, dette vil også utdypes noe i dette avsnittet. For å gi en ytterligere beskrivelse av opplevelsene som blir beskrevet av informantene er statistikker som dette viktig å få frem, det gir et helhetsinntrykk av hvem det er snakk om.

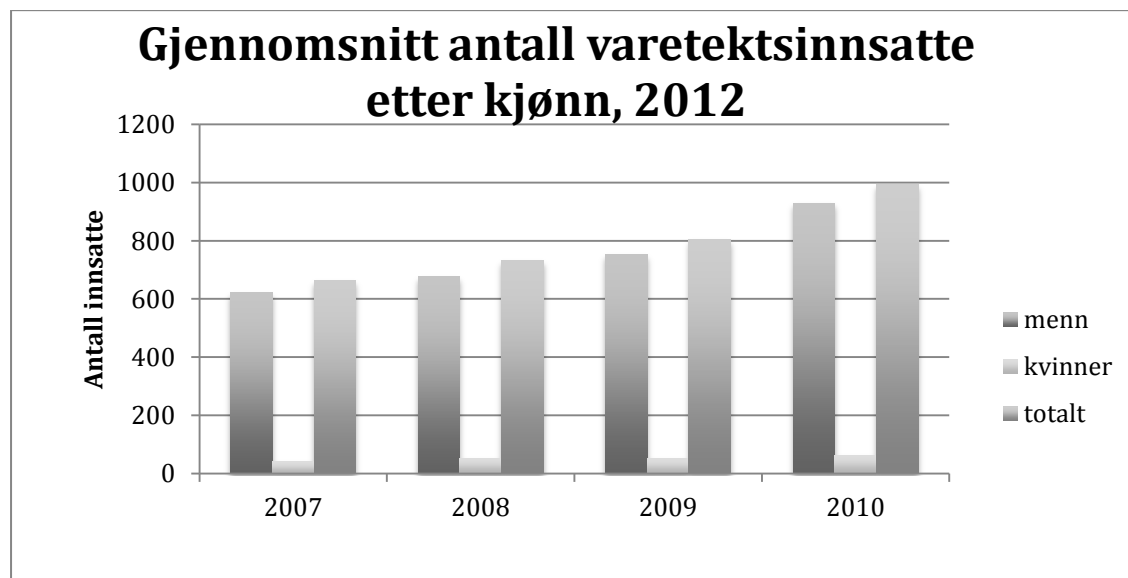
På en gjennomsnittsdag i 2011 var det 3727 innsatte per dag i norske fengsler, dette er 2,8 prosent flere enn året før (ssb, 2013: 1 avsnitt). Av disse 3727 satt 935 personer i varetekt. Dette tallet er gjennomsnittlig 6 prosent færre enn i 2010 men betydelig høyere enn alle foregående år (1960-2009) (ssb, 2013: 3 avsnitt).

Gjennomsnitt sittedid i varetekt i 2011 var 87 dager (Kriminalomsorgens årsstatistikk, 2011: 14). 21 prosent satt i varetekt i 15 dager eller mindre, 21 prosent 15-29 dager, 17 prosent 30-59 dager, 11 prosent 60-89 dager, 16 prosent satt i 90- 182 dager, 9 prosent 183-365, og 3 prosent satt i 366 til 547 dager. En innsatt med innsattkategori varetekt vil forbli i kategorien inntil løslatelse eller inntil dommen er rettskraftig. Der hvor dommen er avsagt og den blir

anket vil den innsatte forbli i innsattkategorien varetekt, med mindre det iverksettes foregrepen soning. Dette kan gi en forklaring til noen av de høye tallene presiseres det i kriminalomsorgens årsstatistikk (2011: 14).

Videre vises det til en økning i gjennomsnittlig antall dager i varetekt av ssb sin rapport ”Fengslinger 2011”. Av de til sammen 3717 løslatelser fra varetekt og overføringer fra varetekt til soning, hadde 14 89 sittet i varetekt i 60 dager eller mer. Dette er 7 prosent flere enn i 2010, og hele 45 prosent flere enn i 2008 (ssb, 2013: avsnitt 13).

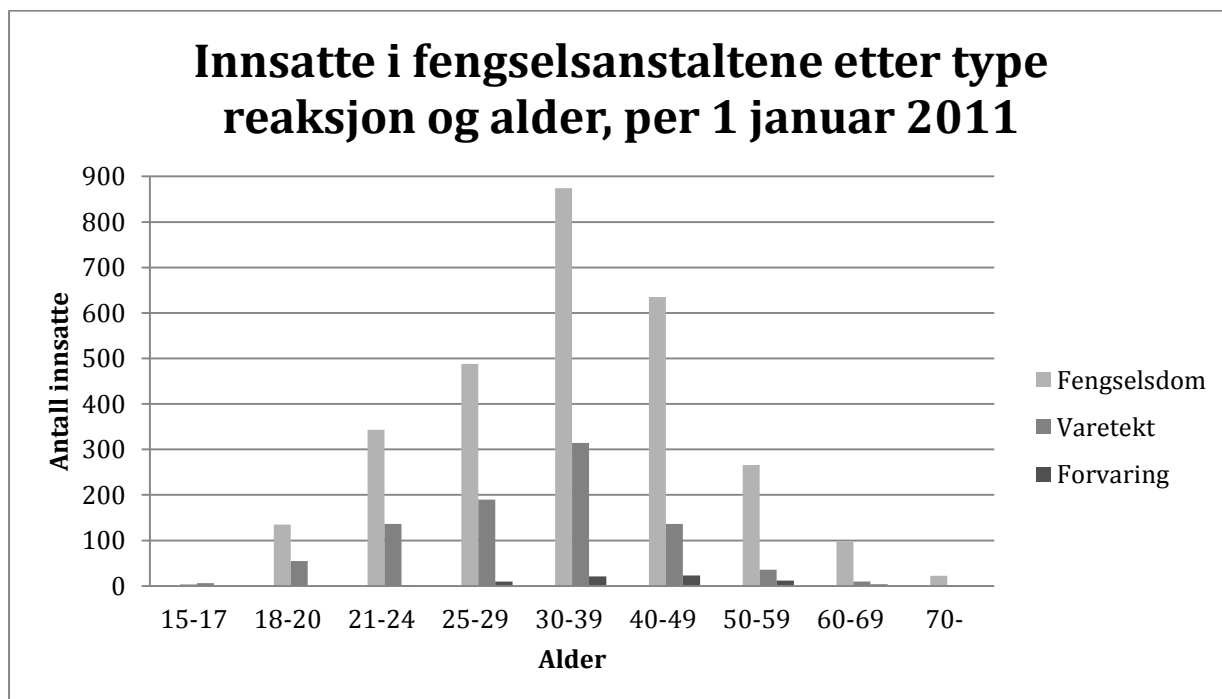
Type lovbruddskategori størst andel varetektsfanger er siktet for, er narkotikakriminalitet (ssb, 2013: avsnitt 6). Av de 884 som satt i varetekt ved årets begynnelse i 2011 hadde 37 prosent narkotikakriminalitet som hovedlovbrudd, 28 prosent tyveri og annen vinningskriminalitet og 16 prosent hadde voldskriminalitet som hovedlovbrudd (ssb, 2013: avsnitt 6). Videre, hva kan statistikkene si oss om varetektsfangers kjønn og alder?

(Tabell laget på grunnlag av ssb, 2012: tabell 155).

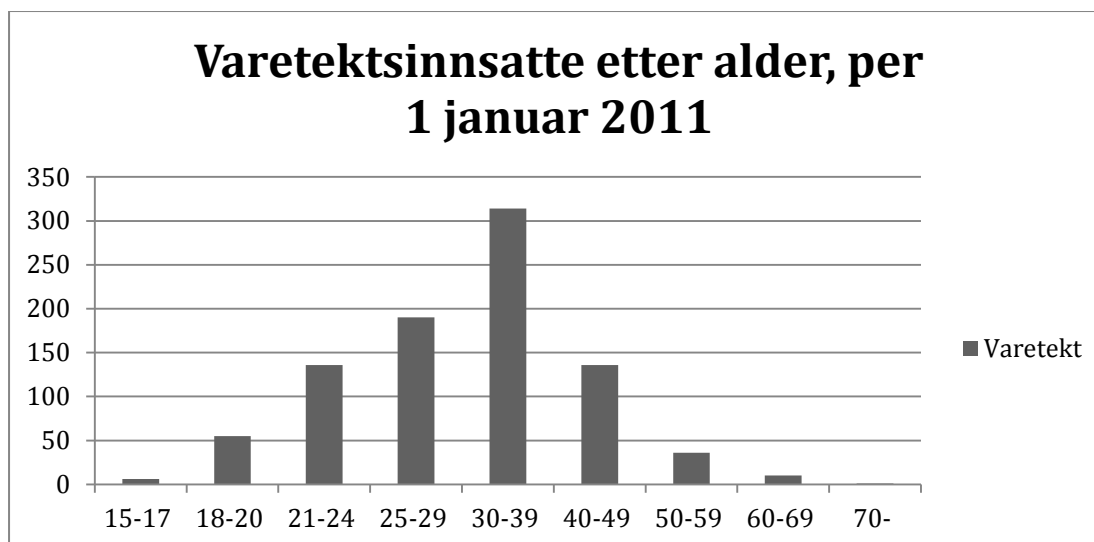
Grafene til venstre er menn, grafene i midten viser kvinner og grafen til høyre i hver del viser det totale antallet varetektsfanger. Som det fremgår av tabellen er de aller fleste varetektsfanger menn, og det er få kvinner i forhold som varetektsfengsles. Som man ser av tabellen var det 930 menn og kun 63 kvinner i varetekt i 2010 på en gjennomsnittsdag. Av alle som satt i fengsel i 2011 var over 93 prosent menn (ssb, 2013: avsnitt 9), og 64 prosent

var 30 år eller eldre (gjelder alle fengslingskategorier), dette vises og forklares videre i tabellen under:

(Tabell laget på grunnlag av ssb, 2013: tabell 3).

Som det fremgår av tabellen laget på grunnlag av innsatte i fengselsanstaltene etter type reaksjon og alder ser man at det er flest innsatte i aldersgruppen 30-39 i fengselsdom og varetekts kategorien. Forvaring har to mer i alderskategorien 40-49 enn 30-39 (21 i forvaring i alderen 30-39 og 23 i forvaring i alderen 40-49). Tabellen under har fremhevet alderen på varetektsinnsatte spesielt: Som man ser er den største gruppen varetektsinnsatte i alderen 30-39 som utgjør 35 prosent av gjennomsnittsantall varetektsfanger på en tilfeldig valgt dag i 2011.

(Tabell laget på grunnlag av ssb, 2013: tabell 3).

Når man snakker om sosial bakgrunn er det vanskelig å finne statistikker for varetektsfanger spesielt, men man har grunn til å tro at varetektsfanger har noen av de samme fellestrekkene som domsfanger. Tar man utgangspunkt i Skardhamars (2002) hovedfagsoppgave om *”Levevilkår og bostedssituasjon blant innsatte i norske fengsler”* hvor han undersøker innsatte generelt, kan det gi indikasjoner og et omtrentlig oversiktsbilde av varetektsfanger også. En ganske stor del av de fengslede i varetekt blir sittende i fengsel og hele 48 prosent av 3783 varetektsfanger blir overført til enten dom, bøtesoning, forvaring, foregrepen soning eller tilbakeført soning etter varetekt i annen sak (Kriminalomsorgens årsstatistikk, 2011: 16). Med dette i bakhodet kan man tenke at Skardhamars undersøkelse kan ha en viss overføringsverdi til varetektsfanger når det er snakk om levevilkår blant innsatte i norske fengsler. Noen av Skardhamars (2002) mest sentrale funn vil derfor bli videre presentert.

”Det har lenge vært en utbredt tanke i kriminologien at lovbrutere i langt større grad enn normalbefolkningen har hatt vanskeligere oppvekstvilkår enn folk flest. Alkoholmisbruk blant foreldre, dårlig økonomi, institusjonsopphold, er trekk som går igjen” (Skardhamar, 2002: 29).

Barndom og oppvekst har blitt antydnet å ha en sammenheng med kriminalitet til en viss grad (Skardhamar, 2002: 28-32). Skardhamar (2002) har blant annet sett på hvor mange i utvalget sitt som ble tatt hånd om av barnevernet i tiden før de fylte 16 år. Her fant han at 29 prosent av utvalget hadde vært i kontakt med barnevernet. Dette sett oppimot gjennomsnitt av

normalbefolkningen, viser det en forskjell som antyder at det er langt flere blant fangebefolkningen enn ellers i befolkningen som har en oppveksthistorie med problemer slik at barnevernet har vært innblandet (Skardhamar, 2002: 33). Generelt forklarer Skardhamar (2002) hvordan en betydelig del av fangebefolkningen skårer høyt på variabler som indikerer alvorlige problemer under oppveksten. Basert på dette grunnlaget, kan man si at statistisk sett har mange av disse menneskene hatt en svært vanskelig oppvekst (Skardhamar, 2002: 34).

Videre sier Skardhamar (2002) noe om sammenhengen mellom utdanning og fangebefolkningen i Norge. Han påpeker at mange tidligere studier har pekt på sammenhengen mellom prestasjoner i skolesystemet og senere kriminell atferd (ss: 36). Blant annet refererer Skardhamar (2002) til Braithwaites metastudie, som viser en sterk sammenheng mellom klassetilhørighet og kriminalitet. Videre viser han til Christie (1982) hvor han forklarer hvordan utstøtningsperspektivet har vært fremtredende i norsk kriminologi, og skolen har vært en av mange arenaer for tapsopplevelser der ikke alle kan vinne (Skardhamar, 2002: 36). Skolen har også fungert som en dørlukker for arbeidslivet, ved at bare de med visse kvalifikasjoner får jobb, og det blir mindre og mindre arbeid til de som ikke er skoleflinke (Skardhamar, 2002: 36). Samlet konkluderer Skardhamar (2002) at den gjennomgående trenden er at fangebefolkningen har vesentlig lavere utdanningsnivå enn befolkningen for øvrig, dette gjelder både menn og kvinner (2002: 37).

I Norge er vi kjent for å ha lav arbeidsledighet, og yrkeserfaring er derfor interessant å se på som en faktor. Skardhamar viser til tall på tidspunktet for hans datainnsamling, som viser en arbeidsledighet på 4,4 prosent blant menn (2002: 44). Han fant at kun en tredjedel av de innsatte var i arbeid ved innsettelse. Det er ikke spesifisert om denne ene tredjedelen jobber fulltid, deltid eller sporadisk, eller om det er svart arbeid, illegalt arbeid eller vanlig lovlydig arbeid (Skardhamar, 2002: 45). Kontrasten til normalbefolkningen er derfor stor. Tre fjerdedeler av fangebefolkningen er mellom 25- 44 år, dette er en alder hvor det er forventet at man er yrkesaktiv, hvis man ikke er student eller trygdet (Skardhamar, 2002: 45).

”Det er stor enighet om at fattige er overrepresentert i fangebefolkningen. De materielle forhold henger nøye sammen med spørsmålet om sosial klasse. Klassetilhørighet bestemmes oftest ut fra eget eller foreldres yrke. Yrke henger nødvendigvis sammen med lønnsforhold og er dermed bestemmende også for andre materielle forhold som boligstandard, tilgjengelig økonomisk kapital m.m. ” (Skardhamar, 2002: 48).

Videre drøfter Skardhamar (2002) hvordan faktorer som bolig, økonomiske problemer, høy gjeld, rusmisbruk, dårlig helse, familieforhold og sosialt nettverk som mulige forklarende eller til en viss grad påvirkende faktorer til kriminalitet (Skardhamar, 2002: 48-82).

Avsluttende har dette avsnittet gitt et lite og veldig generelt bilde av hvem som sitter i norske fengsler. Hvem de er basert på: kjønn, alder, lovbrudds kategori, oppvekst vilkår, utdanningsnivå, samt jobberfaring. Det sier kun noe om den generelle gruppen og fangebefolkningen i Norge, og har ingen spesifikk sammenheng med mine informanter. Allikevel gir det noen indikasjoner på hvem det er som sitter i varetekt. Dette er viktig informasjon når man videre skal lese og forstå opplevelsene av varetekt, og hva et slikt opphold gjør med varetektsfanger på ulike måter.

2 Metode

Mitt opprinnelige ønske for masteroppgaven var å skrive en oppgave om varetekt - innholdet i varetekten. Hva det vil si å sitte i varetekt, og hva som er idealene og realitetene av varetektspraksisen i Norge idag. Mye har endret seg siden jeg først startet, men det essensielle i hva jeg først ønsket har jeg holdt meg ved - å fortelle noe om hvordan det er å sitte i varetekt. Opplevelser av varetekt ble tidlig et stikkord for oppgaven.

Mennesker forholder seg til to ”verdener” ifølge Johannessen, Tufte & Christoffersen (2010: 27). Som enkeltindivid er man sentrum i sin egen verden. Man gjør sine egne hverdags erfaringer basert på den hverdagen du lever og er vant med, dette kan betegnes som den ”lille verden”. Men, det finnes også en verden utenfor oss selv, og denne kan betegnes som den ”store verden”.

Johannessen et.al. (2010: 28) forklarer dette med et eksempel om *fenomenet skole*. Den ”store verden” består i den sammenhengen av erfaringene til alle som har gått på skole. Det er en rekke ulike erfaringer som det ikke er mulig å ha fullstendig kunnskap om, ettersom alle har hver sin erfaring. Den ”store verden” er derfor noe vi må forestille oss. Kunnskap om den ”store verden” får vi ved å se på TV, høre og lese om andres erfaringer eller gjennom internett, aviser, radioen og andre mediestasjoner (Johannessen et.al. 2010: 28). Det vi erfarer og tilegner oss om ulike fenomener utgjør bare en brøkdel av all kunnskap som finnes om et fenomen ute i den store verden, dette hindrer oss derimot ikke i å ha sterke meninger om fenomener som er utenfor oss selv (Johannessen et.al. 2010: 27).

Her ønsker jeg å trekke en parallell til fengsel som fenomen. Vi er kjent med at veldig mange mennesker med ulike bakgrunner og begrunnelser for å utale seg og mene noe om fengsel, har sterke meninger om nettopp dette fenomenet. Johannessen et.al. (2010: 28) fortsetter med å forklare hvordan det er en kjent typisk menneskelig egenskap å veksle mellom egne erfaringer i den ”lille verden”, og basert på disse danne oss generelle forestillinger om den ”store verden”. Det er hva han kaller for *hverdagsgeneraliseringer*. Dette er noe som vanligvis er basert på selektive inntrykk, og vi fester oss lett ved det særegne og spesielle. For eksempel med et raskt Google søk om fengsel, finner jeg overskrifter i norske aviser som: ”Satt på spissen, så burde man oppfordre bestemor til å rane en bank” (Hjelle, 2012),

”Kriminelle utlendinger tar ferien i norske fengsler” (Johansen, 2011) , *”Drapsmenn har det for godt”* (Watne, 2010) , eller *”Fengsel må være fengsel- ikke ferie koloni”* (Murtnes, 2012). Dette er eksempler på hva Johannessen et.al. (2010: 28) kaller for *forhastede konklusjoner*. Vi lar oss rive med og trekker bastante konklusjoner om noe som vi hører om eller som blir slått opp i mediene. Grunnen til at jeg ønsker å trekke en parallell til dette eksempelet som Johannesen et.al. (2010) skriver om er at det er veldig ”typisk” at mange mennesker har meninger om norske fengsler, og hvordan det er å sitte i fengsel. Det er ikke sjeldent man leser artikler om hvor fint det er å sitte i norske fengsler i avisene av personer som aldri selv har vært i fengsel, nettopp fordi man har sett en dokumentar eller lest en artikkel med en slik vinkling. *”Vi er tilbøyelige til å legge større vekt på konkrete og enkeltstående hendelser enn på forskningsbasert kunnskap”* (Lippa,1994 i Johannessen et.al. 2010: 29). Mitt ønske om å skrive en masteroppgave innenfor fengsel og spesielt om varetekt, er grunnet i å belyse ett fenomen basert på erfaringer og opplevelser beskrevet av de som faktisk har opplevd det. Beskrivelser av den ”lille verden” til de som lever som varetektsfanger i norske fengsler i dag er hva jeg ønsker å få frem.

Interessen for dette området oppsto etter å ha jobbet som sommervikar ved et lukket fengsel. Et fengsel med både varetekts- og domsinnsatte. Det var varetekten som fanget min interesse. Jeg ble nysgjerrig på å finne ut mer om hvordan det egentlig er å sitte i varetekt og hva det gjør med deg, tatt i betraktning alle de utfordringer det medfører. Jeg ble nysgjerrig på hva som blir sagt om varetektsens innhold og formål, herunder hva som bør gjøres og hvordan det bør gjennomføres. Idealer og realiteter ble derfor tidlig et utgangspunkt for oppgaven. Jeg ønsket å forstå og formidle hva det egentlig vil si å sitte i varetekt. Dette ønsker jeg å gjøre ved å snakke med varetektsfanger om deres opplevelser fra et utenforstående ståsted. Det ble viktig å poengtere at jeg verken jobbet for politiet eller fengselet under intervju situasjonen, dette kommer jeg tilbake til.

”Forskningsresultatenes troverdighet og overførbarhet er avhengig av at grunnlaget som kunnskapen hviler på, gjøres eksplisitt. Det innebærer å gjøre rede for fremgangsmåter under datainnsamling, opplegg for analyse og hvordan resultatene tolkes” (Thagaard, 2002: 11). Dette er hva jeg vil redegjøre for videre i dette kapitlet.

2.1 Valg av metode og metoderefleksjoner

Med en kvalitativ tilnærming for å belyse en problemstilling, gir det et grunnlag for å oppnå en forståelse av sosiale fenomener, dette på bakgrunn av fyldige data om personer og situasjoner ifølge Thagaard (2002: 11).

”Kvalitative studier kan være rettet mot et ønske om å få innsikt i sosiale fenomener slik de forstås av de personene som forskeren studerer. Samtalen er et godt utgangspunkt for å få kunnskap om hvordan enkeltpersoner opplever og reflekterer om sin situasjon” (Thagaard, 2002:11).

Nettopp dette er ønsket og målet med denne oppgaven, og en kvalitativ tilnærming til forskningsspørsmålet ble derfor et naturlig valg. Med et ønske å skrive om varetekt som et fenomen, så handler det også om å forstå dette fenomenet. For å gjøre dette er valg av et forskningsdesign viktig. Det er en måte å organisere og gjennomføre undersøkelser på, for å besvare problemstillingen i prosjektet ifølge Johannessen et.al. (2010: 32).

Fenomenologi er et kvalitativt design som handler om å *”utforske og beskrive mennesker og deres forståelse av, et fenomen”* (Johannessen et.al. 2010: 82). Etersom det er dette jeg ønsker å belyse i oppgaven, det ble derfor naturlig å ta utgangspunkt i et slikt forskningsdesign. *”Mening er et nøkkelord fordi forskeren bestreber seg på å forstå meningen med et fenomen (handling eller ytring) sett gjennom en gruppe menneskers øyne”* (Johannessen et.al. 2010: 82). Målet er å få økt forståelse og innsikt i andres livsverden og *”forskeren forsøker å ta på seg forståelsesbrillene til de menneskene han studerer”* (Creswell, 1998 i Johannessen et.al. 2010: 83).

Med en fenomenologisk tilnærming til oppgaven forklarer Cresswell (1998) videre hvordan det ikke finnes rene opplevelser av et fenomen, de er alltid koblet til en fortolkning, og det er denne fortolkningen forskeren er interessert i. Med Creswells sitat i bakhodet åpner dette også for en hermeneutisk tilnærming, ettersom opplevelser alltid er koblet til en fortolkning til en viss grad. En hermeneutisk tilnærming legger vekt på at det ikke finnes en egentlig sannhet, men at fenomener kan tolkes på flere nivåer (Thagaard, 2002: 37).

”Vi fortolker informantenes fortolkning av sin situasjon” (Thagaard, 2002: 38). Det er fortolkninger av *annen grad* ettersom det er forskerens fortolkninger av en virkelighet som allerede er tolket av deltakerne eller i mitt tilfelle, av informantene (Thagaard, 2002: 39). Den videre prosessen rundt intervjuene, fortolkningen og analysen av materialet mitt kommer jeg tilbake til senere i kapitlet.

Å forske på mennesker som befinner seg i sårbare og vanskelige livssituasjoner er hva Jacobsen, Jørgensen & Svendsen (2005: 235) kaller for sensitiv sosiologi. Dette medfølger en rekke metodiske og etiske valg og hensyn som er viktig underveis i prosessen. Forskningsetiske retningslinjer og prinsipper fungerer ifølge Hummelvoll (2010: 17) som veivisere for forskeren til å gjennomføre studien på en akseptabel måte, men de er ikke konkrete handlingsregler i situasjonen. Etiske utfordringer må derfor tolkes inn i hvert enkelt prosjekt. Relevante etiske utfordringer og undringer for mitt prosjekt diskuteres underveis i kapitlet etter hvert som det ble relevant i forskningsprosessen.

2.2 Forberedelse til datainnsamling

Jeg startet med å melde prosjektet mitt til Personvernombudet for forskning, Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD)¹. Dersom datamaterialet inneholder sensitive personopplysninger er prosjekter meldepliktig i følge NSD sine hjemmesider (NSD, 2012). Loven om meldeplikt finner man i personopplysningsloven §31:

”Den behandlingsansvarlige skal gi melding til datatilsynet før a) behandling av personopplysninger med elektroniske hjelpemidler, b) opprettelse av manuelt personregister som inneholder sensitive personopplysninger”.

Spesielt kriminalomsorg og fengsel som forskningsarena spesifiseres som sensitivt tema med krav om godkjenning fra både NSD og regionskontoret i kriminalomsorgen (NSD, 2012). Det stilles også krav for å sikre frivillighetsaspektet rundt innsattes deltagelse i forskningen, og forskningsetiske retningslinjer om forskning i fengsler spiller inn her (Cappelen, 2009: 3 avsnitt). Det er svært viktig å presisere frivillighet rundt deltagelse ovenfor personer som befinner seg i en situasjon hvor deres frivillighet er begrenset, slik at de ikke føler seg presset

¹ Se vedlegg 1

til å delta, presiseres det på Forskningsetisk bibliotek (FBIB) sine nettsider. Dette kommer jeg tilbake til senere i kapittelet. Etter å ha fått godkjent prosjektet med noen små endringer, blant annet om å sikre datamaterialet i ettertid av prosjektet, var neste utfordring å få innpass i fengslene. Jeg hadde hørt av andre studenter at det kunne være spesielt vanskelig å få tilgang til å intervju varetektsfanger. Dette med tanke på at de ofte er under restriksjoner, samt at de sitter fengslet under politiets myndighet. Jeg var derfor litt usikker på hvordan jeg skulle angripe dette og hvem jeg skulle kontakte.

2.2.1 Adgang til feltet

Før jeg kunne begynne prosessen med å søke innpass var det første valget jeg måtte ta, hvilket fengsel jeg ønsket å besøke. Ettersom jeg vet at mange studenter søker om å få innpass i fengsler i Oslo omegn bestemte jeg meg for å velge noen andre fengsler enn det som for min del så ut til å være ”vanlig”. Jeg bestemte meg derfor å søke om innpass i Drammen og Telemark fengsel, Skien avdeling. Begge er fengsler med høyt sikkerhetsnivå, både kvinner og menn, samt både domsinnsatte og varetektsfanger. Jeg følte derfor at begge fengsler representerte et godt utvalg av informanter. At valget falt på nettopp disse fengslene var mye tilfeldighet, samt tilgjengelighet med tanke på reiseavstander.

Ettersom varetektsfanger er under politiets myndighet sendte jeg søknader til Påtalemyndigheten v/ Oslo statsadvokatembeter² om å få intervju varetektsfanger i Drammen fengsel, og påtalemyndigheten v/Vestfold og Telemark statsadvokatembeter³ for innpass i Skien fengsel. Videre sendte jeg søknad til kriminalomsorgen region sør⁴ med forespørsel om å få intervju i begge fengsler.

Etter rask og svært positivt tilbakemelding om mitt prosjekt fra Oslo statsadvokatembeter, viser det seg at de ikke er ansvarlig for slik godkjenning⁵, og jeg ble henvist til de politidistrikter som forestår etterforskningen av saken mot de innsatte jeg ønsker å intervju. Deretter tok jeg kontakt med regiondirektør i Kriminalomsorgen region sør og forklarte min situasjon. Det viste seg at jeg nå hadde kommet rett, og at det ville holde med en godkjenning

² Se vedlegg 2

³ Se vedlegg 3

⁴ Se vedlegg 4

⁵ Se vedlegg 5

på regionalt nivå, samt en positiv tilbakemelding fra ledelsen i de fengslene det gjaldt. I mars 2012 mottok jeg da en bekreftelse fra Kriminalomsorgen region sør⁶ som var positive til min forskning, samt at de på regionalt nivå hadde avklart søknaden muntlig med de berørte enheter (Drammen og Skien fengsel). Forskningen min kunne da finne sted. Det som gjenstod var å kontakte fengslene og gjøre muntlige avtaler for hvordan jeg ønsket å gjennomføre intervjuene. Jeg ble tildelt en kontaktperson av ledelsen i hvert fengsel som jeg videre forholdt meg til.

2.3 Utvalg av informanter

Utvalget av informanter ble gjort av mine kontaktpersoner i Drammen og Skien fengsel med utgangspunkt i retningslinjer og krav fra min side. Etersom kjønn, alder og nasjonalitet ikke har et fokus for forskningen, var jeg åpen for begge kjønn, alle aldre og nasjonalitet. Mine utvalgskriterier var følgende:

- Informanten må snakke engelsk eller norsk
- Informanten må sitte i varetekt
- Informanten bør gjerne være en som har sittet i varetekt en stund

Kravet mitt angående at personen bør snakke engelsk eller norsk er grunnet i at bruk av tolk ikke var aktuelt av økonomiske årsaker, samt tidsbegrensninger. Ønsket om å få en informant som hadde sittet lengst mulig i varetekt, var grunnet i et ønske om å snakke med en som kunne gi en så bred beskrivelse som mulig av sine opplevelser. Å intervju en person som satt under restriksjoner av påtalemyndigheten på intervjutidspunktet var ikke mulig. Kontaktpersonene forespurte innsatte de fant passende til mine kriterier. Om de gjorde et utvalg basert på fengselets preferanser om hvem jeg fikk snakke med, vet jeg ikke. Muligheten for et utvalg av informanter som best mulig representer fengslene er derfor en mulighet, og er derfor viktig å ta i betraktning. Jeg har ingen grunn til å tro at det ble gjort et slik utvalg fra fengselets side, men det er en mulighet jeg syntes er viktig å bemerke.

Formålet med kvalitative undersøkelser er å få mest mulig kunnskap om fenomenet man ønsker å undersøke og ikke å foreta statistiske generaliseringer, utvalget er derfor som

⁶ Se vedlegg 6

forklart over ikke et tilfeldig et. Dette kalles for purposeful sampling eller strategisk utvelgning i metodelitteraturen (Patton, 1990 i Johannessen, et.al, 2010: 106). Utvalget mitt er strategisk ettersom jeg har bedt om informanter som kan belyse min problemstilling ved å fortelle om deres opplevelser av varetekt, både innsatte og betjenter (Johannessen, et.al. 2010: 107).

Jeg sendte kontaktpersonene mine informasjonsskriv og et samtykkeskjema⁷ som jeg forespurte om å bli utdelt til de utvalgte i forkant av intervjuet. Informasjonsskrivet ga informasjon om prosjektet mitt, samt presiseringer om frivillighet, anonymitet, at jeg ikke representerer eller svarer til andre enn meg selv og mitt prosjekt (herunder Universitetet i Oslo). Ingen informasjon informantene gir meg ville kunne påvirke deres opphold i verken negativ eller positiv forstand ble også presisert. Frivillig deltagelse som nevnt tidligere, ble svært viktig å presisere. En utfordring er det faktum at det er en høyere andel av personer med lesevansker og språkproblemer blant innsatte, enn i befolkningen for øvrig (Cappelen, 2009: 5 avsnitt). Jeg valgte derfor også å gå gjennom informasjonsskrivet sammen med informanten på intervjudagen. Dette gjorde jeg før jeg satte på båndopptakeren. Jeg presiserte anonymitet, frivillighet, at de hadde mulighet til å trekke seg når som helst uten noen form for konsekvenser, samt at det de fortalte meg ikke ville kunne påvirke oppholdet deres i fengselet verken negativt eller positivt.

En refleksjon som er verdt å gjøre seg når det gjelder et slikt frivillig utvalg som jeg har valgt, er at de personene som har takket ja, kan representere personer som er fortrolig med forskning, eller ikke har noe imot at deres livssituasjon blir forsket på (Thagaard, 2002: 54) Videre diskuterer Thagaard (2002:54) hvordan de som frivillig ønsker å delta i undersøkelsen kan føle at de i større grad enn andre mestrer sin livssituasjon. Dette kan da gi en skjevhet med større grad av informasjon om hvordan noe mestres enn for eksempel vanskelige forhold. Det er derfor viktig å vurdere hva slags betydning en slik ”skjevhet” i utvalget kan ha. Utvalget mitt bestod av personer som beskrev opplevelser på veldig forskjellige ender av skalaen når det gjaldt å mestre livssituasjonen de befant seg i. Jeg opplevde at ønsket for å delta i prosjektet var veldig variert og at en slik ”skjevhet” som Thagaard (2002:54) beskriver som mulig problematiske, opplevde jeg utlignet seg i de beskrivelser jeg fikk av

⁷ Se vedlegg 7 og 8

informantene. Utvalgets sammensetning besto av personer som alle så til å mestre sine livssituasjoner på svært ulike måter.

Jeg ønsket å intervju åtte personer til sammen, herunder tre innsatte og en betjent ved hvert fengsel. Utvalget jeg fikk var veldig variert. Jeg intervjuet seks innsatte hvorav fem var menn og en kvinne. To hadde nettopp fått en dom og satt derfor ikke lenger i varetekt på intervjutidspunktet, samt 2 mannlige betjenter. Alle snakket norsk. To av de innsatte som nevnt hadde nettopp fått en dom. Dette var ikke en del av mine utvalgskriterier. Jeg valgte allikevel å gjennomføre intervjuene, samt å likestille disse intervjuene på lik linje som de andre. Dette fordi informantene nettopp hadde fått en dom på intervjutidspunktet, og hadde når de ble forespurt om å delta, sittet i varetekt. Å be om andre informanter var derfor ikke aktuelt. Jeg presiserte for informantene at jeg var ute etter opplevelsene av varetekt og at dette var fokuset for oppgaven. Dette ble ikke et problem, derimot heller positivt ettersom det gav rom for beskrivelser som reflekterte varetekten fra et annet perspektiv. Noe av dette diskuterer jeg under kapittel 4.2 der refleksjoner rundt det å ha sittet i varetekt før vs. første gang som varetektsfange blir diskutert.

Valg av antall informanter begrenset seg naturlig basert på tid, med tanke på hvor mange intervjuer det faktisk var praktisk mulig å gjennomføre. I teorien er det ingen øvre eller nedre grense på hvor mange intervjuer man bør ha ifølge Johannessen et.al. (2010: 104). Det er vanlig med et utvalg på rundt 10-15 i mindre prosjekter, også ofte færre i for eksempel studentprosjekter hvor tid og også ofte økonomi setter begrensninger.

2.4 Forberedelse til intervjuene

Grunnen til at jeg valgte intervju som metode for å samle inn data var at jeg ønsket en tilnæringsmåte til informasjon som var ustrukturert til en viss grad, men jeg ønsket også muligheten til å føre samtalene inn på de temaer jeg ønsket å få informasjon om. Jeg ønsket å gi informantene frihet til å uttrykke seg om sine opplevelser av varetekten, samtidig som jeg ønsket å fokusere samtalen rundt opplevelsene av varetekten. Jeg bestemte meg derfor for et *semistrukturert intervju* der jeg benyttet meg av en intervjuguide⁸ som et utgangspunkt for intervjuene, samtidig lot jeg temaer som ble tatt opp føre samtalen videre dersom det ga en

⁸ Se vedlegg 9

bekrivelse av opplevelsene av varetekten. Jeg stilte bevisst åpne spørsmål for å ha minst mulig innvirkning på hvordan informanten svarte, dette forklarer også Johannessen et.al. viktigheten av under intervjuer (2010: 137). Utarbeidelsen av intervjuguiden baserte seg på ulike temaer relatert til realiteter av varetekten, som for eksempel: hverdagen, menneskelig kontakt, aktivitet, isolasjon osv.

”Et intervju er en relasjon mellom (vanligvis) to deltagere. Den informasjonen som kommer ut av intervjuet, er avhengig av denne relasjonen. Det finnes en rekke forhold som kan påvirke et intervju” (Johannessen, et.al. 2010: 142).

Et viktig moment å reflektere over er relatert til hva Thagaard (2002: 52) kaller for en *”samfunnsmessig begrunnelse for problemstillingen”*. Dette handler om førforståelse og oppfatninger man selv som forsker har av samfunnsproblemet man ønsker å forske på. Det er en tendens til å inneha oppfatninger om hva som forårsaker det ”problemet” vi ønsker å forske på. I mitt tilfelle var det da viktig å ikke legge for mange føringer og fokus rundt det jeg hadde en førforståelse av, som opplevelsene og da spesielt de utfordrende opplevelsene ved å sitte i varetekt (for eksempel kritikk rettet til Norge for bruk av varetekt og isolasjon, se kapittel 1.3.2). Ved å inneha en kritisk og reflektert holdning til hvilke spørsmål vi stiller til temaene vi studerer, kan resultatet av forskningsprosessen føre til en forståelse av de problemene vi studerer som er forskjellig fra etablerte oppfatninger (Thagaard, 2002: 52).

Etiske refleksjoner ble også viktig i utformingen av intervjuguiden min. Ettersom det er mennesker i sårbare livssituasjoner jeg ønsket å snakke med, var det noen temaer jeg bevisst valgte å unnlate å prate om. Dette var temaer som blant annet familie, kjæreste, barn, savn, dårlig samvittighet og anger. Dette ble temaer i flere av intervjuene allikevel, og jeg kom opp i situasjoner som ble spesielt følsomme og nære.

Og dette har vært samfunnet mitt nå, med innlåsing, innlåsing, innlåsing, og jeg som er vant med å ha mine venner, så skal jeg plutselig sitte sammen med bankranere, drapsmenn, fordi vi er der hvor vi er nå. Det er ganske tøft altså... Det blir litt tungt for meg dette Synnøve (Gråter, puster tungt og oppgitt) (Informant 1).

Ja.. det er jo som jeg sier, jeg blir dratt ut uten å kunne bli ferdig med ting. Får ikke gjort opp med husverten min og sånne ting, det er viktig for meg. Og bikkja mi som plutselig blir sendt til en nabo og skjønner ingen ting stakkars, han sturer og.. å få gjort litt ting klart liksom. Det er jo andre liv også som blir dratt inn i noe som jeg har forårsaket.. så syntes jeg de som er uskyldige får kjenne det like godt

som meg. Nå er jeg heldig at jeg ikke har noen unger, jeg har hunden min jeg da, men han sturer fælt (blir blank i øynene, gråter) (Informant 5).

Dette var noe jeg ikke hadde forberedt meg på og kanskje ikke reflektert godt nok over på forhånd hvordan jeg skulle takle. Jeg ser i ettertid at det kunne for eksempel ha vært en mulighet til å ha snakket med og gjort en avtale med kontaktpersonen min, for eksempel at en betjent hadde besøkt innsatte etter intervjuet for å sjekke at alt var i orden.

Detaljer rundt årsaken til at de satt i varetekt spurte jeg heller ikke noe om, allikevel var det flere som valgte å fortelle hvorfor de satt der. Jeg valgte i disse tilfellene å følge dette opp til en viss grad, ettersom det var en del av deres historie som de ønsket å fortelle for å gi et bilde av deres opplevelse.

Jeg har, det rare er at jeg har ikke felt en tåre jeg, før i dag. Kryss i taket assa. Det er jo egentlig litt, det er klart at det er en prosess jeg har vært igjennom. Du knyter deg noe jævlig. Du føler deg så urettferdig behandla fra alt og alle i forhold til min sak, og jeg har snakka litt med xxx(annen innsatt) om det her inne, og det er klart at du har jo, vi har jo fått satt i gang en liten prosess i dag . Så jeg er egentlig veldig takknemlig jeg for at det kom. For jeg har egentlig savna det litt, det blir en litt sånn rennelse for meg. Så det er jo en prosess det også, så ikke tenk på det Synnøve. Jeg er mer takknemlig enn noe annet. Dette kommer jeg til å ta med meg resten av dagen, og sitte og egentlig være litt fornøyd at jeg klarte å få ut noe av det. Så det er ikke skadelig å vise litt følelser i denne situasjonen (Informant).

Som nevnt tidligere så har man et etisk ansvar når det gjelder å forske på utsatte og sårbare grupper, som i mitt tilfelle varetektsfanger. Hummelvoll (2010: 38) diskuterer forskning knyttet til lidelse spesielt i denne sammenheng, hvor kvalitative intervjuer er den mest vanlige fremgangsmåten for å snakke med personer som antas å oppleve lidelse. Noen vil da argumentere at det beste er kanskje å la slik forskning ligge? Arman & Rehnsfeldt (2006 i Hummelvoll, 2010: 38) hevder basert på erfaring innenfor denne type forskning at lidende personer ofte uttrykker behov for å snakke om sin opplevelse av lidelsen. ” *Å bli stilt spørsmål om lidelsen kan være en måte for personen å finne en åpning til sin indre verden på og tolkninger av det de har opplevd*”. Samtalen kan derfor oppleves som lindrende og lettende for intervjupersonen. Oppmerksomheten, interessen og et lyttende øre kan derfor oppleves som en gave (Hummelvoll, 2010: 38).

Å snakke med og om sensitive og sårbare grupper, om sensitive temaer følger med seg etiske overveielser man bør reflektere over i større grad og mer utdypende. Ausland & Vinje (2010: 145) snakker om ”*uønsket selvavsløring, opplevelsen av å bli ledet og lokket*. Dette er en etisk utfordring det er viktig å reflektere over i kvalitativ intervjuforskning. Det er et dilemma som skapes når den åpenheten og tilliten som forskeren ønsker å oppdrette i samtalen, samtidig fører til at informanten avslører private forhold, eller mer enn de opprinnelig ønsket å avsløre (Fog i Ausland & Vinje, 2010: 145). Det er derfor viktig å opptre med nærvær til situasjonen samt å ikke avslutte intervjuet på en slik måte at intervjupersonen føler seg avkledd, og sitter igjen med en følelse av å ha avslørt for mye enn det de opprinnelig ønsket (Ausland & Vinje, 2010: 145). Dette følte jeg at jeg gjorde til en viss grad ved å skru av båndopptakeren og snakke litt med informanten før jeg ringte på for å bli ”hentet”. Om dette var noe informantene tenkte over i ettertid har jeg ikke hatt muligheten til å følge opp, ettersom det er problematisk å utveksle videre kontaktopplysninger, samt vanskelig å sende informanten en mail, eller ringe. Videre var det ikke slik at jeg forlot informanten med en følelse av å ha utnyttet situasjonen, for å så pakke sakene og løpe. Som Hummelvoll (2010: 17) forklarer så ”*kommer det ann på*”. Slikte etiske utfordringer kommer ofte ann på situasjonen og videre oppfølging er ikke alltid en nødvendighet.

2.5 Intervjusituasjonen

2.5.1 Mitt første møte med Skien fengsel

Det regner ute. Det er grått og tåkete. Jeg er på vei til Skien fengsel. Jeg har fått låne en bil for anledningen, jeg har en kjøretur på ca. 45 minutter foran meg. Jeg kjører tidlig så jeg har god tid, er redd for å komme for sent. Jeg vet ikke hvor det er, så jeg må stole blindt på GPS ‘en. Det viser seg å gå fint, og jeg kommer frem i tide og vel så det. Førsteintrykket jeg får når jeg kommer kjørende inn på parkeringsplassen til Skien fengsel, er at det er et fengsel preget av sikkerhet. Fengselet ligger ganske alene og skjermet fra omverdenen, med høye grå murer som rammer det hele inn. Jeg sitter og venter litt i bilen før jeg går å ringer på, så jeg ikke er altfor tidlig ute. Selv om jeg jobber i fengsel selv, merker jeg at jeg er litt nervøs. Det er annerledes enn hva jeg er vant med, og jeg er på ukjent område. Jeg vet heller ikke

hvem eller hvordan informanten er, eller hvordan intervjuet kommer til å bli. Det er mitt første intervju, og jeg er litt redd for å virke veldig fersk - noe som jeg i realiteten er. Jeg er redd for å si noe feil eller dumt. En fersk forsker som sier og spør om dumme ting i deres øyne?

Jeg ringer på, venter, og introduserer meg på callingen. Jeg hører kameraet zoome inn på meg, så slipper jeg inn. Jeg må gjennom to store sluser med tykke metalldører før jeg kommer inn på en slags gårdsplass. Her åpner det seg et lite samfunn med folk som traverer over plassen med ulike gjøremål i sikte; noen betjenter, noen sivilt kledd og noen fanger som driver med utarbeid. Jeg blir ”sluset” inn hovedinngangen og registrert ved porten. Her leverer jeg fra meg id, får utdelt en alarm, setter fra meg vesken i skapet og kjøper en cola fra automaten ved inngangen til informanten min. Deretter blir jeg fulgt til besøksavdelingen hvor jeg må sitte å vente på informanten. Besøksrommene er veldig enkle. Det er tre stoler, et bord, noen gardiner og det er det. Så kommer informanten, vi håndhilser og jeg introduserer meg selv. Betjenten forklarer meg hvordan jeg ringer på om det skulle være noe, deretter låser han oss inne på besøksrommet, da er det bare å begynne.

2.5.2 Mitt første møte med Drammen fengsel

For å komme til Drammen fengsel hadde jeg funnet ut at det letteste var å ta bussen fra Oslo til Drammen sentrum, ettersom fengselet ligger midt i Drammen by. Når jeg kommer på bussen spør jeg sjåføren om hvilket stopp jeg skal gå av på for å komme til Drammen fengsel. Han lurert sikkert på hva jeg skal gjøre der, det føler jeg i hvert fall at han gjør. Besøke noen jeg kjenner kanskje? Faren min, broren min, moren min, eller kjæresten min kanskje?

Jeg tok en buss som skulle være fremme i god tid før jeg hadde avtalt å være der, noe jeg også var. Så jeg satt meg på en benk rett ved tinghuset og ventet i solen til klokken var ett og de var ferdig med lunsj på fengselet. Jeg er litt nervøs, selv om dette er mitt 5. intervju, og jeg har vært i flere andre fengsler tidligere. Det er noe med sikkerheten, det litt autoritære som gjør meg litt nervøs når jeg ikke er kjent. Ringe på å snakke i callingen og vite at du blir sett på gjennom et kamera, det gjør meg litt nervøs.

Jeg ringer på callingen og introduserer meg. De spør hva jeg skal, og jeg forklarer at jeg har en avtale om å intervju en innsatt, så åpner porten seg. Det er ingen mur rundt fengselet som i Skien, heller høye gjerder rundt hele, så man kan se inn mellom sprinklene. Det ser nesten ikke ut som et fengsel, med tanke på at det ligger midt i byen og deler bygningsmasse med tinghuset. Jeg blir stående å vente utenfor hovedinngangen en stund, venter på at kontaktpersonen min skal komme å "hente" meg, kjøper en brus på automaten til informanten min så lenge. Når jeg blir sluppet inn leverer jeg fra meg id, og får utdelt en alarm. De forklarer hvordan jeg skal bruke den, forteller det er bedre å trykke en gang for mye enn for lite. Låser inn vesken min i et skap og jeg må gjennom en metall detektor før vi går inn i heisen og tar heisen opp til 6 etage hvor besøksavdelingen ligger. Her blir jeg plassert på besøksrommet vi har fått tildelt mens betjenten går for å hente informanten min. Jeg er litt spent, og håper på et bra intervju.

2.5.3 Refleksjoner rundt intervjusituasjonen

Det første dilemma jeg møtte som forsker i fengselet var når jeg ble utdelt alarm ved ankomst i fengselet. Jeg ønsket ikke at informanten skulle få et bilde av meg som autoritær, en som jobbet i eller for fengselet eller som en som hadde noe med politiet å gjøre, dette var det flere som uttrykkelig spurte om med skepsis i begynnelsen av intervjuet også, om det hadde noe med alarmen å gjøre, vet jeg ikke. Jeg hadde reflektert over det på forhånd og viste at jeg mest sannsynlig ville få utdelt en alarm ettersom andre forskere i feltet (For eksempel Ugelvik, 2012) også har møtt samme type dilemmaer, men ettersom det fremsto som rutinen i fengselet valgte jeg å ikke gjøre noe med det. Det var heller ingen informanter som bemerket det konkret.

Et annet moment rundt det å ikke bli misforstått av informantene med hensyn til mine ønsker og formål med intervjuet, forsterket seg når jeg skulle "sjekkes" ved metalledektoren av de ansatte og de sa: *"jaja, det er jo ikke så farlig – du jobber jo i fengsel selv"*. Dette var noe jeg ikke hadde informert fengselet om selv men som mest sannsynlig hadde kommet frem ved en sikkerhetsklarering på forhånd.

Ettersom det er roller jeg ikke ville skulle blandes på noe som helst måte (privat jobb og forsker rollen) , valgte jeg å ikke videre utdype dette for informantene. Jeg representerte eller

svarte ikke til noen andre enn meg selv og Universitetet når det gjaldt intervjuene. Ugelvik (2012) forteller også om dette dilemmaet som tidligere kriminalomsorgsansatt når han forsket i Oslo fengsel ” *Jeg opplevde i så måte den samme tillitten som en hvilken som helst ansatt i fengselet, et faktum som kan muligens knyttes til min tidligere status som kriminalomsorgsansatt. Som kriminalomsorgsansatt forsker på besøk i andre fengsler har jeg tidligere opplevd å få slengt til meg fengselsnøkler allerede før jeg har rukket å melde meg i vakta*” (Ugelvik, 2012: 42).

Jeg tok tidlig i prosessen en avgjørelse på at jeg ønsket å bruke båndopptaker, rett og slett av praktiske årsaker. Jeg ville ikke risikere å glemme, misforstå eller gi feil gjenfortellinger av opplevelsene jeg ble fortalt. En ulempe ved å bruke båndopptaker er at det kan gi intervjuet et formelt preg ifølge Thagaard (2002: 97). Valget falt allikevel på båndopptaker alene, og notatblokken ble derfor svært lite brukt, på den måten fikk jeg fokusert mer på informanten og det som ble fortalt. Bruk av båndopptaker ble informert om i informasjonsskrivet også, jeg opplevde at informantene virket til å stole på meg når det gjaldt at det de fortalte ble anonymisert og at det ikke skulle brukes til annet formål på noen som helst måte.

”Et overordnet mål ved intervjusituasjonen er å skape en tillitsfull og fortrolig atmosfære som kan bidra til at informanten åpner seg om de temaene intervjueren ønsker informasjon om... det er viktig å vise støtte og sympati for å bidra til å skape en fortrolig situasjon. Dette gjelder særlig i forhold til spørsmål om temaer som er problematiske for informanten. Positive reaksjoner fra intervjueren kan da være avgjørende for å få til en dialog” (Thagaard, 2002: 93).

Informant: Ja, du må bare si ifra, som du merker så detter jeg fort litt inn på urettferdigheten om å ikke bli hørt noen ganger så, du må bare gi deg litt over nesten der. Det kommer til å ligge der resten av livet den følelsen der.

Synnøve: Ja, det finnes vel kanskje ikke noe verre en følelsen av å bli urettferdig behandlet og det å ikke bli trodd.

Jeg reflekterte i forkant av intervjuene over at jeg mest sannsynlig kom til å bli satt i situasjoner hvor jeg måtte vise forståelse og bekreftelse til en viss grad som gitt i et eksempel over. På den andre siden ville jeg også være forsiktig med å ta for mye ”parti” og vise enighet eller uenighet. Ettersom de alle var siktet for straffbare handlinger ønsket jeg ikke å rakke ned på politiets rolle eller andre i saken, samtidig som jeg ønsket å vise forståelse for at

situasjonen de befant seg i var vanskelig. Dette gjorde jeg også ved flere anledninger, men valgte bevisst å ikke vise meg enig når de for eksempel snakket negativt om hva de syntes om politiet. Thagaard (2002: 93) forklarer videre hvordan regi over intervjusituasjonen innebærer nettopp at intervjueren finner en balanse mellom å bekrefte eller vurdere de svar informanten gir. Det viktigste er at informanten føler at atmosfæren er tillitsskapende og fortrolig.

Videre vurderte jeg også min posisjon i forhold til informantene godt på forhånd. Jeg hadde bevisst kledd meg i klær som ikke var for formelle, ettersom jeg ikke ønsket å skape avstand til informanten basert på materielle ting, eller en gi en følelse av at jeg var en ”formell person”, samtidig ønsket jeg et inntrykk av at jeg tok intervjuet og situasjonen seriøst. Jeg var redd for å skape en avstand basert på meg som masterstudent ved Universitetet og de som varetektsfanger og i den situasjonen de befinner seg i. Dette fikk jeg også føle på til en viss grad i noen intervjusituasjoner. Noen så ut til å være ”redde” for å trekke paralleller til meg når de snakket i frykt for at jeg skulle tro de sammenliknet seg selv med meg. Jeg fikk en følelse av at de ikke nødvendigvis satt meg veldig høyt som masterstudent men at noen trakk heller mot å sette seg selv lavere.

Thagaard (2002: 98) forklarer hvordan det er viktig å etablere en tillitsvekkende intervjusituasjon og derfor særlig viktig å unngå å skape avstand til informanten. Sosial avstand mellom forsker og informant kan være et stort problem.

Jeg hadde bevisst begrenset bruken av sminke, håret var oppsatt og klærne var ikke utringet eller utfordrende. *”Informantens reaksjoner er knyttet til hvordan forskeren fremstår for vedkommende. Det gjelder både forskerens personlige egenskaper og yte kjennetegn som kjønn, alder og sosial bakgrunn”* (Thagaard, 2002: 98). Om dette spilte inn i stor grad på hvorvidt informantene valgte å åpne seg eller ikke, vet jeg ikke. For eksempel alderen min kan ha skapt avstand men også åpnet for en mer avslappet kontakt ettersom jeg da kan fremstå mer uformell og ikke som en overordnet person, dette reflekterer også Thagaard (2002: 99) over. Betydningen av kjønn kan også være relevant og intervjuet kan få preg av hva Lundgren (1993 i Thagaard, 2002: 101) kaller for *kjønnsdikotomisering*. Det betyr at informanten fremhever at forsker og informant er av forskjellig kjønn, og utnytter dikotomiseringen til å styrke sin maskulinitet. Hvorvidt dette var et tilfelle i intervjuene mine er vanskelig å si. Iblant kunne jeg få en følelse av at det var viktig for noen av informantene å fremme sin maskulinitet til en viss grad, men ikke til den grad at jeg vurderte det som

betydningsfullt i forhold til kvaliteten på intervjuene. Noen informanter følte man en mer flytende kjemi med og var lettere å intervjuer enn andre, dette tenker jeg er naturlig uansett hvor man utfører forskningen sin, og uansett intervjuerperson og setting.

2.6 Analyseprosessen

2.6.1 Transkribering og anonymisering

Neste steg i prosessen var nå å transkribere. Dette tar tid, og tok mye lenger tid enn jeg hadde forutsett. Lengde på intervjuene mine varierer fra 30 min til 2 timer. Jeg transkriberte meg selv som Synnøve, og informantene som informant 1,2,3,4,5,6,7,8, dette kommer jeg tilbake til med tanke på anonymisering. Videre har jeg valgt å bruke punktumer (...) for å uttrykke pauser i samtalene. Videre har jeg transkribert informantene så godt som mulig etter deres dialekt og måte å formulere seg på, dette syntes jeg gir et mer riktig bilde av opplevelsen og situasjonen.

Når det gjelder anonymisering av informanter har jeg gitt de navnet *informant* fra 1-8, med ingen sammenheng mellom intervju og informant. For eksempel informant 3 er ikke mitt tredje intervju osv, tallene er tilfeldig gitt. Betjentene har jeg valgt å kalle for *betjent*, det er derfor ikke mulig å gjenkjenne hvem betjent som jobber i hvilket fengsel for utenforstående. Andre som jobber ved fengselet vil kanskje til en viss grad kunne gjenkjenne beskrivelsene fra *sitt* fengsel, men sannsynligheten for at de vet hvem som ble intervjuet er liten, hvis betjentene ikke har fortalt det til kollegaer selv. Noen beskrivelser som jobb, avdeling osv gitt av informantene bruker jeg til en viss grad i oppgaven, men ettersom det er såpass stor utskiftning av varetektsfanger, samt flytting til og fra ulike avdelinger har jeg vurdert dette som ugjenkjennbart av alle andre enn dem selv. Jeg nevner heller ikke nøyaktig når intervjuene mine blir gjort som videre bidrar til å sikre anonymitet.

2.6.2 Analyse av datamaterialet

”Den kvalitative forskningsprosessen er preget av til dels flytende overganger mellom innsamling og analyse” (Thagaard, 2002: 106). Forskeren har en innflytelse over forskningsprosessen som er mer fremtredende i analysefasen enn i innsamlingsfasen av materialet. Dette er fordi forskerens relasjoner til fagmiljøet blir mer fremtredende (Thagaard, 2002: 107). Analysen og tolkningen av materialet innebærer blant annet at forskeren knytter resultatene sin til annen forskning og til relevante teoretiske perspektiver, og selv om den teoretiske forståelsen forskeren utvikler, er nært knyttet til informantens selvforståelse, vil forskerens forståelse være en fortolkning av informantens selvforståelse. Utfordringen da blir å ivareta informantens perspektiv gjennom analysen og presentasjonen av data (Thagaard, 2002: 107).

Som tidligere nevnt ønsker jeg å analysere materialet mitt med utgangspunkt i en blanding av fenomenologisk og hermeneutisk analyse som forskningsdesign. Jeg er ute etter å fortolke innholdet i datamaterialet mitt, det som informanten forteller og beskriver som sine opplevelser av varetekten. Samtidig handler det om fortolkninger av datamaterialets meningsinnhold.

Det finnes en rekke ulike fremgangsmåter for å analysere datamateriale. For eksempel Malterud (2003, i Johannessen, et.al. 2010: 173). beskriver fremgangsmåten av en fenomenologisk analyse med 4 hovedsteg: 1: helhetsinntrykk og sammenfatning av meningsinnhold, 2: koder, kategorier og begreper, 3: kondensering og 4: sammenfatning. Thagaard (2002: 110) beskriver hvordan tekstanalyser fokuserer på måter personer snakker om bestemte temaer på og at intervjuer er godt egnet for slike analyser. Diskursanalyse og beretningsanalyse er eksempler på dette. Videre diskuterer Thagaard (2002: 131) en analysetilnærming som fokuserer på meningsinnholdet i tekster fra det innsamlede datamaterialet, det er snakk om personsentrerte tilnærminger- herunder kategoribasert analyse. Før analyseprosessen hadde jeg ikke bestemt meg for en konkret analytisk tilnærming, men jeg vil tørre å påstå at det har blitt en kombinasjon av flere. Dette vil jeg utdype videre.

Etter transkriberingen satt jeg med et relativt stort data materiale. Jeg hadde bestemt meg for å bruke et dataprogram til analyse av materialet som heter Nvivo. Det kan bidra til å gi en bedre oversikt og organisering av store datamaterialer. Fremgangsmåten baserer seg først på å få et overblikk over materialet. Dette gjør man ved å systematisere teksten ved å kategorisere tekst og dele inn i temaer, i programmet kalles dette for ”noder”. Det er viktig å

ikke fortape seg i detaljer men å lete etter sentrale og interessante temaer ifølge Malterud (2003 i Johannessen, et.al. 2010: 173). I mitt tilfelle lagde jeg først ”noder” i generelle inndelinger med utgangspunkt i problemstillingen min og temaer som fortalte noe helt konkret om opplevelser av varetektem, som for eksempel : hverdagen, opplevelsen, isolasjon, varetekt formelt, politiet, makt/motmakt, tilbud, varetekt vs. dom. Dette kalles for *kategorisering av mening* (Kvale, 1997 i Thagaard, 2002: 134), eller sammenfatning av materiale som Thagaard (2002: 133) forklarer det. Her er det viktig at sammenfatningen fremhever den meningen som forskeren oppfatter som essensen i teksten. Allerede her innebærer analysen fortolkninger, og det gir uttrykk for hvordan forskerens fortolkninger også ofte endres i løpet av prosessen, dette kommer jeg tilbake til.

Den neste fasen ble så for min del å på nytt dele inn materialet i ”under noder”. Dette gjorde jeg ved å dele inn kategoriene som jeg først hadde delt inn til underkategorier og temaer, dette for å videre organisere og redusere datamaterialet. Her kom temaer som rutiner, usikkerhet, identitet, ydmykelse, tid, tankekjør, menneskelig kontakt, overlevelsesstrategier etc. frem av materialet. Malterud beskriver denne prosessen som koding, ettersom jeg skiller ut hovedtemaer til undertemaer som er relevant for problemstillingen (i Johannesen, et.al, 2010: 174).

Kodingen av materialet representerer hele analyseprosessen fra bearbeiding til tolkning av materialet ifølge Thagaard (2002: 136). Kodingen som du gjør tidlig i prosessen har primært et deskriptivt formål, det vil si at det fremhever meningsinnholdet i datamaterialet (Thagaard, 2002: 136). Videre jobber man mot en tolkende fase av analyseprosessen, her reflekterer forskeren over hvordan tendensene i dataene kan tolkes, kodeordene som brukes i denne fasen gjenspeiler forskerens refleksjoner over hvordan tendensene kan forsås (Thagaard, 2002: 136). Teoretisk relevante begreper som kan knyttes til begreper eller teorier som er relevante kan også kalles teoretiske koder. For eksempel som også nevnt tidligere, ble temaet tid og bortkastet tid i lys av Goffman (1991) et teoretisk relevant begrep som gjenspeiler min forståelse som forsker av hvordan en del av fenomenet opplevelse av varetekt kan fortolkes.

Malterud kaller neste fase i analyseprosessen for kondensering. Dette handler om å kategorisere de kodede elementene. I denne fasen ser man koder som kan slås sammen eller koder som fungerer som underelementer eller temaer til andre koder. Tid ble for eksempel her en hovedkategori hvor rutiner, og ulike overlevelsesstrategier ble brukt som en måte å takle

tiden i varetekt. Identitet ble en hovedkategori hvor underkategorier som venner/omgangskrets, hvem er jeg?/ hvem blir jeg? blant annet ble brukt for å beskrive opplevelsen av identiteten til den enkelte i varetekt.

Det siste steget i analyseprosessen var nå å printe ut materialet i de koder/temaer jeg hadde laget, for å så se sammenhenger og gi opplevelsene jeg har fortolket en ramme. Malterud kaller dene siste fasen for *sammenfatningen av materialet* (Johannessen, et.al. 2010: 176). Her handler det om å vurdere om beskrivelsene man gir er i tråd med det opprinnelige materialet man startet med før kodingen. Etersom man hele tiden tilegner seg ny kunnskap i løpet av analyseprosessen kan dette bidra til at koder og kategorier må endres. For eksempel ble opplevelsene av varetekten gjort til en hovedkategori og hvordan man håndterer varetekten til en annen kategori. Dette var først kategorier som fløyt over i hverandre. Siste steg i analyseprosessen var da å vurdere identifiserte mønstre i lys av eksisterende forskning og teorier (Johannessen, et.al. 2010: 177).

2.7 Troverdighet, bekreftbarhet, overførbarhet

Troverdighet rundt dataens kvalitet i en oppgave er knyttet til at forskningen utføres på en tillitvekkende måte. Forskeren må argumentere troverdighet ved å redegjøre for hvordan dataene er blitt utviklet i løpet av forskningsprosessen (Thagaard, 2002: 178). *”Hvor gode data har forskeren fått? Argumentasjonen skal overbevise den kritiske leser om kvaliteten på forskningen, og dermed også verdien av resultatene”* (Thagaard, 2002: 178). I dette avsnittet ønsker jeg å redegjøre og argumentere for mitt eget studies troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet.

Seale (1999 i Thagaard, 2002: 178) argumenterer for at troverdigheten styrkes ved at forskeren gjør et tydelig skille mellom direkte informasjon fra felten og forskerens vurdering av denne informasjonen. Dette gjøres ved å gjøre rede for hva som sies i intervjuene og hva som er forskerens egne vurderinger. Slike skiller gjør jeg tydelig gjennomgående i oppgaven. Videre er bruk av båndopptager også en måte å utvikle data som er mer uavhengig av forskerens oppfatninger enn for eksempel notater (Thagaard, 2002: 178), dette bidrar til å styrke oppgavens troverdighet. Også forskerens refleksjon over konteksten for innsamling av data, og hvordan relasjonen til informanten kan influere på den informasjonen forskeren får,

er viktig for oppgavens troverdighet (Thagaard, 2002: 179). Slike refleksjoner gjøres gjennomgående i oppgaven som forklart og diskutert i dette kapittelet.

Mens troverdighet av et prosjekt er knyttet til fremgangsmåten for utvikling av data som vist over, handler bekræftbarhet om tolkning av resultatene (Thagaard, 2002: 179). Bekræftbarhet innebærer at forskeren er kritisk til egne tolkninger samt at prosjektets resultater kan bekreftes av annen forskning. Å være kritisk til egne tolkninger handler blant annet om å kritisk vurdere analyseprosessen, dette redegjør jeg for i avsnittet over hvor analyseprosessen blir beskrevet: for eksempel ved å diskutere og åpne for muligheten for et muligens skjevt utvalg. Verdien av egne tolkninger forsterkes ved å vise til at alternative tolkninger er mindre relevante (Thagaard, 2004: 180). For at en tolkning skal kunne bekreftes av annen forskning må det gjøres rede for grunnlaget for tolkningen, man skal spesifisere hvordan man kom frem til den forståelsen som prosjektet resulterer i, og dette gjøres på lik linje som annen bekræftbarhet i prosjektet ved å redegjøre for fremgangsmåter og relasjoner i feltet (Thagaard, 2002: 180). Dette gjøres fortløpende gjennom kapittelet, blant annet ved å reflektere over egen posisjon i feltet som i avsnitt 1.4 og 1.5.3.

Forskerens tilknytting til miljøet som studeres er en annen side av forskerens posisjonering til feltet. Ettersom jeg privat jobber som ufaglært avdelingsbetjent i fengsel og er derfor til en viss grad "innenfor" miljøet, kan dette gi et utgangspunkt for en bedre forståelse av fenomenet som studeres enn hvis jeg hadde vært helt utenforstående. Det gir et grunnlag for gjenkjennelse og et utgangspunkt for forståelsen jeg som forsker kommer frem til, som også beskrevet av Thagaard (2002: 181). Ulempen ved kjennskap til miljøet er at forskeren lettere kan overse det som er forskjellig fra egne erfaringer, og dermed blir man også mindre åpen for nyanser (Thagaard, 2002: 181). Ved å presentere sitt ståsted gir dette leseren mulighet til å vurdere tolkningene utifra det, noe som gir bekræftbarhet.

Forskningsresultatene overførbarhet er siste del som bør argumenteres for. Et særlig trekk ved kvalitativ forskning er å utvikle en forståelse av de fenomener som beskrives (Thagaard, 2002: 184). *"I kvalitative studier gir fortolkningen grunnlag for overførbarhet, og ikke beskrivelser av mønstre i dataene. Spørsmålet er om den tolkningen som utvikles innenfor rammen av et prosjekt også kan være relevant i en videre sammenheng. På den måten kan en enkel undersøkelse bidra til en mer generell teoretisk forståelse"* (Thagaard, 2002: 184).

Når man snakker om overførbarhet så er det forskeren som argumenterer for at den forståelsen han eller hun har kommet frem til, også kan være relevant i andre sammenhenger. En måte å gjøre dette på er ved ”teoretisk generalisering” (Seale, 1999 i Thagaard, 2002: 185). Dette handler om å argumentere for at en forståelse av et fenomen man har utviklet kan antas å ha gyldighet også i andre sammenhenger. Dette gjøres ved at studien har bidratt til å utvikle en forståelse av grunnleggende trekk ved det fenomenet som studeres, i dette tilfellet at studiet mitt har bidratt til å utvikle en forståelse av grunnleggende trekk ved varetektfangers opplevelse av varetekt. Antakelsene om fortolknings overføringsverdi kan kun gjøres ved videre forskning (Seale, 1999 i Thagaard, 2002: 185), dermed kan teoretisk generalisering bidra til å generere ny forskning. Også gjenkjennelse kan bidra til overførbarhet. Personer med erfaring fra eller annen kjennskap til de fenomenene som studeres, kan kjenne seg igjen i de tolkningene som formidles i teksten. Det betyr ikke at alle som jobber eller har jobbet i fengsel, jobbet med fengselsrelaterte områder eller sittet i varetekt bør kjenne seg igjen, men noen, helst mange bør være enige i forståelsen og kjenne seg igjen til en viss grad (Nielsen, 1994 i Thagaard, 2002: 186). Videre diskuterer Thagaard (2002: 187) hvordan også prinsipielle teoretiske innhold kan bidra til større muligheter for leseren å knytte det teoretiske perspektiver til egne erfaringer, det er indentifiseringen av sentrale tendenser innenfor det fenomenet man studerer som gir grunnlag for gjenkjennelse. Som et eksempel er min tolkning av varetektfangers opplevelse relatert til tid, noe som også har blitt diskutert og tatt opp av andre forfattere som har forsket på fengsel som fenomen. For eksempel Goffman (1991) (se kapittel 4.3). Også tema rundt identitet er noe som har blitt diskutert i fengselsammenheng tidligere og kan gi en viss teoretisk generalisering og overførbarhet til oppgaven (se kapittel 4.4). Det må nevnes at tolkningene ikke er nødvendigvis de samme som har blitt gjort tidligere, men oppgaven bidrar til en viss grad å gi en dypere innsikt av noen fangers opplevelse av varetekt enn det de hadde før de leste oppgaven.

3 Rammene for gjennomføringen av varetekt

Grunnlaget for varetekt ble presentert i kapittel 1.2. Dette ble gjort ved å se på de helt konkrete idealer som er satt av domstolen, relatert til fengslingen av varetektsfanger, samt bruk av restriksjoner. I kapittel 1 har isolasjon og betydningen av internasjonalt regelverk og samarbeid, vært tema. Kritikkk rettet mot Norge for bruk av isolasjon, samt mangel på menneskelig kontakt og aktivitet, og videre en diskusjon rettet mot begrepet tortur, er også blitt presentert. I dette kapitlet ønsker jeg å presentere rammene og idealene for gjennomføringen av varetekt. Jeg ønsker videre å løfte frem og belyse varetektsfangers opplevelse i lys av idealer for gjennomføringen av varetekt.

En viktig ramme for hvordan varetekten oppleves, er relatert til hvilket fengsel du sitter i og kan for mange ha stor betydning med tanke på trivsel, kontakt med familie etc. Kriminalomsorgen bør plassere innsatte i nærheten av hjemstedet når det er praktisk mulig, med mindre hensynet til etterforskningen eller tiltales forsvarer taler imot (Straffegjennomføringsloven §47). Varetektsfanger plasseres i fengsler med høyt sikkerhetsnivå, og har ikke mulighet til å søke seg til andre fengsler med lavere sikkerhetsnivå så lenge de sitter i varetekt. Varetektsfangene har med andre ord ikke selv så mye å si på hvor de blir plassert så lenge de sitter i varetekt.

“Kriminalomsorgen stiller fengselsplasser til disposisjon for politi og påtalemyndighet for gjennomføring av varetekt. Bruk av varetekt kan bare besluttes av retten innenfor de regler som straffeprosessloven setter, og det er retten som fastsetter hvilke vilkår som skal gjelde under fengslingen. Gjennomføring av varetekt reguleres av straffegjennomføringsloven med forskrift og retnings-linjer. Kapittel 4 i loven er viet varetekt spesielt” (St.meld.nr.37: 11.1).

Som varetektsfange er omgivelsene rundt deg preget av sikkerhet. Et fengsel med høyt sikkerhetsnivå, også kalt ”lukket fengsel” har synlige fysiske sikkerhetstiltak. Dette er tiltak som piggtråd, murer, overvåkningskamera, låste dører og lignende. (Storvik, 2011: 100). Varetektsfanger kan også plasseres i avdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå. En avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå brukes ”dersom sikkerhetsmessige grunner gjør det påkrevet,

kan domfelte settes inn i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå etter § 10 annet ledd (straffegjennomføringsloven, §11 andre ledd)” (Storvik, 2011: 101). Slike avdelinger er det i utgangspunktet kun to av i Norge: på Ringerike og i Skien fengsel. I forbindelse med terrorangrepene i Oslo og på Utøya den 22. juli 2011 ble det også opprettet en slik avdeling på Ila fengsel og forvaringsanstalt.

3.1.1 Innholdet i varetekten

En viktig del av innholdet i varetekten er aktivisering og menneskelig kontakt. Ettersom man låses inne og blir fratatt friheten, også ofte med ytterligere restriksjoner som isolasjon. Dette er et viktig moment og ideal i gjennomføringen av varetekt. I hvilken grad dette fokuseres på innad i den enkelte fengselsanstalt og hvordan det gjennomføres, varierer fra fengsel til fengsel. Noen opplevelser vil bli beskrevet av informantene relatert til dette. Rammer gitt av loven, stortingsmeldinger og andre offentlige dokumenter setter standarden for hvordan det bør etterkommes og utføres, det er idealene av hvordan fengselshverdagen bør arte seg.

« Så langt det er praktisk mulig skal innsatte ha adgang til fellesskap under arbeid, opplæring, program eller andre tiltak, og i fritiden. Kriminalomsorgen kan beslutte hel eller delvis utelukkelse fra fellesskapet etter bestemmelsene i § 29 annet ledd og §§ 37, 38, 39 og 40 annet ledd bokstav d.⁹ Innsatte skal være i enerom om natten hvis ikke helsemessige forhold eller plassmangel er til hinder for det.

Dette sier noe om idealene for fellesskap, det handler om menneskelig kontakt og aktivisering.

Fellesskapet for innsatte som gjennomfører straff i avdeling som nevnt i § 10 annet ledd,¹⁰ kan helt eller delvis begrenses av hensyn til ro, orden og sikkerhet, eller dersom hensynet til innsatte selv eller andre innsatte tilsier det, og det ikke fremstår som et uforholdsmessig inngrep» (Straffegjennomføringsloven. §17).

⁹ §29. Undersøkelser for å avdekke bruk av rusmidler mv. §37. Utelukkelse fra fellesskapet som forebyggende tiltak. §38. Bruk av tvangsmidler i fengsel. §39. Umiddelbar utelukkelse som følge av brudd ved gjennomføring av fengselsstraff, forvaring og strafferettslige særreaksjoner. §40. Reaksjon på brudd ved gjennomføring av fengselsstraff, forvaring og strafferettslige særreaksjoner.

¹⁰§10 Inneholder ulike typer gjennomføringsformer i fengsel (for eksempel fengsel med høyt sikkerhetsnivå/lavt sikkerhetsnivå ect.).

Når man snakker om fellesskap i fengsel, snakker man om fellesskap i fangenskap. Fellesskap i fengsel er den tiden du ikke er låst inne på cellen din og får muligheten til å være sammen med andre. Det sier noe om graden av frihetsberøvelse og isolasjon man opplever i fengsel, hvor fellesskap og fritid også er et bilde eller en del av fangenskap.

Friheten er innskrenket, mange er isolert enten på grunn av restriksjoner gitt av retten eller fordi de sitter på en innkommstavdeling hvor tilbudene er begrenset. Ideelt ønsker man tiltak for å forhindre eventuelle skader isolasjonen kan medføre, ifølge straffegjennomføringsloven og St.meld.nr 37. Man ønsker å unngå eventuelle skader av fengslingen og det som hører med den:

«Kriminalomsorgen kan ikke pålegge innsatte etter dette kapittel [Kapittel 4] andre innskrenkninger i friheten enn det som er nødvendig for å sikre formålet med fengslingen eller for å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengslet. Skadelige virkninger av fengslingen skal så vidt mulig forebygges. Kriminalomsorgen skal prioritere tiltak for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon etter straffeprosessloven § 186 annet ledd og § 186 a.» (Straffegjennomføringsloven. §46).

I stortingsmelding nr. 37 står det videre at: *«Kriminalomsorgens viktigste utfordring når det gjelder innsatte som blir sittende en tid i varetekt, er å forebygge og avhjelpe skadelige virkninger av isolasjon. Dette skjer først og fremst gjennom menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter»* (St.meld.nr.37: 140).

Hvordan realiteten av menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter gjennomføres og oppleves i fengselshverdagen, vil bli beskrevet blant annet under kapittel 4 og 7. I dette kapitlet vil det også bli beskrevet helt konkret med bakgrunn i den informasjon jeg ble gitt av informanter i Drammen og Skien fengsel.

3.2 Skien og Drammen fengsel

Telemark fengsel- Skien avdeling ligger i Skien kommune og er et fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Fengselet har en ordinær kapasitet på 82 plasser fordelt på menn og kvinner (Kriminalomsorgen.no). Fengselet har tre avdelinger: Avdeling A, B og C. Avdeling A er

innkomstavdelingen med plass til 16 innsatte. Avdeling B og C er såkalte boenheter. Her er det fem boenheter på hver avdeling hvor seks innsatte deler felles kjøkken, stue og bad.

Drammen fengsel ligger i Drammen kommune og er et fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Fensgelet har en kapasitet på 54 plasser fordelt på menn og kvinner. De prioriterer innsatte med korte dommer og varetektsfanger, et såkalt varetektsfengsel. Drammen fengsel er et takfengsel, hvor de blant annet har luftegård på taket. Det er plassert i samme bygning som tinghuset i Drammen, med inngang på motsatt side hvor de disponerer en del av 1 etasje, samt 6 og 7 etage. Fengselet har tre avdelinger; avdeling 1 også kjent som innkomstavdelingen og avdeling 6 og 7 som ligger i de to øverste etagene i bygningen.

3.2.1 Avdeling A, B og C

Synnøve: Kan du si noe om hvordan dagen din er?

Betjent: Vekking 07.30, og så er det da en runde å gi mat til de som skal ha det, en del har mat på cellene. De får kaffe og te og litt sønn. Så går vi da runder rundt på alle cellene. Vi har 16 innsatte, eller kan ha 16 innsatte da, er ikke alltid fullt. Men stort sett de siste årene har vi vel liggi på 14/15. Vi prøver som regel å ha en celle ledig. Så når vi går rundt da så spør vi om de vil ha lufting, eller trening og.. det er de to tinga som de liksom er helt bankers hver dag. Så det er liksom de to tinga som vi spør om og prøver å få folk til å være med på da.

Synnøve : Så de får trening hver dag?

Betjent: Ja, hvis de ønsker så kan de det. Og så.. men det går litt i rykk og napp hvor mange som vil. Så da setter vi opp, vi har et treningsrom inne på avdeling A, så da setter vi opp tidene etter hvert som vi, vi sjonglerer litt. Ene dagen går vi oppe i første etasje først og andre dagen andre etasje først, så vi fordeler litt ettersom hvem treningstider de vil ha og sønn da.

Innkomstavdelingen på Skien fengsel har 16 plasser, dette er en isolasjonsavdeling/restriksjonsavdeling og alle (med noen få unntak) må innom denne avdelingen før de kommer videre i systemet. Etter hvert kan de innsatte flyttes til andre avdelinger med større grad av frihet (avdeling 6 og 7). Hvor lenge de sitter på innkomstavdelingen varierer ut ifra kapasitet, oppførsel, sakens natur og eventuelle restriksjoner. Hva den innsatte selv ønsker av fellesskap kan også ha noe å si, ettersom enkelte ønsker å isolere seg selv og blir derfor sittende på en restriktiv avdeling.

Så den runda tar vi hver morgen, så begynner vi da etter vi har vekt kl 07.30 så begynner vi da på torvet, det er 4 stykker som sitter sønn på torvet, det er sønne vandal celler, som er litt mer forsterket

enn de andre. Vi har 4 sånne vandal celler, 12 vanlig celler og 2 sikkerhets celler. Så på de vandal cellene har de ikke noe kjøleskap eller noe sånt noe. Der får de påsmurt til hvert måltid (Betjent).

Med ulike celler som sikkerhetsceller, vandalceller og vanlige celler, varierer graden av isolasjon rundt cellene på avdeling A. *”En sikkerhetscelle har nakne vegger, et avføringshull i gulvet, ingen møbler, en madrass og et teppe. Fangen får utdelt fengselstruse og trøye. Isolasjonsnivået er altså meget høyt”* (Hellevik, 2002: 16).

Når de sitter på avdelingen vår, så må vi hjemle det i straffegjennomføringsloven hvorfor de ikke har fellesskap og sånn som B og C har, for de sitter veldig isolert. Det er en innkommstavdeling/isolasjonsavdeling, så de sitter jo veldig mye på cellene, så da må vi hjemle det i straffegjennomføringsloven hvorfor vi holder de der nede på avdelingen hos vårs. En del av de sitter jo fordi det er plass mangel på B og C, men de skal ha vedtak på det også, at de sitter der nede i påvente om at det skal bli plass på B og C. Og så er det de som sitter der nede fordi de mener de ikke er skikka til å være på B og C, og de skal også ha et vedtak på det. Og så er det de som er helt utelukket, som også skal ha vedtak på det. Men alt er jo hjemla i straffegjennomføringsloven utenom de som da sitter på isolasjon da. Det trenger ikke vi ha noe vedtak på, for det er det retten som har bestemt **(Betjent)**.

Dette gir et bilde av hverdagen på en innkommstavdeling. Man sitter på cellen, innelåst, 22-24 timer om dagen. Man *kan* få tilbud om luft og trening to timer i døgnet, så sant dette ikke blir nedprioritert på grunn av «ro, orden og sikkerhet», bemanning eller andre ting.

3.2.2 Avdeling 1, 6 og 7

Det er jo tre avdelinger her da, og det er ikke like rutiner på de forskjellige avdelingene. Sånn som jeg, jeg er gjerne oppe i 7. etasje. Det er de som har kommet lengst i soninga, nærmest løslatelse, eventuelt endt tid på dom. Eller at de skal videre i... Til §12 eller annen type soning, åpen soning. Så... er det litt annerledes med de som sitter i 1. etasje. De kommer som regel rett fra retten med kjennelse, eventuelt med restriksjoner i forhold til fengselet med det ene og det andre, eller de som har kommet ett hakk videre som sitter i 6. Det tar som regel sånn cirka tre ukers tid fra de kommer inn, så blir de sittende i 1. etasje. Den første tiden.. (Betjent).

I Drammen fengsel er det som nevnt tre avdelinger. Avdeling 1 er innkommstavdelingen, avdeling 6 er neste steg etter innkommstavdelingen og til slutt avdeling 7 som er siste stopp. Avdeling 7 er avdelingen med mest ”frihet” og fellesskap.

Vi er tett på de innsatte hele tiden da, i avdeling. Enten de sitter i 1., 6. eller 7. etasje. Og det sitter jo varetekt på alle tre avdelingene, uavhengig av hvor langt de har kommet i soninga. Det er ikke bare

domsinnsatte med kortere dommer oppe hos oss i 7. etasje, det sitter også varetektsinnsatte der (Betjent).

Både varetektsfanger og domsinnsatte kan dele avdeling. Alle i Drammen fengsel må innom innkomsavdelingen, som også forklart ved Skien fengsel. Deretter er mulighetene åpne for å flytte oppover i avdelingene, avhengig av plass og innsattes egen oppførsel.

3.3 ”Menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter”

”Menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter” er stikkord i både straffegjennomføringsloven og den seneste mest relevante stortingsmeldingen som diskutert tidligere i kapittelet (St.meld.nr.37: 140). Et viktig ideal i straffegjennomføringsloven er å legge forholdene til rette for å begrense negative virkninger av isolasjon (straffegjennomføringsloven § 2, § 46 første ledd, § 46 andre ledd). Tiltak for å imøtekomme disse kravene fremgår blant annet av varetektshåndboka skrevet av KRUS (Storvik, 2011: 330). Menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter er de mest sentrale blant disse tiltakene. Beskrivelser av fengselets måte å håndtere, imøtekomme og gjennomføre ulike tiltak knyttet til menneskelig kontakt og meningsfull aktiviteter, er viktige beskrivelser for å gi et bilde av varetektsfangenes opplevelser. Det er rammene rundt hverdagen til varetektsfanger og sier videre noe om de utfordringer som varetektsoppholdet medfører, samt utfordringer betjenter møter ved gjennomføringen av varetekt, utfordringer ved ”å legge forholdene til rette for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon” (Straffegjennomføringsloven § 2).

”Departementet legger vekt på at varetektsinnsatte skal ha de samme tilbud om støtte og aktivisering som domsinnsatte. Varetektsinnsatte som selv ønsker det, bør også ha det samme tilbud om kartlegging av behandlingsbehov og andre rehabiliteringsbehov” (St.meld.nr. 37: 141).

”Departementet legger til grunn at den praksis som er beskrevet i håndboken om varetekt, blir rutine i alle fengsler. Det innebærer blant annet flere tiltak som sikrer alle varetektsinnsatte aktiviseringstilbud” (St.meld.nr 37: 142).

Håndboken ”kvalitet i varetektsarbeidet” er en del av et prosjekt gjennomført i samarbeid med KRUS, region øst og Oslo fengsel (Danielsen & Karlsen, 2008:7). Bakgrunnen for prosjektet var kritikk fra blant annet CPT (Se kapittel: 1.3.2) samt en erkjennelse av at varetekt oppleves som særlig belastende av varetektsinnsatte (St.meld.nr. 37: 141). Prosjektet førte til en håndbok i tre deler skrevet av Danielsen & Karlsen. Håndboken er et bidrag til å fagliggjøre varetekten og gir utdypende veiledning til hva som kan regnes som god varetektspraksis ifølge St.meld.nr. 37 (ss: 141).

”Isolasjonens negative effekter motvirkes av meningsfulle aktiviteter og menneskelig kontakt” (Stang, 2008: 27). Valg av ordbruk rundt dette temaet varierer fra menneskelig kontakt og aktivisering, å sikre aktiviseringstilbud, til menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter (Se St.meld.nr 37: 140, Stang, 2008: 27).

Det er begreper som går om hverandre, sammen og alene som de mest sentrale idealer for å motvirke isolasjonens negative effekter. Menneskelig kontakt handler om aktivisering og meningsfull aktivisering handler om menneskelig kontakt. Alene er det som bør fremheves fokuset på meningsfull, det krever mer enn bare aktivisering og menneskelig kontakt, idealet er at det skal ha et innhold som er meningsfullt.

Danielsen & Karlsen (2008) kritiserer at varetektsinnsatte av ulike grunner blir sittende på cella store deler av døgnet, uavhengig om de er underlagt fullstendig isolasjon eller ikke. Dette mener de skjer på grunn av bygningsmessige eller personalmessige årsaker og at kriminalomsorgen har en utfordring de bør ta tak i på en mer tilfredsstillende måte (Danielsen & Karlsen, 2008, del 3: 7).

Hvordan dette utføres i Skien og Drammen fengsel, ønsker jeg å se nærmere på med utgangspunkt i betjentenes beskrivelser. Dette for å se på hvordan fengselet og betjentene jobber med idealene og de føringene som er gitt i forhold til menneskelig kontakt og aktivitet. Fangenes beskrivelser av deres opplevelser relatert til menneskelig kontakt og aktivisering vil bli videre diskutert under kapittel 6.2 og 6.3.

Ja.. det er jo.. arbeid, skole, litte grann fritidssysler i form av trening og fellesskap i avdelinga
(Betjent).

Hva som defineres som menneskelig kontakt og meningsfull aktivitet er uklart. Er det å få levert frokost gjennom luken av en betjent kl 07.30 menneskelig kontakt? Er det å sitte rundt et bord med fem, seks andre medinnsatte og spille kort menneskelig kontakt? Er det å spille volleyball med 10 andre under luftingen aktivitet? Er det å få gå frem og tilbake på gangen i avdelingen aktivitet? Svaret er vel at alle aktiviteter beskrevet over på sett og hvis er aktivitet og menneskelig kontakt - spørsmålet er når den er *meningsfull*.

Synnøve:

Hvor mange timer er de låst inne om dagen?

Betjent:

Det er jo litt forskjellig men kan være opp til 23/24 timer det. Ettersom.. noen er kanskje litt mer ute. Det er det ikke noen fasit svar på. Som jeg også har tenkt litt på i forbindelse med dette, det er veldig mange innsatte som ikke tar de tilbuda de får. Så det er klart at hvis ikke de tar noen av de tilbuda de får av vårs, så kan de sitte på cella 24 timer. Men det er frivillig. Men hvis de tar de tilbuda de får så har de i alle fall en mulighet til å komme ut av cella et par timer i døgnet.

Aktiveringstilbudene og den menneskelige kontakten på inkomstavdelingene er begrenset. Men som betjenten forklarer er ”frivillig isolasjon” også et problem de møter. Hvis innsatte ikke ønsker å trene eller lufte hver dag, takker de nei til den aktiviteten som er mulig å tilby.

Synnøve: Så de får trening hver dag?

Betjent: Ja, hvis de ønsker så kan de det. Og så.. men det går litt i rykk og napp hvor mange som vil. Så da setter vi opp, vi har et treningsrom inne på avdeling A, så da setter vi opp tidene etter hvert som vi, vi sjonglerer litt.

De to timene du har tilbud om å komme ut av cellen er når du kan lufte deg i en luftegård. Ofte tydelig preget av det sikkerhetsmessige rundt fengselet, om det er murer eller piggråder, samt muligheten til å tilbringe en time på et treningsrom alene.

Informant 1: Der var jeg i 4 uker. 4/5 uker. Det er sånn, første du kommer, så skal du på en måte. Der er det middag kl 15.00, også har du muligheten til å trene da, maks en time. Et eget rom hvor du er helt alene på, så trener du.

Synnøve : Så du trener helt alene? Ikke i felleskap med de andre på avdelinga?

Informant 1: Helt alene, du kommer og så blir du låst inn.

Treningen er et tilbud om aktivisering. Det tilbys kun alene som informanten over forklarer. Idealet og målet om å forebygge negative virkninger av isolasjon med menneskelig kontakt og meningsfull aktivitet er derfor i realiteten begrenset. Betjenten under beskriver hva han tenker om den mangelfulle menneskelige kontakten:

Det er helt klart skadelig. De har kontakt med oss, advokaten sin eller politi jurist, that`s it (Betjent).

Mulighetene for å tilby menneskelig kontakt og meningsfull aktivitet for betjentene, er også begrenset under de rammene fangene er pålagt å leve under, og for betjentene de rammene de er pålagt å jobbe under. Selv om fengselet ønsker å gjøre så godt de kan, er det nærmest umulig på en avdeling med innlåsing 22-24 timer i døgnet, å tilfredsstille idealet om *meningsfull* aktivitet og menneskelig kontakt.

Vi har jo bibliotek hver mandags ettermiddag, hver eller annenhver torsdag har presten gudstjeneste, og en gang iblant har de også noe i helgene. Så har vi jo fritidsavdelingen som er inne å bidrar litt på avdelingen med litt forskjellig, litt fellesskap av og til, film en gang iblant, vi har også noe rom med playstation og noe datarom som de får bruke og.. litt sånn etter behov og ettersom hva de ønsker å gjøre. (Betjent).

Betjent: Spesielt i forhold til at vi ligger i 6. og 7. etasje og... Vi har gymsal, eget bibliotek ute, i forbindelse med... Her blir ting litt annerledes i og med at det ligger sånn til som det gjør i bygningen.

Synnøve: Så dere har bibliotektilbud?

Betjent: Ja, vi har det. Det ligger oppe i 7. etasje. Og treningsrom og alt er i... Vi har det også. Men alt er liksom så mye mindre i forhold til for eksempel på Ila der halve avdelingen er bibliotek.

Noen tilbud finnes som beskrevet over. Dette er viktige skildringer for å få et helhetsinntrykk av rammene varetektsfangene lever under, samt hvordan fengselet og betjentene jobber for å tilfredsstille diverse krav. Når man snakker om krav er det også viktig å poengtere at betjentene jobber ut ifra sikkerhet som første prioritering (se kapittel 3.1.1 jf. Straffegjennomføringsloven §46). Deretter kommer krav som omhandler å tilfredsstille mål og idealer gitt i straffegjennomføringsloven, samt ulike stortingsmeldinger og andre formelle førende dokumenter, relatert til innhold i fengselshverdagen.

På avdeling B og C i Skien fengsel, som er delt opp i boenheter med seks innsatte på hver enhet, er det helt andre forutsetninger for menneskelig kontakt og aktivitet blant de innsatte.

Her inne så har du muligheten til å prøve litt forskjellig da, du har snekkerverksted, du har mekanisk, du har skole (Informant 2).

Varetektsfanger som sitter på slike avdelinger har de samme tilbudene som domfelte. Samtidig har de forbeholdt retten til å ikke dra på jobb, ettersom varetektsfanger ikke har aktivitetsplikt. Dette kan igjen føre til utfordringer rundt ”frivillig isolasjon”, samt utfordringer tilknyttet å ”avvirke negative virkninger”. Innsatte på avdeling B og C skal i utgangspunktet alle være plassert på arbeid eller skole.

I det fellesskapet på ettermiddagen så er det jo seks stykker som skal lage mat da. Så blir det kanskje litt poker eller backgammon eller yatzy eller... Så det er jo sånn hyttetur følelse. Samme greia hele tida (Informant 1).

På hjemmesiden til kriminalomsorgen under de relevante fengsler, finnes det informasjon om tilbud og aktivisering som tilbys ved fengselet til de som skal gjennomføre en straff. (Kriminalomsorgen, 2013) (se vedlegg 10 for utfyllende informasjon). Spesielt er det verdt å merke seg at begge fengsler skal tilby ulik programvirksomhet som et ledd i å avvirke negative virkninger av isolasjon samt som et tilbud til menneskelig kontakt og meningsfull aktivitet.

Betjenten under beskriver noen av tilbudene annerledes enn hva som står på hjemmesidene:

Synnøve: Hva syntes du burde vært annerledes eventuelt?

Betjent: Nei.. det.. blant annet mer resurser. Ikke bare penger, men det vi mangler er folk til å gjøre jobben rett og slett og ha noen som kan sette seg ned med enkelte eller grupper av innsatte. Som for eksempel noen fengsler driver med programvirksomhet, vi har ikke det.

Synnøve: Ingenting?

Betjent: Nei, vi skal ikke ha det heller. Det er.. XX hadde noen tanker om det i sin tid, men det er.. det er andre fengsler som er mer egnet til det. Spesielt i forhold til at vi ligger i 6 og 7 etage og.. vi har gymsal, eget bibliotek ute, i forbindelse med.. her blir ting litt annerledes i og med at det ligger sånn til som det gjør i bygningen.

Idealene og hjemmesidene til Kriminalomsorgen informerer under tittelen ”informasjon under straffgjennomføring” om tilbud som er ”meningsfull aktivitet”. Dette er beskrevet i St.meld.nr. 37 som motivasjon og mestringsprogram. Realiteten viser at dette ikke er et tilbud

ved alle fengsler, og som det fremgår av informanten er heller ikke dette noe som kommer til å bli tilbudt.

3.3.1 utfordringer

En utfordring med hensyn til varetektsfanger, er de begrensningene som hører med en innkomstavdeling. Sett opp imot de idealer som er gitt med ønske om aktivisering, menneskelig kontakt, fellesskap, tilbud om jobb, skole, programmer osv. I tillegg har man den konstante, evige usikkerheten rundt oppholdet til en varetektsfange som også medfører ytterligere utfordringer.

Idealene for fellesskap er nevnt i straffegjennomføringsloven §46 og §49¹¹ som diskutert tidligere. Som det kommer frem av mine informanter i begge fengsler, så er fellesskap under arbeid kun aktuelt hvis du sitter på avdeling B og C eller 6 og 7. Program og andre tiltak er en begrenset mulighet for varetektsfanger, ofte på grunn av usikkerheten rundt oppholdet eller fordi fengselet rett og slett ikke har kapasitet til å tilby det. *Fritiden* er et ord som ikke appellerer til innsatte på restriksjonsavdelinger ettersom hele dagen er "fritid" på cellen. "Av hensyn til ro, orden og sikkerhet» (§46) er en prioritering som også fort kan sette en begrensning for fellesskapet for de som har det.

Å forebygge skadelige virkninger av fengslingen, samtidig med et fokus på å begrense negative virkninger av isolasjon, er en utfordrende oppgave. St.meld.nr 37 (ss:141) uthever videre følgende utfordringer, basert på skadevirkningene som fengselsoppholdet kan medføre denne gruppen innsatte:

- Rettsstillingen til de varetektsinnsatte er ofte komplisert og uavklart. Straffesaken er under etterforskning. De innsatte skal forberede seg på rettsaken, kanskje den viktigste prosess i den innsattes liv.
- Situasjonen kan føre til betydelig usikkerhet. Den fengslede skal samtidig forholde seg til å være siktet i en straffesak, til fengselets regime, til problemer i forhold til jobb, økonomi og andre praktiske problemer. I tillegg kommer problemer som mange opplever i forhold til pårørende og annet sosialt nettverk.

¹¹ § 46 Kriminalomsorgen kan ikke pålegge innsatte etter dette kapittel andre innskrenkninger i friheten enn det som er nødvendig for å sikre formålet med fengslingen eller for å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengslet. Skadelige virkninger av fengslingen skal så vidt mulig forebygges.

§ 49 Innsatte har så langt det er praktisk mulig adgang til å delta i arbeid, opplæring, program eller andre tiltak.

- Varetekt oppleves i praksis ofte som en straff av de innsatte og deres familier.
- Personer som varetektsfengsles, opplever i mange tilfeller at de betraktes som skyldige av omgivelsene, med påfølgende stigmatisering.
- På grunn av varetektsinnsattes særstilling har de spesielle rettigheter etter loven. Det gjelder retten til bruk av egne klær, bruk av egen lege eller tannlege og bruk av egne penger. I tillegg har de altså ikke aktivitetsplikt.

Dette omhandler også andre ting en bare aktivisering, men det viser også noe om omfanget av utfordringer som man møter knyttet til varetektsfanger. Dette er viktige momenter å fremheve for å kunne belyse, og gi en beskrivelse av varetektsfangers opplevelse av varetekten.

”Departementet legger vekt på at varetektsinnsatte skal ha de samme tilbud om støtte og aktivisering som domsinnsatte” (St.meld.nr. 37 : 141).

3.3.2 Hva gjør betjentene?

”Kriminalomsorgen skal prioritere tiltak for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon” (Straffegjennomføringsloven. §46).

På tross av utfordringene betjenter møter relatert til menneskelig kontakt og aktivisering av varetektsfanger - hva kan gjøres for å bedre situasjonen?

Betjent: Så vi skal jo ha litt ekstra oppmerksomhet og litt ekstra... Følge litt ekstra med sånne som sitter på full isolasjon. Vi har jo ikke det hele tida og det er en gang iblant. Og vi skal ha det og det har vi også, ekstra fokus på de som sitter på det.

Synnøve: Når du sier følger litt ekstra med, hva slags tiltak innebærer det?

Betjent: Nei, det er å bruke mer tid på de. Være mer inne hos de, ta de med mer ut i luftegården sammen med en for å ta en prat kanskje. Fritidsavdelingen bruker litt mer tid på de, finne på litt ekstra for de... Aktivisere litt mer. Og at de er litt mer sammen med vårs, siden de ikke kan være sammen med noen andre. Så litt mer oppfølging. Både av vårs og helsepersonell.

Ifølge stortingsmelding nr. 37 så skal alle fengsler sørge for at det settes inn relevante tiltak ovenfor innsatte som er isolert eller som isolerer seg, og at de må ha et system for

kvalitetskontroll på dette området (ss:142). Hva som menes med relevante tiltak eller hvordan dette bør gjennomføres i praksis, ser ut til å være litt mer uklart:

De blir sittende på vent de. Det er uvisst hvor lenge de skal sitte her og... Vi har begrensa med ressurser vi også. Da må vi faktisk bruke det på... Litt i forhold til varetektsinnsatte og at de ikke skal ha mer plager enn nødvendig, men heller bruke tiden på de som har datoer i forhold til permisjoner og... Da må vi også prioritere, og da er det greit å gjøre det i forhold til ting vi kan få gjort noe med (Betjent).

Hammerlin (2001: 14) diskuterer hvordan han oppfatter varetekt som vanskelig å håndtere for kriminalomsorgens virksomhet, spesielt med hensyn til beslutningsstrukturer og avgjørelsesmyndighet relatert til varetekt med restriksjoner. Varetekten står også i et vanskelig forhold til mange av de tiltakene og oppleggene som omtales i kriminalomsorgsmeldingen ¹² ifølge Hammerlin (2001: 14) Ressurser ser også ut til å sette en stopper for noe av arbeidet til betjenter med varetektsinnsatte.

De ønsker gjerne at vi skulle gjort mer og... Jeg vet ikke om de tenker at vi skal sitte å holde dem i handa eller hva de tenker i forbindelse med at vi skal bruke mer tid på dem. Ja, greit... Da går det utover noe annet. Da er det noen andre som ikke får, det er ikke noe verre enn det. Man må velge. Vi må også prioritere. Ja, det er... Den ene handa vet ikke hva den andre gjør innimellom, og det... Bestemmende myndigheter er veldig lite i takt med det som foregår på innsiden av murene her... De har ikke peiling på hva de snakker om (Betjent).

Her ser vi informanten forklarer frustrert hvordan man ikke strekker til, og prioriteringer av en ting går utover en annen. Prioriterer man tiltak for varetektsinnsatte og menneskelig kontakt, går det samtidig utover tilbudet til noen andre. Betjentene ser ut til å ofte sitte med følelsen av å ikke få gjort den jobben de er satt til, eller ønsker å gjøre.

Nei.. det... Blant annet mer resurser. Ikke bare penger, men det vi mangler er folk til å gjøre jobben rett og slett. Åha noen som kan sette seg ned med enkelte eller grupper av innsatte (Betjent).

Varetektsinnsatte er en annen gruppe innsatte med andre forutsetninger enn domsinnsatte. Å likestille tilbud til begge grupper kan være vanskelig som informanten under forklarer:

Plutselig har vi en to, tre, fire og fem innsatte som kan være med å gjøre noe, og neste dag er de vekkt. Enten løsslatt eller på avdeling B eller C eller... Så får dem som skal ha de i arbeid er det nesten

¹² Hammerlin refererer her til St.meld. nr. 27 ”Om kriminalomsorgen”.

håpløst. Og så neste uke så vil ingen jobbe nesten i det hele tatt eller kan. For her på avdelingen så er det ikke den arbeidsplikten som de har på B og C da, så det er klart, vi kunne kanskje pressa de mer og trua de mer ut, men som du vet, sitter de i varetekt så har du jo ikke arbeidsplikt heller, det er det bare de domfelte som har (Betjent).

Betjenten tar her opp flere utfordringer de møter med aktivisering av varetektsinnsatte. Hammerlin (2001: 16) poengterer hvordan varetekt er et praktisk problem som er ressurskrevende, blant annet behøves det økte ressurser og adekvat kompetanse. Usikkerheten varetekt følger med seg ser ut til å være en av de største utfordringene. Usikkerheten rundt oppholdet har gjort det vanskelig å organisere et fast tilbud, ettersom de ikke vet hvor mange, hvem osv. som vil være på avdelingen fra en dag til en annen.

3.4 Varetekt er ikke straff. I praksis?

Formålet med varetekt er som kjent ikke straff som diskutert under kapitel 1.2: *"Varetektsfengsling er ikke straff; det foreligger ingen dom for de forhold som saken gjelder"* (St.meld.nr 37:140). Med utgangspunkt i erfaringer basert på varetektsfangenes opplevelser ønsker jeg her å diskutere varetektsfangers opplevelse av frihetsberøvelsen i praksis – noe som ofte viser seg å oppleves annerledes enn presisert i stortingsmeldingen over. Dette blir beskrevet av en varetektsfange under:

Så det er jo klart at når du sitter på varetekt så blir det ikke noen muligheter for ting, fordi at du skal straffes (Informant 1).

Du skal straffes og det er sånn det er (Informant 1).

Betjentene jeg intervjuet ser ut til å forholde seg stort sett likt til begge innsattgrupper; domsinnsatte og varetektsfanger. Det kan derfor se ut til at varetekt og straff i praksis, både oppleves og gjennomføres med flere fellestrekk. Hammerlin (2001: 14) kommenterer i en artikkel om varetekt at varetektsinnsatte integreres i et system som i praksis er regulert av idetføringene i kriminalomsorgsmeldinga som først og fremst er rettet mot domsinnsatte. Videre kommenterer han hvordan mange som sitter i varetekt har de samme betingelser for gjennomføringen av oppholdet som domsinnsatte (Hammerlin, 2001: 15). Dette bekrefter

videre opplevelsen beskrevet av informanten over, det oppleves som en straff og gjennomføringen finner sted i et system som er tilrettelagt for domsinnsatte i stor grad.

”Varetekt oppleves i praksis ofte som en straff av de innsatte og deres familier ” (St.meld.nr. 37: 141).

En varetektsinnsatt er å betrakte som uskyldig til det motsatte er bevist. Men behandles de deretter i fengselshverdagen? Som en uskyldig? Er det noen forskjell på dømt skyldig eller ikke? Et av særtrekkene ved varetekten har blitt kartlagt av Danielsen & Karlsen (2008: 7), de diskuterer hvordan personer som varetektsfengsles i mange tilfeller opplever at de betraktes som skyldige av omgivelsene med påfølgende stigmatisering.

Jaja, så det blir jo det samme. Så sånn til daglig så tenker jeg ikke så mye over det om de er domsinnsatt eller varetektsinnsatt. Når jeg sier at de isolerer seg eller de gjør sånn og sånn så klarer ikke jeg å huske om det er doms- eller varetektsinnsatte. En innsatt er en innsatt for meg (Betjent).

I sitatet over ser vi en betjent som forklarer hans forhold til *”uskyldig til det motsatte er bevist”*. Det er ikke noe han tenker over, *”en innsatt er en innsatt”*. Det kommenteres videre i sitatet under:

Synnøve: Så du forholdet deg likt til doms- og varetektsinnsatte?

Betjent: Ja, det gjør vi hele organisasjonen her. Vi forholder oss likt til de. Det er liksom sånn som jeg sier, det eneste hvis de er isolert da og hvis de skal ut av anstalten så er det politiet som ordner med de. Utenom det så har de jo tilnærmet de samme mulighetene som de domsinnsatte har.

Frihetsberøvelsen, enten du soner en dom eller sitter i varetekt, er den samme. Du er låst inne bak fire murer og isolert fra samfunnet utenfor fengselet. Du er fratatt friheten og muligheten til å handle som du vil, du er under autoritet av fengselet og dets regler. Du lever i en total institusjon. Som Storvik (2011) påpeker så innebærer de fengselsmessige begrensningene i praksis at varetektsinnsatte i mange sammenhenger blir ilagt samme grad av frihetsinnskrenkning som domsinnsatte. De kan heller ikke innvilges permisjon eller andre slike ”goder” (Storvik, 2011: 329).

”Mange har ment at det er et paradoks at de innsatte som i prinsippet er uskyldige, har de vanskeligste fengselsforholdene” (Danielsen & Karlsen, 2008: 7) Hvis dette stemmer - er det ikke overraskende at varetektsfangene selv føler at de straffes.

”Varetekt er et nødvendig onde.. det vil etter omstendighetene kunne foreligge ikke ubetydelig risiko for at den varetektsfengslede er uskyldig. Dersom grunnlaget for mistanken senere faller bort, vil varetekten naturligvis kunne oppleves som et urettferdig og personlig belastende inngrep” (Øydegaard, 2008: 14).

En følelse av urettferdighet er også sentralt i denne sammenhengen. Å føle at man straffes uten en dom, å fratas friheten uten å vite hvor lenge, å føle at man straffes uten ”grunn”, oppleves av mange som urettferdig. Og som nevnt over - i de tilfellene hvor grunnlaget for mistanken faller bort ,vil varetektsoppholdet oppleves som ekstra urettferdig.

Ja, du må bare si ifra... Som du merker så detter jeg fort litt inn på urettferdigheten om å ikke bli hørt noen ganger, så du må bare gi deg litt over nesten der. Det kommer til å ligge der resten av livet den følelsen der (Informant 1).

Så... Det er litt vanskelig for meg å forstå egentlig, det er veldig urettferdig. Men sånn er det. Jeg er visst ekspert på å komme opp i situasjoner da. Så... (Informant 7).

Beskrivelsene gitt i avsnittet over bidrar til å belyse en side av varetektsfangers opplevelse av varetekten. Idealene for varetekten er ikke å straffe, men i realiteten oppleves det i praksis som straff av fangene selv. Dette er også en kjent opplevelse forklart i St.meld.nr 37 (ss:141). Videre gir betjentene også beskrivelser av å behandle og forholde seg til begge innsattgrupper på lik linje.

4 Opplevelser av varetekt

Fangenes egne opplevelser av varetekten vil bli beskrevet og skildret i dette kapittelet. Dette handler om hvordan varetekten oppleves sett i lys av idealer som diskutert over. Videre vil realiteter av varetekten bli gitt som beskrivelser. Realitetene er opplevelsene som varetektsfangene selv beskriver, utfordringene de møter, og hva det gjør med dem. Hverdagen i varetekt innebærer å miste store deler av friheten til å kunne ta tak i ting selv. Ofte også med restriksjoner som isolasjon eller brev og besøksforbud som kan bidra til følelsen av å miste kontroll over eget liv, og det å kunne ta tak i egne, daglige gjøremål.

Opplevelser av varetekt ser i stor grad ut til å handle om å miste kontrollen over eget liv, bli fratatt friheten og muligheten til å ta egne avgjørelser.

Ifølge Goffman (1991) ødelegger den totale institusjon de handlingene som har som rolle å gi en person en viss makt over sin egen situasjon ellers i tilværelsen. Det vil si at man som et voksent menneske mister selvbestemmelsesretten og friheten til å handle som man vil (Goffman, 1991:38). Her snakker Goffman (1991) om en av flere krenkelsesprosesser som en klient blir utsatt for i den totale institusjon, og i dette tilfellet særlig relatert til psykiatriske institusjoner og fengsler (Goffman, 1991:38-42). Sykes (1974) diskuterer også dette med det han kaller ”The Deprivation of Autonomy”, hvorpå han diskuterer hvordan det å bli fratatt selvbestemmelsesrett og frihet til å handle som en del av ”the pains of imprisonment” (Sykes, 1974:73). Jeg ønsker i dette kapittelet å ta for meg ulike opplevelser av det å bli fratatt friheten, det å sitte i varetekt, - formidlet gjennom mine informanter.

4.1 Brått og plutselig

Ja... det er jo som jeg sier, jeg blir dratt ut uten å kunne bli ferdig med ting. Får ikke gjort opp med husverten min og sånne ting, det er viktig for meg. Og bikkja mi som plutselig blir sendt til en nabo og skjønner ingen ting stakkars, han sturer og... å få gjort litt ting klart liksom (Informant 6).

Varetekten starter brått og plutselig. Du blir dratt ut av hverdagen og livet du lever. Det er en uvisshet som skaper usikkerhet på en rekke punkter, som vi ser informantene over forklarer.

Hva vil skje med huset mitt? Hva vil skje med hunden min? Hva vil skje med jobben min? Er noen av mange tanker som går rundt i hodet på de fleste.

Problemer er at ”plopp” nappa vekk, at du ikke får vært hjemme (Informant 5).

Det å bli kastet inn i en ny tilværelse i fengsel som varetektsfange, samt dratt ut av en annen tilværelse som far, ektemann, kjæreste, sønn/datter, ansatt og lignende. De har ingen anelse om hvor lenge det skal vare eller hva som vil møte deg, og dette kan oppleves som en stor belastning for mange. Finstad & Gjetvik (1980) foretok en undersøkelse på oppdrag av varetektsutvalget med ønske om å formidle hvordan varetekt oppleves av fangene selv, dette kom som en forlengelse av diskusjonen som oppsto rundt varetektsordningen på sent 70- og 80- tallet. Diskusjonen den gangen handlet hovedsakelig om for mye bruk av varetektsfengsling, samt at det fengsles for mange unge mennesker for ”bagatellmessige lovbrudd” (Finstad & Gjetvik, 1980: 13). Videre var varetektens lengde et tema, samt hvordan behandlingen av fengslingssaker er alt for generell med tanke på det alvorlige inngrep det er snakk om (Finstad & Gjetvik, 1980: 13).

Finstad & Gjetvik (1980) utdyper belastningen den brå og plutselige opplevelsen av varetekt kan ha for mange:

”Varetekten kommer uten forhåndsvarsel. Den kommende varetektsfangen har liten sjanse til å forberede seg... Fra den ene dagen til den neste er alt forandret og kontakten med omverdenen brutt” (ss: 107).

Det er jo andre liv også som blir dratt inn i noe som jeg har forårsaket... så syntes jeg de som er uskyldige får kjenne det like godt som meg. Nå er jeg heldig at jeg ikke har noen unger, jeg har hunden min jeg da, men han sturer fælt (Informant 6).

Det at kontakten med omverdenen blir brutt så plutselig er for mange ekstra problematisk. Dette med tanke på familie som vi ser informantene over forklare. Mange kjenner på skyldfølelse ovenfor familie og nære, spesielt barn blir ofte et følsomt tema. Hva skal man svare når de spør om når mamma eller pappa kommer hjem?

...og du vet ikke hva du skal si til barna dine da, igjen da liksom. Du har jo lova at du aldri skal i fengsel igjen, og så blir det fengsel da. Og da, ja du blir veldig frustrert. Du blir frustrert og du blir... og det er fort gjort å ta avstand til folk (Informant 7).

Som det kommer frem av mine informanter er prosessen og opplevelsen rundt den brå og plutselige starten ved varetekt en svært kaotisk. Fremtiden er usikker, uten muligheter for å planlegge eller tilrettelegge. Overgangen fra frihet til fengsel er en stor omvendning, og en rekke utfordringer venter.

Så det har vært, vært utrolig. Jeg har siden november, jeg husker veldig godt, man kommer inn, man mister liksom alt (Informant 1).

Å miste *alt* som informantene over forklarer er et sterkt uttrykk. Noen går fra alt til ingenting. Jobb, familie, venner på utsiden blir brått og plutselig borte for mange. Hele ditt sosiale liv faller sammen, noe som kan forstås som en form for psykisk død. Alt du har forsvinner og du mister alt.

Dette er nesten som å dø, for å si det sånn (Informant 1)

Det blir liksom plassen mellom livet og kista, for det blir det. Du lever ikke noe når du sitter i fengsel. Det gjør du ikke (Informant 1).

Alle møter varetekten med ulikt utgangspunkt, forhistorier, og erfaringer. Alle har en bakgrunn som påvirker opplevelsen av varetekten i ulik grad, noe jeg vil drøfte i neste avsnitt.

4.2 Med erfaring

Første gangen jeg satt i varetekt så var jeg 20/21 og første gangen er alltid den verste. Da har du ikke sitti i fengsel før og du får en dom på 2 år og 10 måneder så gir det deg et lite støkk, og du, det er vanskelig å bearbeide, og alle har en vanskelig periode første gangen du sitter i fengsel. Det er den frihetsberøvelsen, det er det verste. Hvis du virkelig føler på den dag inn og dag ut, så sitter du virkelig i fengsel (Informant 2).

Opplevelser av varetekt beskrives av flere informanter med utgangspunkt i tidligere erfaringer. Hvert opphold og hver sak er ulik, og beskrivelsene av opplevelsene er derfor

ulike til en viss grad. Til tross for disse ulikhetene gis det beskrivelser av temaer med flere fellestrekk.

Et fellestrekk er at varetektsfangene skaper seg ulike overlevelsesstrategier for å takle varetekten. Med en viss anelse hva som venter deg bak murene kan man forberede seg på andre måter enn når man møter fengselet som varetektsfange for første gang. Det å for eksempel skape ulike overlevelsesstrategier fra begynnelsen av, vite hva som gjorde ting verre eller lettere den første gangen, og sist men ikke minst- kjenne systemet og hvordan du best mulig bør møte og angripe det, er alle eksempler på slike strategier.

Første gangen jeg satt i varetekt, så hadde jeg det helt... da var jeg langt nede i kjelleren. Da så jeg ikke noe håp eller fremtid eller noen ting. Da satt jeg i varetekt i 6 måneder var det vel. Da grilla jeg hue mitt på hva som skjedde på utsida, hva dama mi gjorde, hva foreldra mine gjorde, hva vennene mine gjorde, hver fredag og lørdag så tenkte jeg at alle venna mine er ute å koser seg på byen og sånt noe. Da havner du langt nede og blir deprimert og sånt noe (Informant 2).

Her ser vi informanten forklare opplevelsen av varetekt for første gang. Den var preget av usikkerhet, håpløshet, fortvilelse og tankekjør.

Men denne gangen her så viste jeg at nå må du ikke sitte å grille og tenke på det. Nå må du skyve det ut. Så får du de brevene du får og da kan du sitte å tenke på det. Så får du det besøket du får, og da får du sitte å fundere på det og gjøre hva du vil da. Ellers må du tenke på hva du skal gjørra her inne. Og det er det jeg har gjort da. Starta ganske tidlig. Dagen etter jeg kom inn i varetekt så drev jeg å spurte etter skoleplass ikke sant... (Informant 2).

Informanten beskriver videre at han bestemte seg på forhånd hvordan han ønsket å takle oppholdet, dette basert på tidligere erfaringer. Dette er en overlevelsesstrategi for å gjøre opplevelsen kanskje litt lettere. Med fokus på hva han vil ha ut av oppholdet har han klart å sette fokus vekk fra det han opplevde som ekstra, og kanskje mest belastende den første gangen. Dette ser vi også informanten under beskrive:

Jeg har sitti inne flere ganger da, men til å begynne med så var jeg veldig sånn at jeg ville følge med ute ”hva driver dere med nå, og hvor er dere” osv osv. Jeg ville følge med veldig mye, skrev mye brev og fikk mye brev og sanne ting. Det blir jo slitsomt, for da klarer du ikke å koble ut den verden ute. Da er du liksom halvveis ute hele tiden, skal følge med på hvem som har sagt ditt, og hvem som har sagt datt, og det blir jævlig slitsomt. Da får jeg helt krampe oppe i hue mitt. Så jeg er litt mer der nå at nå

har jeg bare besøk av morra mi, hun bor borti her. Hun kommer, ja sånn en gang hver 3 uke eller noe sånn, eller når vi føler for det (Informant 5).

Tidligere erfaringer av slike opplevelser bidrar til å skape ulike overlevelsesstrategier. Det som kommer frem blant beskrivelser av opplevelsene grunner i om det har vært opplevd før eller ikke. Mange opplever ”tankekjøret” som ekstra belastende. De bruker opplevelsen av tidligere varetektsopphold som fordel til å kunne fokusere på andre ting når de nå sitter i varetekt igjen.

For litt yngre folk som ikke har sitti så mye i fengsel og som... det er mange som sliter veldig med å bli låst inne på cella da, får helt klaustrofobi og tenker ”fytti dette her orker jeg ikke”. Jeg skjønner det men jeg er ikke helt der... Hvis man har sitti en del i fengsel så er ikke det å bli låst inn... det gjør meg egentlig ingen ting. Eller, misforstå meg rett, det er ikke noe ålreit, men jeg sitter ikke å kjører skallen min på det (Informant 5).

Informanten forklarer her hvordan opplevelsen av frihetsberøvelsen og tiden på cella kan oppleves. Hans opplevelse basert på tidligere erfaring gjør derfor oppholdet enklere å takle.

Ja, helt klart. Jeg har kanskje en fordel hvis man kan si det sånn, og det er at jeg har vært inne før. Så jeg vet at ting, eller åssen ting foregår. Og at man må søke tidlig for å få gjennomslag i det hele tatt (Informant 6).

Som varetektsfange er det mye og mange å forholde seg til. Som fange må man innfinne seg med fengselets regler og hvordan man skal forholde seg til politiet og advokater. Informantene gir beskrivelser som tyder på at slike ting kan bli lettere hvis man har vært inne før. ”Men vet åssen ting foregår” som informanten over og under beskriver.

Men det er jo mange som... første gang de blir putta i fengsel så vet de jo ikke detta her ikke sant. De vet jo ikke at de kan drive å ringe advokaten, og at de må på en måte legge litt press på det sjæl, sånn at de spørsmålene du lurer på skal bli svart. For eksempel det gjelder jo både fengselet og advokaten og politiet. Første gangen jeg satt var jeg helt uvitende. Jeg satt i 6 måneder nede på A og jeg satt der i 23 timer på cella hver dag, og viste ingenting, og ante ingenting (Informant 2).

Innsatte har ulike problemer. En ren gruppeinndeling av de ulike type innsatte kan derfor være utfordrende ifølge Danielsen & Karlsen (2008:118). Til tross for dette har de laget en inndeling over type innsatte. Inndelingen baserer seg på en kategorisering av ulike problemer

og utfordringer enkelte av innsattgruppene kan ha. Dette kan være nyttig i sammenhengen for å se på for eksempel gjengangere og førstegangsinnsatte og deres opplevelser av varetekten.

I hvilken grad man har fengsels erfaring fra før eller ikke kan ifølge Danielsen & Karlsen (2008: 118) få stor betydning for hvordan man takler både inntakstfasen og det senere varetektsforløpet. Basert på tidligere erfaring er det også forskjell på eldre og unge førstegangsinnsatte, forklarer Danielsen & Karlsen (2008: 118). Yngre ser ut til å tilpasse seg lettere. Eldre ser ut til å ha større problemer. Disse sliter ofte med sjokket, og det å holde ut tiden i fengsel, samtidig som de også har lettere for å isolere seg selv ifølge Danielsen & Karlsen (2008, del 1: 118).

Kategorien gjengangere beskriver en bred gruppe innsatte med ofte svært ulike utgangspunkt. En fellesnevner ved de alle er at de har vært inne og kommer tilbake til fengselet flere ganger (Danielsen & Karlsen, 2008: 121). Utfordringen med denne gruppen innsatte er at de vet mye om hvordan de skal takle varetekten, og kan derfor fort bli "glemt". Behovet deres for motivasjon, oppfølging og omsorg kan derfor ofte være desto større enn hos andre innsatte. Danielsen og Karlsen (2008:121) påpeker at et liv inn og ut av fengsel medfører slitasje og marginalisering, noe man ikke skal ta lett på.

Realitetene av varetektsfangers opplevelser har i det foregående blitt beskrevet med utgangspunkt i tidligere erfaring som varetektsfange. Med erfaring ser det ut til at opplevelsene, og måter å håndtere opplevelsene på, blir og er annerledes. Slike beskrivelser er viktige for å belyse varetektsfangers opplevelse av varetekten i sin helhet.

4.3 Opplevelser av tid

I denne delen ønsker jeg å se på hvordan varetektsfanger opplever tiden i fengselet. Fenomenet tid kan oppleves på flere ulike måter, med ulike holdninger og forståelser: "Jeg har dårlig tid", "tiden går så fort", "hvor ble tiden av"? Varetekt er en frarøvelse av friheten, derfor også en frarøvelse av tid og muligheten til å gjøre som du selv vil med tiden. Beskrivelser av tid ble tidlig et sentralt tema blant informantene. Dette er sentralt for å beskrive en rekke temaer som skildrer realiteten av opplevelsene i varetekt.

I fengsel blir opplevelsen av tid for mange annerledes enn hva de er vant med. Tiden er ikke lenger noe som må strekke til, men heller tid som må strekkes ut. Det har blitt tid som må utholdes, tid som må gå.

4.3.1 Ventetid

Ventetid i varetekt har flere sider og kan oppleves som spesielt belastende i en varetektssituasjon. Usikkerhetsmomentene i varetekt er sentralt i forhold til hvordan varetekten oppleves, og tid er en del av dette. Ventetiden ønsker jeg å diskutere nærmere ved å dele ventetiden i to deler; den *store ventetiden* og den *lille ventetiden*.

Den store ventetiden

For det er jo det som er slitsomt med å sitte i varetekt, at du ikke veit noe. Sånn før du får dette ”bang” hvor mye du får og sånne ting, det er det som er slitsomt med varetekt, da har du bare blitt putta inn og så har du bare de 4 ukene på deg på deg ikke sant. Så får du 4 uker først, så får du 4 uker til, også får du 4 uker til, så veit du ingenting. (informant 5)

Det jeg har valgt å kalle den store ventetiden handler om ventetid på det rettslige tilknyttet varetekten. Du venter på om du får forlenget varetekten, at saken skal bli ferdig etterforsket og tatt opp for retten. Du venter på en dom: hvor lang den vil bli, eventuelt selv eller at politiet skal påkjære kjennelsen om forlenget varetekt eller anke en dom.

Jo, fordi politiets varetekt det er jo... Det er veldig uvisst. Du går jo lenge her... Så får du 4 nye uker også 4 nye uker også... Du vet jo liksom aldri. Det er mye verre det enn å vite når du skal ut (informant 4).

Nei... 2. juni så går varetekten min ut, men... Det blir vel bare fengsling igjen tenker jeg, jeg vet ikke. Det er kanskje en dårlig dag. Sånn fra dag til dag så sitter man jo og lurer på om det er i dag, er det i dag jeg skal ut? Det, det vet jeg ikke (Informant 6).

Hverdagen inneholder mange ubesvarte momenter som varetektsfange, og tiden er preget av mye venting. Det viktigste for mange å få svar på er; når skal jeg ut? Over ser vi to fanger som forklarer nettopp dette. Varetekten kan stadig forlenges, og du har ingen kontroll over

hva som vil skje. Man har ingen mulighet til å planlegge, og ingen mulighet til å gi verken deg selv eller andre noe å forholde seg til.

Det er jo at du hele tiden går, lurer på og venter på beskjed. Og familien sitter jo ute og venter og lurer. Jeg snakka med mamma her om dagen og da spurte hun ”kommer du ut den 2. juni eller? Og hvis du kommer ut skal du inn igjen?” Du vet jo ingen ting (Informant 6).

”Varetekt innebærer en knugende uvisshet. Riktignok kan varetektsfangen i likhet med sin kollega soningsfangen telle dager- men han/hun kan ikke telle dem ned. Avslutningen er uvis- en fengslingsfrist kan forlenges” (Finstad & Gjetvik, 1980:107).

Ja, når du får en dom, så får du også domspapirer. Der står det også 1/3, 2/3, perm tid og endt tid. Da ser du jo hva du har å se frem til. Du kan jo søke perm på 1/3 tid ikke sant, da har du kanskje 2 dager annenhver måned. 2/3 tid så kan du søke om prøveløslatelse. Så når du har de datoene, samme om det er 3 år, 5 år, 1 år eller 6 år fram i tid, så har du det på papiret. Oki, jeg er senest ute da, jeg kan være ute da, jeg kan være ute å møte dama mi, vennene mine, samma hva det er på den måneden, eller den dagen så kan jeg søke perm. Så du blir litt slått til ro, for du har ikke den usikkerheten (Informant 2).

Informanten forklarer her hvordan det å kunne telle dager samtidig som man teller de ned med et bestemt mål og en bestemt dato, tar bort deler av usikkerheten og belastningen rundt tiden i fengselet. Varetektsfanger har ikke denne muligheten, som Finstad og Gjetvik (1980) presiserer over.

Gjennomsnittlig sittedid i varetekt var i 2011 87 dager (Kriminalomsorgens årsstatistikk, 2011: 10). 822 fanger satt i 15 dager eller mindre i varetekt. 37 fanger satt mellom 548 og 730 dager. Dette viser et bredt spenn på ventetiden en varetektsfange kan vente seg (Kriminalomsorgens årsstatistikk, 2011: 14).

Første gangen jeg satt var jeg helt uvitende. Jeg satt i 6 måneder nede på A og jeg satt der i 23 timer på cella hver dag, og visste ingenting, og ante ingenting. Fikk en dom på 2 år og 10 måneder slengt rett i tryne når jeg kom ned der ikke sant, for det hadde ikke, jeg hadde ikke noe god advokat og ikke noe forespeiling på hvor lenge jeg venta, så jeg fikk jo dette ganske hardt trykt ned og det gjør vondt assa (informant 2).

At tiden i varetekt er spesielt belastende basert på de ulike utfordringer de møter bekrefte ytterligere av Hammerlins (2009) forskning på selvmord i fengsel. Fra 1956 til 1991

registrerte Hammerlin (2009) 57 selvmord, hvorpå 42 av selvmordene var begått av varetektsfanger, som tilsvarer 3 av 4 (Hammerlin, 2009: 53). Videre viser hans undersøkelse av selvmord fra 1990 til 2007 de samme tendensene. Her er 39 av 59 selvmord begått av varetektsfanger, noe som utgjør over 66 prosent (Hammerlin, 2009: 57).

I den første undersøkelsen fra 1956- 1991 viser Hammerlin (2009) til selvmordstidspunkt. 40 prosent begår selvmord i løpet av de tre første ukene i fengsel. 9 personer (16%) etter de to første dagene, 7 personer (12%) i løpet av tre til åtte dager og 7 personer (12%) etter to til tre uker etter innsettelsen. Andre perioder under fengselsoppholdet som også viser seg til å være særlig kritisk er tiden like før og umiddelbart etter domsavsigelsen (Hammerlin, 2009: 53). Det samme mønsteret for selvmordstidspunkt ble også funnet i den seneste undersøkelsen han har utført fra 1990-2007 (Hammerlin, 2009: 57). Senest i April 2013 var det et oppslag i VG om at to fanger hadde tatt sitt eget liv i Oslo fengsel på under en uke. I artikkelsen kom det frem at begge satt i varetekt, og begge begikk selvmord kort tid etter at de ble satt inn (Widerøe, 2013).

Hammerlin sine undersøkelser på selvmord i fengsel, samt det tragiske eksempelet gitt over fra Oslo fengsel, kan bidra til å fastslå at opplevelser av ventetidens ulike sider i varetekt er en stor belastning. Videre vil jeg drøfte det jeg har valgt å kalle den lille ventetiden i varetekt.

Den lille ventetiden

Ehh... Kan jo prate litt om... Saksbehandlingstida i fengsel. De sier det skal være 3 uker, det er bare tull, det er... Mange ganger så bruker de mye lenger tid enn det. 6-7 uker syntes jeg er vanlig da. Generelt på alle fengslene. Så du må være tålmodig... Det skal jo være 3 uker, og hvis det går over så skal du få et brev som sier at det kommer til å ta lenger enn det. De trenger ikke opplyse hvorfor men... Det er et stort irritasjonsmoment. 6-7 uker fra det går ut herfra, for eksempel søknad til åpent fengsel da, eller et annet fengsel, hva som helst. (informant 7)

Den lille ventetiden handler om ventetid innad i fengselet, ventetid på saksbehandling og de små tingene i hverdagen du selv ikke har kontroll over lenger. Ovenfor ser vi en fange som beskriver ventetiden på saksbehandlingen, og hvordan den blir et irritasjonsmoment. Dette er noe de selv ikke har kontroll over eller muligheten til å kontrollere. Du må bare vente.

En annen fange fokuserer på et annet tema ved den lille ventetiden;

...og sånne høyrisikofengsler, hvor på en måte : låst inn, låst ut, du får ikke sove, du får ikke hjelp til psykolog som du har ute, tannlege for eksempel... ting tar tid, det treneres, alt treneres... Søknader, søknader på besøk... så ja, det har jo gått tre uker, så det tar jo tid da, ting tar tid! Og det er sånn, du skriver en søknad om ting, og du treneres på det, det er veldig mye trening og oppimot det, når det gjelder dette med å få hjelp til ting (informant 1).

Dette handler om trening av tiden, den ekstra ventingen. Det viser hvordan informanten opplever ventetiden; frustrasjonen, hjelpeløsheten, og avmakten han føler i forhold til fengselet og tiden.

Informant 6: Vi må skrive lapper til alt! Samtalelapper som vi krysser av til førstebetjenten, helseavdeling, eller kontaktbetjent, effektbetjent eller...

Synnøve: Og da tar det hvor lang til før du får svar?

Informant 6: Det kan ta ganske lang tid... eller en uke, hvert fall det jeg måtte vente for å få tøy, eller hvis jeg skal bytte.

Hverdagen i varetekt innebærer at du er avhengig av en samtalelapp du må fylle ut, for så å sende den til vedrørende det gjelder. Dette for å ta opp et problem, eller forespørsel du har. Denne ventetiden oppleves ofte som lang:

Du skriver en lapp, ikke sant. ”Hei jeg ønsker... på grunn av.. tannproblemer”. Og hvis det er jæsklig lang venteliste kan det gå 14 dager ikke sant... og lenger tid også (Informant 1).

Det handler om forespørsler for å få godkjent et besøk, å komme til sykepleieren, fysioterapeuten, tannlegen eller legen. For å få personlige eiendeler levert fra effektlageret eller for å få tak i en bok du ønsker å lese fra biblioteket må du også sende inn slike forespørsler. Muligheten til å kunne ta tak i ting selv, og handle deretter er tatt fra deg. For noen oppleves dette som veldig sterkt, for eksempel som da denne informanten søkte om å ringe:

Det var en telefon, det tok jo lang tid. Og det er rart med det at når du sitter sånn som du sitter her så er det som om folk skulle, det verste er liksom det at du får et inntrykk av at sånn som hvis jeg hadde dødd da, så blir... da hadde jeg på en måte... jeg har nesten allerede gjort det (informant 1).

Her forteller informanten videre om den lille ventetiden, ventetiden på å få ringe. Samtidig ser vi at det også handler om helt andre ting; en følelse av at man blir glemt fra livet man

pleide å leve, følelsen av at du ikke eksisterer og følelsen av å være usynlig. Det er en opplevelse av tid og ventetid som viser den ekstreme siden av varetektssituasjonen fangen er satt i. I delen over diskuterte jeg opplevelser av den store ventetiden og hvordan Hammerlins undersøkelser på selvmord i fengsel kan bidra til å bekrefte at varetekten er spesielt utfordrende. Det er realiteter av varetekten som blir beskrevet. Den lille ventetiden som beskrevet av informanten over, sammen med opplevelsen og følelsen av å ikke eksistere er enda et moment som belyser utfordringene med å sitte i varetekt. Det er en ekstrem situasjon å befinne seg i.

Cohen & Taylors *psychological survival* (1981) handler om langtidsfangers opplevelser i et ”maximum security” fengsel i Durham, England. Der fant de at de best kunne sette seg inn i fangenes opplevelser ved å forstå oppholdet deres i fengsel som en ekstrem situasjon, samt hvordan de taklet disse ekstreme opplevelsene. I kapittelet ”Survival in extreme situations” påpeker Cohen & Taylor (1981) hvordan man iblant opplever ting som forandrer livet ditt for alltid, og ting man ikke kan kontrollere selv: ” *They break the web of meaning we have built up around ourselves and at the same time show how fragile this web is*”(Cohen & Taylor,1981: 53). Mange opplever å miste meningen og målet med livet når man befinner seg langt nede, og muligheten for å bearbeide dette blir fort annerledes i fengsel. Dette diskuterer jeg videre i kapittel 5. I neste del vil jeg se på et annet aspekt av tiden, bortkastet tid.

4.3.2 Bortkastet tid

Det har jeg doktorgrad i. Det er jo bortkasta tid. Det er jo så bortkasta at det er helt uvirkelig. Jeg har sitti faen meg mange år inne... (informant 5).

Som jeg har nevnt tidligere har man som varetektsfange minimal kontroll over egen tid. Man kan tilbringe dager, måneder og år i varetekt uten en tidsbestemt dom (se kapittel. 1.4). I lys av Goffmans (1991) begrep om ”død tid” ønsker jeg å se nærmere på hvordan dette påvirker opplevelsen av tid varetekt.

Goffmans (1991) teori om den ”totale institusjon”, er en forskning basert og gjennomført på et psykiatrisk sykehus. Teorien om den totale institusjon henviser også til andre institusjoner som fengsel, skip og klostre basert på deres flere felles trekk. Han definerer den totale institusjon som : ”*Et opholds- og arbeidssted hvor et større antal ligestillede individer*

sammen fører en indelukket, formelt administreret tilværelse, afskåret fra samfundet udenfor i en længere periode”(Goffman, 1991: 9). Goffman (1991) beskriver videre den totale institusjon, basert på dens totale karakter som symboliseres med en barriere mot sosialt samspill, interaksjon med omverdenen, samt at man ikke kan gå når man vil. Dette vises med låste dører, høye murer, piggråder, klipper, vanngraver osv. (Goffman, 1991: 12). Han inndeler de totale institusjonene i fem grupper: institusjoner for de hjemløse og hjelpeløse, for de som ikke kan ta vare på seg selv og derfor en fare for samfunnet. Deretter har man de institusjoner som er opprettet som en beskyttelse mot det som anses som farlig for samfunnet (som for eksempel fengsel). Videre har man de institusjoner som er etablert for å bedre kunne møte en yrkesmessig oppgave. Til slutt har man de institusjoner som skal fungere som retretter eller treningssentre for religiøse. Felles for disse institusjonene til tross for ulikhetene er deres mange felles trekk og formål (Goffman, 1991: 13). Som varetektsfange er man på lik linje med andre domsinnsatte eller psykiatriske pasienter avskåret fra samfunnet utenfor i en lengre periode. Her er man låst inne og kan ikke gå når man vil, som Goffman (1991: 9-12) forklarer i sin definisjon av den totale institusjon. Goffmans begrep om død og bortkastet tid vil derfor brukes videre for å belyse realiteter av varetektsfangers opplevelse av tid.

Goffman (1991) beskriver hvordan klienter i en total institusjon ofte har en sterk følelse av at den tiden de tilbringer ved institusjonen er bortkastet tid. Han utdyper videre hvordan man i fengsler og ved statlige sykehus generelt kan se hvordan en klient tilpasser seg ved å observere hvor hardt eller lett klienten har det ved ”at klare den tid, han skal være der” (Goffman, 1991:56). Det å overveie tiden på denne måten er spesielt for institusjoner som fengsel. Klienten har ofte en tendens til å føle denne tiden som en del av livet der man har vært helt fraværende. I denne sammenhengen argumenterer Goffman (1991) at man kan ”erkende en del af den demoraliserende virkning, en ikke- tidsbestemt eller en meget langvarig straf faktisk har.” (Goffman, 1991: 56). Varetektsfanger er utsatt for et ikke-tidsbestemt opphold, ettersom de ikke vet om de vil få en dom eller hvor lang dommen vil være. Dette har i Goffmans øyne og ord en demoraliserende, eller ødeleggende virkning av tiden. En av informantene sier noe om nettopp dette i sin beskrivelse av hvordan han opplever tid som bortkastet:

Jeg tenkte ikke sånn før egentlig når jeg var sånn 22-23. For 10 år siden da. Jeg vet ikke jeg... Jeg var liksom i sånn modus at jeg ga mye mer faen da. Jeg fikk et år her og to år der, og det gjorde liksom ikke noe for jeg hadde så mange år å ta av, men jeg har ikke det nå assa... Det er veldig

bortkasta tid, man kunne gjort mye andre ting. Jeg ser jo, folk på min alder da, de har jo hus, unger, familie og greier... Så ja, det er veldig bortkasta tid (informant 5).

Informanten forklarer hvordan han tidligere har unngått å se på tiden i fengsel som bortkastet, ettersom han har hatt så mye tid til å ta det igjen tidligere. Med årene innser han at det ikke er noe han kan ta igjen, og ser tiden han har tilbrakt i fengsel som svært bortkastet. Dette sammenlikner han med hvor han "burde" ha vært i livet med hensyn til alder (hus, unger, familie). Tiden i fengsel har hatt en demoraliserende eller ødeleggende virkning.

Goffman (1991) diskuterer hvordan flere faktorer kan bidra til følelsen av bortkastet tid. Som det å for eksempel fratras muligheten til å opparbeide seg goder som arbeidsfortjeneste, opplæring og utdanning. Eller muligheten til det å kunne se på oppholdet som en investering, for eksempel ved ulik rehabilitering (Goffman, 1991: 56). Dette har heller ikke varetektsfanger mulighet til.

Ericsson (2002) drøfter i sitt bidrag "Fengselets tid og livets" i boken "I den beste hensikt?" ulike aspekter og oppfatninger av tid. Hun refererer til Eriksen (1999):

"Uret er en moralsk maskin, i den forstand at det sprer verdiforestillinger om hvordan livet skal leves, arbeidet utføres og fritida utnyttes. Både arbeid og fritid blir underkastet det abstrakte kravet om å utnytte tida." (Eriksen, 1999 i Ericsson, 2002:80).

Med en slik forestilling av tiden i dagens samfunn kan den bidra til en ytterligere følelse av bortkastet tid. Ettersom tiden ikke gjennomføres på en slik måte som den burde, som for eksempel i fengsel. Dette vil jeg diskutere nærmere i neste delkapittel : nyttig tid.

4.3.3 Nyttig tid

Jeg liker jo å jobbe på kjøkkenet da, jeg føler det gir litt mening å gjøre noe sånt, jeg føler jeg får litt igjen for det. Hvis jeg lager litt ålreit mat så får du høre det og... Å bare sitte i et sånn fengselsveksted å skru skruer... da får jeg helt... det gir så lite mening (Informant 5).

Over ser man at tiden i fengsel kan oppleves som nyttig på tross av følelser av bortkastet tid. Informanten over forklarer her hvordan han føler at arbeid på kjøkkenet oppleves som mer nyttig og meningsfullt enn det å for eksempel jobbe på verkstedet. I forrige delkapittel

forklarer han også hvordan oppholdet i fengsel oppleves som bortkastet tid. Goffman (1991) beskriver hvordan det ofte vil være umulig å innhente den tiden som ikke ble brukt til utdanning, avansement, normalt samkvem med kvinner eller til oppdragelsen av barnet ditt (Goffman, 1991: 20). Det er tid som er tapt eller bortkastet. Samtidig kan man allikevel bruke tiden man har i fengsel til noe som føles nyttig, til tross for at tiden i fengsel som helhet oppleves som bortkastet, som informanten under forteller:

Så sånn sett så burde du bruke fengselet når du først sitter her, så burde du bruke det til personutvikling, kunnskapsutvikling, det er lettere å få fullført en skole her inne å få papirer på det enn det det er ute. Og på papirene så står det jo ikke at du har tatt utdanningen, fagbrevet, eller kursbeviset i fengsel. Du får bare et vanlig bevis. Så bruk fengselet for det det er verdt, i hvert fall det jeg sitter og gjør da (Informant 2).

Som varetektsfange er det vanskelig å legge en plan for oppholdet og muligheten til å fylle fengselshverdagen med meningsfylt innhold begrenser seg av den grunn.

Men det er klart at er det en som bare har 14 dagers varetekts så blir man vel ikke prioritert på skoleplass for å si det sånn. Men er det en som regner med å bli sittanes en stund så... Det er litt som jeg sier med sakens natur og sånn å gjøre, og hvor lang varetekt du har (Betjent)

For eksempel skole er for noen tilgjengelig også i varetekt, men muligheten begrenser seg ofte. Dette fordi man ikke vet hvor lenge man blir værende eventuelt overflyttet til et annet fengsel osv.

Hellevik (2001) problematiserer også nettopp dette temaet relatert til varetektsfanger og isolasjon. Hun har gjennomført undersøkelser ved 4 norske fengsler i 2000. Hvis en varetektsfange ikke er underlagt restriksjoner kan de i praksis delta i aktiviteter som jobb og skole. Hellevik presiserer at fengselet derfor sliter med å lage et planmessig tilbud om arbeid eller skole så lenge fangen er fengslet uten rettskraftig dom. Fanger tilbringer derfor ofte 18-19 timer på cella i døgnet istedenfor å bruke tiden nyttig (Hellevik, 2001: 22).

Et annet område som bør problematiseres, er om man ønsker ulik behandling som for eksempel rusbehandling ved en rusmestringsenhet i fengsel som varetektsfange. For å delta eller dra nytte av slik behandling i fengsel, kreves det ofte et minimum antall måneder ved enheten, noe uvissheten rundt tid i varetekt ofte ikke kan gi noe svar på. Videre er for

eksempel søknad til §12 soning, som betyr at innsatte med spesielle behov kan gjennomføre straffen i en institusjon som ikke hører inn under kriminalomsorgen også utelukket for varetektsfanger ettersom det krever en dom (Storvik, 2011: 129). Mulighetene til å fylle fengselshverdagen, som for mange allerede oppleves som bortkastet tid med et innhold som kan gi en følelse av mening, er begrenset som varetektsfange. Dette på grunn av de restriksjoner og andre føringer varetekten fører med seg, men også på grunn av uvissheten rundt tid før en eventuell dom faller.

4.4 Identitet: er jeg kriminell?

Som varetektsfange blir og er du en del av et eget miljø og samfunn i et fengsel. Om du velger å aktivt ta del i det eller ikke, er opp til deg selv. Uansett blir du en del av fangetallet, en del av statistikkene og en del av hverdagen til fengselsbetjenter og andre innsatte. Du blir en del av et fengselssamfunn. Dette har for de aller fleste noe å si for identiteten deres, hvordan de oppfatter og ser på seg selv, samt hvordan andre oppfatter og ser på de. Man er en del av et miljø, et fengselmiljø og hvem de omgås er ikke lenger valgfritt som på utsiden. Hvordan det håndteres er ulikt. Alle disse faktorene spiller inn på hvordan varetekten oppleves, og er viktige beskrivelser for å gi et bilde av varetekten realiteter og helheten av fangenes opplevelser.

4.4.1 Hilsen XX fengsel

Så er det akkurat som jeg skriver når jeg skriver brev til noen venner eller om det er damer eller hva det er for noe, ”Hilsen XX fengsel” (Informant 1).

”XX fengsel” blir beskrevet som avsender av brevet informanten skriver, det er signaturen hans. Han oppfatter og ser på seg selv som en som sitter i fengsel. Før handlet det kanskje om å være for eksempel businessmann, fotballtrener for barna dine, gift, skilt, bestefar, onkel og lignende. Avsender av brevet skrevet før man kom inn i fengsel ville reflektert identiteten din annerledes, som for eksempel: ”Hilsen fra onkel Per”, ”Med vennlig hilsen xx fra xx business” eller ”Klem fra pappa”. Avsender av brevet informanten nå skriver er ”XX fengsel”, det er ”XX fengsel” han identifiserer seg med, det har blitt den han er, ”en som

sitter i fengsel”. Spesielt for de som tidligere ikke har sittet i fengsel kan det være utfordrende å identifisere seg med, eller være en som ”sitter i fengsel”. For disse kan denne identifiseringen føles utilpass.

Sykes (1974) diskuterer fengslingenes pine: det å fraberøves friheten. Han relaterer dette til identitet og selvet. Det å bli eliminert og utelukket fra samfunnet, å bli sett på og definert som kriminell, å miste sin status som en fungerende del av samfunnet er alle piner av fengslingen som er tunge å takle ifølge Sykes (1974: 66-67), noe han belyser i dette sitatet: *”The loss of that more diffuse status which defines the individual as someone to be trusted or as morally acceptable is the loss which hurts most”* (Sykes, 1974: 67). Man er berøvet friheten til å være og se på deg selv som den du ønsker å være, til å nå være som i informanten over sitt tilfelle: ” xx fengsel”.

4.4.2 Fengsel = kriminell?

Om du sitter i varetekt eller soner en dom, spiller liten rolle på dette planet. Du omgås med andre som sitter i fengsel og du er en som sitter i fengsel. Hvordan det påvirker og oppleves at andre ser på deg og oppfatter deg, vil bli diskutert videre under denne delen.

Du sitter og er så underliggende, du blir behandlet som et svin ikke sant, for alle er på et høyrisikofengsel ikke sant (Informant 1).

Det å bli oppfattet og sett på som en som sitter i fengsel, er en identitet som informanten over opplever som utfordrende. Han føler at andres oppfatning av han er nedlatende, han blir sett på som underliggende og som et svin, dette fordi han sitter i fengsel.

Alle skal behandles som om du er en jæskla stygg mann. Det er klart det gjør noe med deg. Jeg klarer jo å se det at alle må jo behandles litt likt i forhold til at... Det er satt opp sånn på grunn av sikkerhet på visse ting selvfølgelig (Informant 1).

Informanten forklarer videre hvordan alle blir behandlet som kriminelle, uavhengig av andre faktorer, alle behandles likt og som ”en stygg mann”. Selv syntes han ikke dette passer hans identitet. Dette påvirker han, det gjør noe med han. Hans oppfatning av seg selv og hans identitet blir påvirket av hvem andre syntes at han er: ”det er klart det gjør noe med deg”.

Sitter du i fengsel, og du er kriminell... Sånn det er jo, mange i fengsel skal være hardbarka, skal være mannsidolet, skal være tøffe, skal være sterke... Så kommer de i fengsel og får den lille greia med frihetsberøvelsen og så sipper de som noen små unger... Hei, hvor er det mannegreiene der da? Hvor er de hardbarka kriminelle da? (Informant 2).

Her ser vi en informant med en annen opplevelse av identiteten sin i fengsel. Han er mer tilfreds med å se seg selv som kriminell og opplever at andre burde også gjøre dette for å ikke miste en ønsket identitet som ”hardbarka, mannsidol, tøff og sterk”. Etersom han selv ikke er en av de som ”sipper som noen små unger” opplever han selv å opprettholde sin identitet: han sitter i fengsel, er kriminell men også fortsatt tøff.

Goffman (1991) beskriver det han kaller for krenkelser av personligheten i den totale institusjon. Han forklarer hvordan man går inn i institusjonen med et bilde av seg selv, om hvem du er, et bilde som er skapt basert på din sosiale omgangskrets hjemme (Goffman, 1991: 19). Ved ankomst i institusjonen blir man fratatt disse bildene man har av en selv, det er en prosess hvor individets personlighet krenkes (Goffman, 1991: 19).

Sykes (1958) diskuterer også dette: ” *The individual's picture of himself as a person of value-as a morally acceptable, adult male who can present some claim to merit in his material achievements and his inner strength- begins to waver and grow dim.* ” (Sykes, 1958: 79).

Over ser vi to informanter med ulike selvoppfatninger og identiteter. Disse identitetene er skapt og basert på den sosiale omgangskrets de er vant med hjemme. For informanten som ikke identifiserer seg selv med å være kriminell, oppleves det som krenkende for personligheten hans å sitte i fengsel, samtidig som han blir behandlet likt som andre som sitter i fengsel. Dette beskriver også Goffman(1991). For den andre informanten handler det om en identitet som kriminell som han selv er komfortabel med, men som han opplever andre krenker ved å ”sippe som noen små unger”. Dette samsvarer ikke med hans bilde om å være ”hardbarka kriminell”. I begge tilfeller ser man eksempler på hvordan det å være varetektsfange oppleves relatert til identitet.

4.4.3 Jeg og ”de”

Identitet henger også sammen med hvem man omgås med. Hvem du omgås med i fengsel er ikke valgfritt. Du blir plassert på en avdeling, låst inne sammen med en gruppe mennesker som for noen er lettere enn andre å identifisere seg med.

Jeg husker med en gang, eller sånn er det egentlig alltid når du kommer inn i fengsel. Med en gang så går du å vasker deg på henda hele tia, for det er så møkkete og jævlig. Hvem har tatt der og der ikke sant. Du går liksom og holder pusten da. Når du sitter i lille luftegård sammen med disse folka, ikke sant.. uff, du vil ikke bli smitta og sånn, men utrolig hvor raskt det går over da, du venner deg til det. Men hver gang jeg kommer inn så er det sånn, så er det folk her.. det er jo mange her som har dårlig hygiene. Så du må jo bare snakke til dem, så.. (Informant 7)

Informanten over forklarer hvordan *han* er satt sammen med en gruppe mennesker som er *møkkete og jævlig*. Hvem blir han i denne situasjonen da? Hvor passer han inn? Her sitter han og må omgås med andre han selv hevder han ikke identifiserer seg med.

Og det er jo forskjellig gruppe med mennesker som sitter her. Du har jo narkomane, du har vaneforbrytere, du har jo forskjellig grader av de som er oppegående og rutinerte og... Som er mer som mine egne kamerater ute, og jeg ser ikke på det som... Det er en del av gamet. For vi driver jo med kriminalitet hele tiden, så vi må jo innom fengsel en gang iblant, men det er jo forskjellig. Du har jo folk med sedelighet, det venner jeg meg aldri til (Informant 7).

Han forklarer videre at han selv har valgt å bli kriminell og det å sitte i fengsel er derfor en del av ”gamet”, det har han ikke noe problem med. Problemet hans er de han må sitte i fengsel sammen med, de som ikke er det han kaller de *oppegående og rutinerte* som han selv. Det passer ikke hans identitet som kriminell å sitte sammen med *folk med sedelighet*.

Og det er veldig mange som er sånn for at.. faen hva skal jeg kalle det.. jeg er jo skurk jeg også, jeg sitter jo her for at jeg har gjort gærne ting jeg også, men det er enkelte ting jeg liksom ikke syntes du skal gjørra da. Så er du... driver du med unger så er du jo syk i hodet. Og sånne folk skal jeg ikke ha noe med å gjøre (Informant 5).

Informanten over forklarer også hvordan han ser seg selv som kriminell til en viss grad, og det er han komfortabel med. Problemet hans er som tidligere nevnt, at han sitter sammen med

andre som er *syk i hodet*, som han ikke er i nærheten å kunne identifisere seg selv med. Han skiller mellom å gjøre gale ting, for han finnes det ulike måter å gjøre gale ting på.

En kan ikke velge hvem man vil og ikke vil være sammen med i fengsel. Dette er ifølge Sykes (1958) en del av "fengslingens pine", dette argumenterer han med: "*The prisoner is thrown into prolonged intimacy with other men who in many cases have a long history of violent, aggressive behaviour*" (Sykes, 1958: 77). Man blir utsatt for det Sykes (1958) kaller *deprivation of security* (Sykes, 1958: 76).

Og så... så er det... Jeg tror det kunne vært, det sosiale, vi er jo flokkmennesker ikke sant. "Denne flokken skal du være med". Hallo liksom, det passer deg ikke. Jeg sitter og får liksom en attitude der ute blant gutta, og på cella kan du liksom være litt deg selv, så det er jo ålreit på en måte (Informant 1).

Dette er en situasjon som kan være utfordrende for de fleste uansett hvor "tøff" man er. Man er dratt ut av de rammene du kanskje er vant med. For eksempel familie og venner, livet på gata, jobb og lignende. Plutselig skal du møte utfordringer med eller mot en gruppe andre mennesker som du ikke kjenner. Det å måtte omgås med andre du ikke identifiserer deg med, enten det handler om lovbruddskategori eller personlighet, påvirker identiteten til fanger i ulik grad. "*The fact that the imprisoned criminal sometimes views his fellow prisoners as "vicious" and "dangerous" may seem a trifle unreasonable.*" (Sykes, 1958: 77). Som en av fengslingenes piner i Sykes (1958) øyne handler dette om å leve blant kriminelle og usikkerheten det føler med seg for den enkelte (Sykes, 1958: 76-77). Det viser også i denne sammenhengen poenget om hvordan det å måtte omgås mennesker du til vanlig ikke vil omgås, kan påvirke identiteten og selvbildet ditt, samt å skape en usikkerhet som viser hvordan fangen opplever det å omgås med mennesker han ikke er vant til å omgås. Han skaper en annen identitet "en attitude der ute blant gutta", først når han er alene tør han å være seg selv.

Ja... Vi må jo gå sammen. Det er en gruppe mennesker som du aldri i verden ville ha gått ut sammen med ute da, og så du har de jo på avdelinga... det er litt spesielt det da (Informant 7).

Blir sittanes sammen med xxx (annen innsatt), satt jo sammen med han vet du... Oki nå er jeg kanskje litt på innerste grensa mi. Han og han og han, også sitter jeg... da begynner det å slå litt tanker oppi hue vet du (Informant 1).

Informanten over forklarer hvordan han opplever det å måtte være på samme sted som andre kriminelle og hvordan det oppleves som utfordrende. Han identifiserer seg ikke med disse menneskene, fordi han mener at de kriminelle handlingene de har begått er ”verre” enn det lovbruddet han selv har begått. ”Nå er jeg kanskje litt på innerste grensa mi” forklarer han, han er utenfor sin komfortsone. Det får han til å begynne å tenke: Hvor passer jeg inn her? Hvorfor må jeg omgås med disse menneskene?

Venner er noe man velger. De man omgås og tilbringer tid med på fritiden, velger man selv å være sammen med. Er det noen man ikke liker, noen man er uenig med, noen man syntes står for og innehar feil verdier, da bryter man kontakten. Du slipper da å omgås disse menneskene, det er noe du velger selv. Dette er ikke en mulighet i fengsel, du må forholde deg til de du er plassert på avdeling sammen med. Dette er et miljø du er tvunget til å leve i. Informanten under beskriver:

Hver avdeling der er det jo forskjellig holdning og forskjellige mennesker som sitter der. Jeg personlig sitter på en veldig grei avdeling, der alle kommer godt overens. Det er jo ikke alltid sånn. Det er seks kriminelle som sitter der, de sitter for hver sin sak, de har sine ideer, sine ting de står for. Og det er ikke alltid like lett å samkjøre 6 stykker i en liten... kall det en liten leilighet da (Informant 2).

Det å kunne velge venner og velge hvem man vil omgås, handler om hvem du trives sammen med. Samtidig handler det om hvem du ønsker å assosieres med, samt hvilket og hva slags miljø du vil tilhøre. Varetektsfangenes opplevelser av ulike måter identiteten deres blir utfordret på har blitt diskutert i dette kapitlet. Når man opplever å bli sett på og oppfattet på en måte du selv ikke ønsker å bli oppfattet på håndteres dette på ulike måter, dette vil jeg diskutere i neste delkapittel.

4.4.4 Hvordan håndtere din ”nye” identitet?

Jeg skrev faktisk et lite kort til sykepleieren hvor jeg liksom, om det skal være seg hepatitt eller være seg blodpropp, eller blodtrykk. Vi hadde en sånn innkomst samtale som var veldig ålreit for meg, det må jeg si. Så jeg har skrevet et kort , hvor jeg skrev at ”jeg vil gjerne takke deg for oppfølgingen ved innkomst og sånn og sånn”. Bare så hyggelig da. Men det er jo klart at det er litt taktikk også (Informant 1).

Informanten her forklarer hvordan han prøver å skille seg ut, hvordan han ønsker å få et godt forhold til sykepleieren ved å være litt ekstra hyggelige. Hyggeligere enn det han tror at de andre fangene er. Taktikken handler om goder, men også om hvem du ønsker å være og bli oppfattet som.

Ja, å være litt sleip rett og slett. Litt street smart for å klare å få de 5-10 min ekstra ikke sant...

Jeg får jo på en måte litt respekt i og med at jeg har jo på en måte... Så hvis du går inn for å kikke så ligger jo det ute ikke sant. Det er ikke bare jeg liksom, hvert bidige ord som blir sagt er sant (Informant 1).

Ugelvik (2011) har med sin undersøkelse gjort i Oslo Kretsfengsel sett på makt, motstand og frihet i fengsel. Han har observert over en lengere periode både domssonere og varetektsfanger. Han beskriver hvordan fangene oppfatter seg selv på en måte som like, som en del av en gruppe like fanger som må stå sammen mot betjentene. På den andre siden setter fangene også i arbeid en rekke ulike distingverende teknikker og kategorier for å vise at de er annerledes enn de andre fangene, at de er unike (Ugelvik, 2011: 151). Nettopp dette ser vi en versjon av i det informanten over forteller. Han tok med et kort til sykepleieren og takket for god hjelp, en måte å skille seg ut på fra de andre fangene. Dette handler om fangenes egne oppfatninger av seg selv. Hvem de vil være, deres identitet og bevise hvem de er. De har begge hver sin måte å takle det på, men til dels med samme mål, å vise at de er annerledes og unike som Ugelvik (2011) sier.

4.4.5 Hvem blir man av å sitte i fengsel?

Og jeg har, jeg kan nevne noen navn til deg Synnøve, du vil nesten ikke tru det, når det gjelder damefronten i Oslo og København. Jeg bodde jo 4 år i Miami og... Jeg har sjekka noen damer da som ligger litt over snittet. Og det er som fattern sa "herregud xx(meg) nå driver hu derre xx å ringer deg ennå og lurer på hvor du er, nå har det gått ett år xx". Jeg bare: oki. Du får si at hu ikke kan snakke med meg og at det er sånn og sånn. Jeg blir helt rar når vi snakker om det. Og det med hun xx (interessert venninne), jeg sitter da, jeg begynner å svette i fingrene ikke sant, og det må jo være den soninga som gjør det med meg, det kan jo ikke være noe annet. Det må jo det Synnøve (Informant 1).

Informanten over viser hvordan opplevelsen av varetekten har gjort han usikker når det gjelder damer. Damer er noe som alltid har gitt han selvtillit, han har fått utfolde sitt ”jeg” og damer har vært en av nøklene til å bekrefte hans identitet og hans oppfatning av han selv.

Så det er som jeg sier at hadde jeg nevnt de damene jeg har sjekka opp og hatt one nights stands med de siste 20 åra, du hadde tenkt ”fy fader er det mulig a”? Du hadde bare sitti å gapa, du hadde trodd jeg hadde jugd til deg. Oki, greit nok det en dag så sitter jeg her å skriver brev til en dame som jeg avviste på grunn av aldersforskjell og litt sånne ting, jeg tror vel, jeg tror nok det hadde, det er snart 2 år siden jeg har vært ute i samfunnet. Og dette har vært samfunnet mitt nå, med innlåsing, innlåsing, innlåsing, og jeg som er vant med å ha mine venner, så skal jeg plutselig sitte sammen med bankranere, drapsmenn, fordi vi er der hvor vi er nå. Det er ganske tøft altså (Informant 1).

Fengselshverdagen gir han ikke lenger de svarene og bekreftelsene han er vant med å få på hvem han er. Berøvelsen av heteroseksuelle forhold er en av Sykes (1958) piner av fengslingen (Sykes, 1958: 70). Det er en belastning på det psykiske å leve i et slikt samfunn som man gjør i fengsel når det kommer til seksualitet. Mange vil føle at deres manndom blir satt på prøve ifølge Sykes (1958:71). Han hevder man mister deler av sin personlighet på flere og ulike nivåer. I tillegg til seksuell frustrasjon så følger det også andre utfordringer med berøvelsen av heteroseksuelle forhold, som mannens selvilde og selvoppfatning ifølge Sykes (1958:72).

”Like most men, the inmate must search for his identity not simply within himself but also in the picture of himself which he finds reflected in the eyes of others: and since a significant half of his audience is denied him, the inmate’s self image is in danger of becoming half complete, fractured, a monochrome without the hues of reality.” (Sykes, 1958: 72).

Ugelvik (2011) forklarer hvordan dagliglivets samspill i fengsel handler om fengselets kontroll over fangene, og om kontroll over fangenes kropp. *”Fengselsstraffen er i stor grad en kroppslig straff som ikke kan gjennomføres uten gjennom bruk av fangekroppen, ved å holde kropp innelåst i dertil egnede rom”* (Ugelvik, 2011:83). Selve straffens objekt og formål er et annet, men administrasjonen av kroppen vil aldri kunne bli gjennomført uten et visst tillegg i straffen. Dette er et tillegg som gjelder selve kroppen: seksuelt savn, stillesittende hverdag etc (Ugelvik, 2011: 84).

Hvem man blir av å sitte i fengsel henger til en viss grad sammen med hva fengselsoppholdet gjør med deg, hvordan du opplever det og hvordan det påvirker identiteten din.

Men jeg føler meg bare som en bitter mann. Jeg har ikke lyst til å ta en betjent, jeg har ikke lyst til å ta en betjent i handa her når jeg slipper ut. Vanligvis er jeg jo en blid og hyggelig kar, men nå har jeg mest lyst til å (lager bevegelse med armene, sint/oppgitt), skjønner du eller? Det er sånn jeg har blitt nå... Det er ganske synd (Informant 7).

Informanten forteller hva varetektsoppholdet har gjort med han som person og hvem han har blitt. Dette handler om hvordan varetektsopplevelsen har påvirket identiteten og personligheten hans.

4.5 Opplevelser preget av uvissheten

”Tiden i varetekt blir av mange innsatte beskrevet som den verste delen av fengselsoppholdet, særlig på grunn av usikkerhet med hensyn til hvor lenge det vil vare” (St. Meld.Nr. 37: 142).

Opplevelser av varetektsens brå og plutselige start, opplevelser av varetekt for ulike innsattgrupper, opplevelser av tiden i varetekt, samt opplevelser relatert til identitet i varetekt har i kapitlet over blitt diskutert, fortalt, bearbeidet, inndelt og til en viss grad teoretisert. Felles for alle disse temaene er at opplevelsene er alle preget av uvisshet på en eller annen måte.

Sitatet over sier noe om usikkerheten i varetekt generelt. Dette handler ikke bare om tid og ulike aspekter av tiden i varetekt som diskutert under delkapittelet tid. Det handler om tiden som en helhet av varetektsopplevelsen, nettopp fordi man ikke vet hvor lenge det vil vare. Uvissheten i varetekt er det overordnede kjennetegnet for hva varetekten er for mange. Uten et tidsaspekt på oppholdet fører det naturlig med seg en rekke usikkerhetsmomenter.

5 Måter å håndtere varetekten

Realitetene av varetekten opplevelser har blitt diskutert og beskrevet i kapittelet over. Dette kapittelet vil ta for seg hvordan disse opplevelsene håndteres. Skapes det ulike overlevelsesstrategier for å takle varetekten? Hvordan gjøres og oppleves dette? Dette ønsker jeg å diskutere nærmere ved å først dele inn i to deler: *tiden på innsiden* og *tiden på utsiden*. Deretter vil jeg diskutere *tiden med tankene* og hvordan dette håndteres.

5.1 Tiden på innsiden

Det som skjer nå er jo at jeg prøver å sove iallfall til lunsj og... Sånn at dagene ikke blir så lange. Så... Så jeg pleier vel å sove til lunsj sånn halv 11 tida. Så når jeg står opp da lager jeg frokost også er det jo innlåsing til middag. Og så er det å spise middag også er det en time lufting... så alt etter været da, sånn som i dag går jeg ikke ut. Men lufting også.. ja så er det vel innlåsing rett etterpå tenker jeg. Så er det jo gym for de som vil ha det, også er det vel neste sånn fellesgreier.. dagene går vel for så vidt ok liksom.. men kunne godt gått litt fortere (informant 4).

Det handler om tiden som han må prøve å få til å gå, tiden som han prøver å sove bort mest mulig av for å takle tiden på innsiden av murene. Informanten skaper sine egne rutiner i fengselshverdagen med et mål i sikte: få minst mulig dødtid ut av dagen samtidig som han ønsker å få dagen til å gå så fort som mulig.

Dagene her er veldig like, tida går da. For det skjer liksom ikke så mye, samme rutinene da, men det er litt ålreit syntes jeg. Å ha rutiner, for hvis det er forskjellig hver dag så blir jeg helt tullete i hue mitt (informant 5).

En annen informant forklarer sin opplevelse av tiden, og hvordan han håndterer det ved å støtte seg til rutinene hverdagen er preget av. Dagene i fengsel er preget av rutiner, noe flere fanger ser ut til å holde fast ved som et viktig moment i det å få tiden til å gå. Informanten over forklarer videre hvordan rutinene hjelper han å følge med, ettersom for mye å forholde seg til er mer enn han ser ut til å kunne håndtere i situasjonen han befinner seg i.

Goffman (1991) beskriver hvordan noe som er sosialt grunnleggende i vårt samfunn er barrierer som blir nedbrutt i lukke institusjoner. Eksempler på dette er å sove, spise og

arbeide på forskjellige steder, sammen med forskjellige mennesker under forskjellige myndigheter (Goffman, 1991: 13). Alle tilstedeværelsens aspekter utvikles på samme sted, under den samme myndigheten. Videre utøves hvert avsnitt av medlemmets daglige gjøremål i nærværelse av de samme menneskene, samt er alle dagens gjøremål nøye planlagt etter et skjema av rutiner (Goffman, 1991: 13).

Nei jeg vet ikke. Jeg får helt sånne sprø rutiner på alt mulig, jeg spiser til fast tid, jeg trener til fast tid, jeg dusjer til fast tid ikke sant, det går av seg selv. Jeg legger liksom til rette for at ting skal være så vanlig som mulig så jeg får gjort de samme tinga, for da syntes jeg tida går så fort (Informant 5).

Goffman (1991) ser rutinene i den totale institusjon som en måte å forsterke tiden på. Informanten opplever det motsatt, at det heller bidrar til få tiden til å gå ettersom tiden settes inn i ”faste” rammer gitt av fengselet i en hverdag som ellers er preget av usikkerhet. Det konstante trykket rundt tid og usikkerhet en varetektsfange opplever kan tolkes til at rutinene i fengselshverdagen er det eneste sikre og håndfaste de har å forholde seg til. Som informantene over forklarer opplever de rutinene som en måte å håndtere tiden på, og brukes derfor som en form for overlevelsestrategi.

Et annet tema relatert til rutiner i fengsel blir lagt vekt på av en annen fange:

Ja, jeg tror ikke det er bra for hue ditt å ligge på cella hele tida. For du bare ligger å kikker på den boksen (TV), og da... Eller når du blir satt inn her da, så trenger du egentlig ikke å tenke i det hele tatt. Du får jo hele tiden beskjed om hva du skal gjørra:, trening, mat, ditt og datt. Du trenger jo ikke å bruke skallen i det hele tatt, du kan jo bare følge steamen. Så, men... Jeg tror ikke det er bra (Informant 4).

Informanten som tidligere forklarer hvordan det å skape egne rutiner får tiden til å gå, beskriver samtidig en hverdag med rutiner som belastende. Han beskriver at - du blir en slags ”robot” som ikke behøver å tenke eller ta egne valg, du blir bare programmert til å følge de faste rutinene og gjøremålene hver dag.

Dette ser ut til å stemme mer overens med hva Goffman (1991) beskriver, nettopp barrierer som i dette tilfellet det å måtte tenke selv, blir nedbrutt. Dette kan bidra til å forsterke forståelsen av tiden i varetektsoppholdet som spesielt utfordrende, ettersom rutiner blir det eneste faste og sikre en varetektsfange har å forholde seg til. Rutiner blir da sett på som noe

positivt, selv om man som informanten forklarer, blir en slags maskin som ikke trenger å tenke selv.

5.2 Tiden på utsiden

Ericsson (2002) beskriver også en fange som prøver å sove bort dagen for å få tiden til å gå (Ericsson, 2002: 83). Hun forteller samtidig også om tiden utenfor fengselet i forbindelse med tid som skal gå. Tid på utsiden der venner får nye venner, kjæresten blir lei av å vente og barn vokser opp. Denne tiden kan ikke tas igjen som diskutert over i lys av Goffmans (1991) begrep om død tid (Ericsson, 2002: 83). Fangene lever sin tid i fengsel som de prøver å få til å gå. Dette gjør de ved hjelp av ulike overlevelsesstrategier. De lever samtidig en tid på utsiden, dette gjør opplevelsen av tid til en ekstra belastning for mange:

Ja, for å ikke ha det vondt og ikke.. ja det handler jo om å få tida til å gå, for min det hvert fall. Ehm, jeg prøver bare å få tida til å gå fort. (informant 5)

”Tida utenfor fengselet er samtidig en del av fangene, en del av det livet de skulle hatt, deres egen tid.” (Ericsson, 2002 :83). Nettopp denne balansen mellom tiden inne og tiden ute kan virkes som vanskelig å balansere og takle. Noen vil derfor ønske å utelukke tiden ute, for å så konsentrere seg om tiden inne, mens andre ønsker å bruke tiden ute til å hjelpe med tiden inne.

En god dag, det er for eksempel hvis du får brev da. Brev er en av de tinga man ser frem til her. Eller besøk, som da altså er, det er besøksdager mandag, onsdag, fredag og lørdag, så det er vel en god dag (Informant 2).

Her ser vi en informant som opplever gode dager ved å bruke tiden ute til å hjelpe med tiden inne. Gode dager inne beskrives som de dagene hvor du får brev eller besøk utenfra, hvor du kan leve deg inn i tiden ute og hva som skjer ute. En annen fange opplever tiden på utsiden på en annen måte:

For når du sitter sånn som du sitter, så er det verste som er, å ha ting å tenke på. Være seg damer, være seg hund, være seg alt da. Det beste er å ikke ha noen ting å tenke på (Informant 1).

Her ser vi ulike opplevelser av tiden ute og inne. Informanten forklarer hvordan det å ha ting å tenkte på ute, er belastende. Han syntes det beste er å utelukke alt som skjer ute, dette er også en form for overlevelsesstrategi – det å glemme tiden ute for å kun fokusere på tiden inne.

Ifølge Cohen & Taylors forskning (1981) viste det seg at fangene tok en « all or nothing-at all attitude» når det gjelder kontakt med familie, venner, kjæreste og andre bekjente på utsiden. De fant videre ut at de som har lite kontakt med utsiden soner lettere, de som har noe kontakt soner tyngre, og de som har mye kontakt soner lettere (Cohen & Taylor, 1981: 82). Informantene under forteller sine opplevelser av kontakt med familie og venner på utsiden og hvordan de taklet det:

Så jeg må prøve å koble ut litt det som er der ute, ikke ringe så mye til kompiser og sånn... Det nytter ikke å ringe å høre at de fester og ”woho, nå skulle du vært her!” Da, da savner jeg hjem. Men... prøver liksom å skru av litt da, det funker greit for meg (Informant 5).

Kan godt hende det er mange som ligger på cella hver kveld å griner også, og syntes virkelig synd på seg skjæl. Men da gjør du ikke soninga lett, da gjør du det ikke noe lettere, da blir det tyngre for deg skjæl, og da går tida seint (informant 2).

Dette viser forskjellige nyanser og variasjoner i opplevelsene av det å takle et opphold i varetekt på. Disse ulikhetene er interessante og viktige å bemerke, særlig dette at det ikke er et enten eller svar, noe som også Cohen & Taylor (1981) fant.

Med de foregående sitatene ser vi hvordan tiden både på innsiden og utsiden håndteres av flere varetektsfanger på ulike måter. Rutiner blir for noen skapt som en måte å ”lure” tiden på, og det fungerer som en måte å takle tiden i varetekt for den ene informanten. For en annen blir rutinene en følelse av å leve som en robot. En prøver å sove bort tiden for å gjøre dagene kortere. For den andre handler det om å gjøre ting lettere ved å ikke tenke på situasjonen, det å koble av. For en annen handler det om tid som må gå eller gjennomføres for å komme videre, det å prøve å få tiden til å gå fort.

Jaja, jeg syntes det er koselig jeg. For alle fengsler så sitter man som regel sammen med gutter ikke sant. Og man har som regel tre felles interesser da, det er jo kriminalitet, stoff og damer. Så når det kommer noen damer inn da, så blir det litt andre ting og, litt annen prat, og litt annet fokus da... det

syntes jeg er litt ålreit. Så du kan jo til dels velge litt hvem du vil prate med her, men du har de jo tett på deg hele tida, og hvis du blir lei av noen så kan du ikke bare gå avgårde.

Som tidligere nevnt så skapes ulike overlevelsesstrategier som igjen brukes og utnyttes ulikt av informantene for å håndtere ulike sider av varetekten. Over ser vi en informant fortelle hvordan små ting som å ha muligheten til å snakke med kvinnelige medinnsatte gjør at dagene går litt lettere, og litt fortere. Det er noe nytt og annet å fokusere på. Nettopp det å fokusere på noe ”annet” skal jeg diskutere videre under neste avsnitt: Tiden med tankene.

5.3 Tiden med tankene

Tiden med tankene handler om varetektsfangers opplevelse av den ekstra tiden alene på cella, tiden med tankene som virker vanskelig å håndtere. Her skapes også ulike overlevelsesstrategier :

Første gangen jeg satt i varetekt, så hadde jeg det helt, da var jeg langt nede i kjelleren. Da så jeg ikke noe håp eller fremtid eller noen ting. Da satt jeg i varetekt i 6 måneder var det vel. Da grilla jeg hve mitt på hva som skjedde på utsida, hva dama mi gjorde, hva foreldra mine gjorde, hva vennene mine gjorde, hver fredag og lørdag så tenkte jeg at alle venna mine er ute å koser seg på byen og sånt noe. Da havner du langt nede og blir deprimert (Informant 2).

En måte å håndtere og svare på varetektssituasjonen er å skyve ting bort, glemme og utsette, nettopp for å ikke ha noe å tenke på. Dette ble også diskutert under avsnittet ”tiden på utsiden”. Det å skyve bort tankene om utsiden kan lette på situasjonen på innsiden. Denne delen handler om den tiden du får med tankene som varetektsfange, en tid som er spesielt utfordrende. Jeg ønsker også å se på hvordan dette håndteres.

Ja, du får utrolig mye tid til å tenke. Ute så tenker du ikke på alle de små gledene og de små tinga som de fleste tar for gitt. Her inne så føler du veldig på det (Informant 2).

Dårlig dag? Nei, en dårlig dag er jo en dag du nesten bare ja.. sitter for meg sjølv å tenker en del, det er ikke så bra.. så.. det er vel en dårlig dag tror jeg (Informant 4).

Her ser vi to informanter som forklarer hvordan tankekjør gjør dagene utfordrende. Man får mye tid alene på cella som varetektsfange, ofte på grunn av restriksjoner gitt av retten eller restriksjoner på en innkomstavdeling. Fangen er låst inne i 22-24 timer om dagen og tankene gjør ofte at følelser av savn, dårlig samvittighet, følelsen av urettferdighet, bekymringer og lignende er enda tyngre å takle.

Jeg skal jo ut en gang. Men sånn som det har vært nå, uten noe hjelp til noen ting, så er det nesten bedre å ikke ta telefonen, å ikke ha noe å tenke på. Det er så stor forskjell mellom soninga og livet ute, at være seg økonomi, kjærlighet, fremtiden, hunder, det blir... Du skal liksom bare sone (Informant 1).

Informanten forklarer her hvordan det å ”ikke ha noe å tenke på” fungerer som eneste løsning for han. Ettersom overgangen fra livet ute og inne er så stor som den er, er det å ikke måtte tenke på noe på utsiden en måte å overleve på innsiden . ”Du skal liksom bare sone”. En annen fange beskriver sin opplevelse av tanker og dårlig samvittighet:

Det er klart at hvis du begynner å gnage og tenke, og få dårlig samvittighet for alle du har gjort noe med og sitter å har det vondt og sånn, så blir det ikke bra. Så du må liksom la litt verra når du har de derre tomromma da, som er her hele tiden, så må du la være å gå inn på sånne heavy tanker, og veldig mye sånt. Så du blir veldig flink til å skru av ting assa, ikke tenke på ting. Bare ligge å kikke på den tven , spille x box eller bare... Bare være her, ikke ense egentlig hva du driver med selv en gang. Er ikke helt bra det heller trur jeg men en sånn slags overlevelsesgreie, ellers blir man helt sprø (Informant 5).

Informanten her tar opp et svært personlig og sårbart tema, nemlig dårlig samvittighet. Nøkkelen til å håndtere disse sårbare temaene blir for informanten ”å bare være her”, ikke tenke på ting, ikke gå inn på ting, ikke ta et oppgjør med ting, ”å ikke tenke over hva du driver med engang” som informanten sier.

Som vi ser er ”tiden med tankene” en utfordrende belastning for mange av informantene, og de skaper alle egne måter og veier å håndtere det på. Felles er at de alle prøver å skyve tankene bort, å ikke håndtere det som oppleves som vanskelig, men å heller ”glemme” det. Dette gjør de alle, men alle på sin egen måte.

6 Isolasjon i varetekt

Isolasjon defineres, oppfattes, vurderes og omtales av mange med ulike synspunkt og utgangspunkt. Smith (2008) definerer isolasjon som «*Solitary confinement refers to physical isolation of individuals in which they are confined in their cells for around 23 hours each day (from 22-24 hours)* » (Smith, 2008: 28).

Som tidligere nevnt har Norge ved flere anledninger vært og blitt kritisert for deres bruk av isolasjon og andre restriksjoner i varetekt av blant annet Europarådets torturkomité (CPT). Dette har ført til en debatt når det gjelder varetektspraksisen i Norge fra flere ulike hold, noen av disse har blitt nevnt tidligere i oppgaven.

Ditt første møte med isolasjon i varetekt er frihetsberøvelsen, det er isolasjon fra samfunnet. Vanlige, dagligdagse ting, er ikke lenger innenfor rekkevidde. Du blir raskt dratt ut tilværelsen din på utsiden og du isoleres fra familie, venner og andre sosiale deler av livet ditt, det er friheten som er tatt fra deg.

Kritikken og diskusjonene om varetektens skadevirkninger og utfordringer er mange, noen vil jeg diskutere i dette kapitlet. Uavhengig av kritikken som er gitt, isoleres varetektsfanger i stor grad. Både under ulike restriksjoner ilagt av retten, men også i cellene sine ved for eksempel inkomstavdelinger der fellesskap med andre medfanger er svært begrenset (som diskutert i kapittel 3).

6.1 Restriksjoner i varetekt

De ulike formene for isolasjon som kan ilegges ved kjennelse av retten ble forklart under kapittel 1.2.2. For å kort forfriske, så finnes det ulike typer isolasjon som kan ilegges av retten. Den ”mildeste” formen er brev og besøkskontroll hvilket betyr at den innsatte kun kan sende og motta brev og telefonsamtaler som kontrolleres av politiet. Videre har man brev og besøksforbud, hvilket betyr at man ikke får ha noen kontakt med utsiden med unntak av advokat og eventuelt helsepersonell der det er nødvendig. Mediaforbud betyr at man ikke får lese aviser, se på tv eller høre på radio. Delvis isolasjon vil si at innsatte ikke får være

sammen med bestemte andre innsatte, dette skjer ofte når det er flere innsatte ved ett fengsel siktet i samme sak. Den strengeste og mest inngripende formen for restriksjoner i varetekt er full isolasjon. Full isolasjon vil si at man har ingen kontakt med andre enn betjenter, helsepersonell, eventuelt prest og andre sosialfaglig ansatte ved fengselet samt advokat.

Ifølge kriminalomsorgens årsstatistikk (2011) ble totalt 483 innsatte underlagt fullstendig isolasjon i 2011. Dette betyr at 12,50 prosent av det totale varetektsantallet i 2011 ble ilagt fullstendig isolasjon. 15 prosent satt isolert mellom 7-13 dager. Hele 78 prosent satt isolert mellom 14-29 dager og 2 prosent satt fullstendig isolert imellom 42- 59 dager (Kriminalomsorgens årsstatistikk, 2011:14).

Videre ble 95 innsatte underlagt delvis isolasjon. 66 prosent satt delvis isolert mellom 14-29 dager, 44 prosent av disse satt også med brev og besøksforbud. 7 prosent satt 42-59 dager i delvis isolasjon og 2 prosent satt delvis isolert i hele 90- 182 dager , hvorav en satt også med brev og besøksforbud (Kriminalomsorgens årsstatistikk, 2011: 13).

6.1.1 Et kort tilbakeblikk

Bruken av isolasjon kan føres langt tilbake i tid, men ble først vanlig som vi kjenner det, i takt med utviklingen av det moderne fengsel på begynnelsen av 1800 tallet (Smith, 2006: 441). Måten man brukte isolasjon og isolerte på, har endret seg siden den gang. Isolasjonen har fortsatt den samme funksjonen i mer eller mindre grad ifølge Smith (2006: 442). En debatt rundt virkningene av isolasjon ble først igangsatt tidlig på 1900-tallet, da isolasjon først var på vei ut i de fleste vestlige fengselssystemer. På 1950-tallet ble diskusjonene hauset opp igjen da undersøkelser ble utført som et resultat av ryktene om hjernevasking av fanger i USA under krigen mot Korea (Smith, 2006: 442). På 1980-tallet igjen ble isolasjon et tema når opprettelsen av ”Supermax” fengsler første til en enorm økning i bruk av isolasjon av fanger, spesielt i USA (Smith, 2006:442). Også bruk av isolasjon relatert til ”krigen mot terror”, spesielt på de kjente fangeleirene som Guantanamo har vært omdiskutert. I slike fangeleire har enkelte ekstreme hendelser blitt omtalt, for deretter å bli tatt opp for menneskerettighetsdomstoler (Smith, 2006: 442). Isolasjon blir ofte brukt i de fleste fengsler rundt om i hele verden som et tiltak for å blant annet opprettholde ro, orden og sikkerhet. Isolasjon blir også benyttet som et disiplinært tiltak, eller som tiltak relatert til sikkerhet, samt

brukt til enkelte fanger som anses for å utgjøre en større trussel enn andre. I noen tilfeller opplever man også innsatte som isolerer seg selv, hvilket jeg diskuterer kort i kapittel 3.3.1. Dette ser vi ofte skjer med innsatte som soner eller er siktet for seksuelle overgrep blant annet ifølge Smith (2006: 442). Sist men ikke minst brukes isolasjon spesielt som kjent særlig relatert til varetekt og etterforskningsmessige behov. ” *Though several other countries have limited provisions for isolating remand prisoners to avoid collusion, the routine use of pretrial solitary confinement has been termed a Scandinavian phenomenon*” (Evans & Morgan i Smith, 2006: 448).

6.1.2 Et etisk problem?

” *Å bruke varetektsfengsling når man er vel vitende om dens alvorlige konsekvenser under oppholdet, er etisk sett meget alvorlig ut fra et konsekvensetisk krav, men også ut fra grunnleggende humanistiske idealer og forpliktelser*” (Hammerlin, 2001: 13).

Hammerlin (2001) diskuterer i sin artikkel *Varetekt- et haleheng i kriminalomsorgen?* noen prinsipielle spørsmål rundt varetekten som: trenger vi varetekt? Hvis ja, hvordan bør det praktiseres? Kritikerne som stemmer nei til varetekt mener at varetekten er særlig betenkelig ut fra helsemessige og etiske grunner (Hammerlin, 2001: 13).

Videre diskuterer Hammerlin (2001) hvordan kritikere også poengterer varetektsordningen som et uttrykk for systemvold. Kritikken knyttes også til legitimering av visse handlingsmønstre i statlig regi, som i dette tilfellet ikke er identisk med grunnleggende etiske krav med feste i menneskerettigheter og humanitet (Hammerlin, 2001: 13). For eksempel vil noen godta tekniske og taktiske etterforskningsgrunner som en begrunnelse for bruken av varetekt, men dette bør også vurderes kritisk med tanke på menneskerespekt og humanitet ifølge Hammerlin (2001: 13).

Er man av de som argumenterer for varetektsordningen men ”*med et annet innhold og en annen form*” fører også dette til en nødvendig kritisk refleksjon på et etisk og faglig grunnlag ifølge Hammerlin (2001: 13), ikke minst ut ifra kravet om at man har et etisk og faglig ansvar for det man gjør (Hammerlin, 2001:13). Nettopp det at man er så vell kjent med de negative helsemessige skadene av å isolere noen er da i Hammerlin`s ord relatert til et etisk og faglig

ansvar. Det at man bevisst utsetter noen for noe man vet innebærer en rekke helsemessige både fysiske og psykiske skader, kan se ut til å innebære noen utfordrende og alvorlige etiske dilemmaer.

6.1.3 Et særskandinavisk problem?

Som diskutert har Norge, og også Skandinavia generelt vært gjenstand for internasjonal kritikk på en rekke punkter relatert til varetektspraksisen. Smith (2008) fastslår i sin artikkel *Varetægtsfængsling i isolation- en besynderlig Skandinavisk tradition?* følgende:

”Selv om lovgivningen i en lang række nationer gør det muligt at begrænse en varetægtsarrestants muligheder for at kommunikere med omverdenen (ved at indføre restriktioner i fængselsregimet), så peger forskningen og den menneskeretlige dokumentation i retning af, at vi- set i forhold til det øvrige Vesteuropa- har at gøre ,ed em problematik, der er særlig udtalt i Norge, Sverige og Danmark, samt tilsyneladende i Island. Isolationsfængsling af varetægtsarrestanter er af udenlandske jurister simpelthen blevet betegnet som et besynderlig ”skandinavisk fænomen.” (Smith , 2008: 57).

Videre legger han til at vi har å gjøre med en kritikk som står i motsetning til det tradisjonelle bilde av en humanistisk skandinavisk tilbakeholdenhet på straffeområdet (Smith, 2008 : 57). CPT sitt arbeide omhandler besøk av en rekke ulike institusjoner i Europa gjennom de 16 siste årene, ikke bare fengsler. De fokuserer også på forskjellige former for isolasjon. Smith (2008) belyser noe han mener er bemerkelsesverdig, nettopp dette at mye av kritikken rundt isolasjon av varetektsfengslede har rettet seg mot de skandinaviske landene de siste årene. I mange andre land finnes ikke muligheten for å isolere basert på etterforskningsmessige hensyn, som i for eksempel England og Skottland. I de andre landene som dette blir praktisert er det likevel Norge, Sverige, Danmark og Island hvor CPT har avlagt rapporter med kritikk av nettopp dette (Smith, 2008 : 58).

Rod Morgan, tidligere medlem av CPT, har sammenliknet den skandinaviske varetektspraksisen med den Israelske bruken av såkalt ”moderat fysisk press” (kjent i bruk mot terrormistenkte). Denne bruken ble ulovlig i 1999 (Morgan i Smith, 2008: 59, Rua, 2012: 57). Bakgrunnen for dette er at isolasjon av varetektsfanger, uansett hensikt eller mål med

isolasjonen fra myndighetens side i praksis utgjør et så stort psykisk press at det kan fremstå for fangene som at eneste mulighet ut av isolasjonen er tilståelse (Morgan i Smith, 2008: 59). Morgan beskriver derfor den skandinaviske kritikken og diskusjonen av Israels tidligere metoder som hyklersk, i det man under varetektspraksisen utsetter fanger for ”moderat psykologisk press” for å fremtvinge tilståelser (Morgan i Smith, 2008: 59). Morgan spør : *”This is the Scandinavian way. And can it always be said that the psychological pressure is moderate?”* (Morgan i Smith, 2008: 59).

På bakgrunn av en mengde kritikk og forskning basert på de helseskadelige virkningene spør Smith (2008) noen grunnleggende spørsmål i sin artikkel: Hvorfor vil man opprettholde en slik praksis, som bevist er skadelig, når slike metoder anses som unødvendig i andre land som vi normalt sett sammenlikner oss selv med? (Smith, 2008: 60). Hvorfor skal vi i det fredelige nord ha en hardere varetektspraksis enn så mange andre steder? (Smith, 2008: 60).

Historisk kan man fastslå at isolasjonen av varetektsfanger har vært en integrert del av skandinavisk rettspraksis i flere generasjoner. En er så å si vant til systemet i politi og rettssystemet vårt, sier Smith (2008: 67). Eksempelvis har politiet kunne begjære isolasjon i forbindelse med, og til fordel for sin etterforskning mer eller mindre rutinemessig, og det har blitt ansett som et rasjonelt og normalt inngrep av de fleste jurister og dommere (også kommentert under kapittel 1.2.2) (Smith, 2008: 67). Smith argumenterer deretter for at denne tradisjonsbundenheten og ikke isolasjonens nødvendighet forklarer hvorfor den skandinaviske varetektspraksisen har overlevd så lenge som den har gjort (Smith, 2008: 67). I neste avsnitt vil noen virkelige opplevelser av varetektpraksisen bli beskrevet, samt hva det gjør med personer å sitte isolert.

6.2 Hva gjør isolasjon med deg?

Idealene for gjennomføringen av varetekt og isolasjon har tidligere blitt diskutert under kapittel 3. For å kort repetere handler idealene relatert til isolasjon hovedsakelig om at:

”Kriminalomsorgen skal prioritere tiltak for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon etter straffeprosessloven § 186 annet ledd og § 186 a.” (Straffegjennomføringsloven. §46).

”Kriminalomsorgens viktigste utfordring når det gjelder innsatte som blir sittende en tid i varetekt, er å forebygge og avhjelpe skadelige virkninger av isolasjon. Dette skjer først og fremst gjennom menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter” (St.meld.nr.37: 140).

Realitetene av hvordan isolasjonen oppleves, samt hva isolasjonen gjør med deg vil bli beskrevet og diskutert i dette kapittelet.

Nei, jeg... nei jeg vet ikke om noe annet enn min egen opplevelse liksom. Det var jo sånn at du ble liksom helt skrudd liksom. Som om at du ikke klarte å følge med på noen ting liksom. Så det... (Informant 4).

Over ser vi en informant som forteller om sin opplevelse av isolasjon i varetekt. Han forteller hvordan det førte til konsentrasjonsvansker og at han ”ikke klarte å følge med på noen ting”. Psykiater Jan Stang (2008) forklarer hvordan menneskets reaksjon på isolasjon og sensorisk deprivasjon avhenger av flere faktorer som blant annet: omstendighetene ved isolasjonen, personligheten, type og mengde sansepåvirkning, innestenging og tvang, kommunikasjon og aleneopplevelse, oppgaver og aktiviteter, samt tid og kontroll (Stang, 2008: 25-26). *”Det har lenge vært kjent at nedsatt stimulering av menneskets sanser kan endre dets atferd og medføre stemningssvingninger, forstyrrelser av sanseintrykkene og tenkningen”* (Stang, 2008: 25).

Videre forteller en annen informant om sin opplevelse av isolasjonen:

For bare 2/3 mnd. siden, eller hvis du hadde vært her i november å snakka med meg, hadde du bare fått en krampeaktig...og jeg ikke hadde klart å huske noe og... Nå klarer jeg å reflektere litt tilbake og husker underveis hva jeg har sagt til deg. Det hadde jeg ikke klart for 2 måneder siden. Så det med varetekt og fengsel og sånn, det er sprøtt. Det er det (Informant 1).

Informanten forteller hvordan han tidligere ikke har klart å huske noe av hva han har fortalt underveis i en samtale. Han gir uttrykk av å ha vært i en slags ”sjokktilstand”, noe som har gjort han ”krampeaktig” og ute av stand til å huske, på grunn av isolasjonen fra samfunnet først og fremst. Etersom han forteller tidligere i intervjuet at han kun hadde brev og besøksforbud de første 2 ukene av varetekten, er beskrivelsene han gir av isolasjon gitt ut ifra

hans opplevelse av isolasjon fra samfunnet, samt isolasjon i form av opphold på innkomstavdeling.

Ehm.. nei akkurat med det så hadde jeg jo andre.. når jeg kom til meg selv igjen... så jeg satt jo på det i en måned, akkurat den måneden der så husker jeg ikke så mye av liksom. For det.. jeg kom opp på en sånn avdeling da- så jeg husker mer av den siste måneden enn det jeg gjør av den første. Når jeg ble tatt av de restriksjonene (Informant 4).

Videre forteller en annen informant om hvordan han ikke husker noe av den måneden han satt isolert. Senere ble han flyttet til en avdeling med større grad av fellesskap med andre innsatte da restriksjonene gitt av retten ble opphevet og det er først da han husker noe fra oppholdet sitt i fengsel.

Jeg har nesten ikke snakket med noen på 2 uker, utenom når jeg snakker med deg nå. Så jeg merker jo at når jeg snakker med deg nå så er jeg ikke meg selv. Jeg kan fort bli veldig negativ, dra frem det negative. Det er vanskelig å dra frem positive ting, for jeg har hatt en veldig vanskelig dom nå. Jeg vet nesten ikke hvordan jeg skal forholde meg da, til.. jeg føler nok at jeg er litt spaca i hue, jeg er litt rar i hue, jeg må innrømme det. Jeg er vell litt det de kaller for soningsskadet (Informant 7).

Dette er sterke beskrivelser og forteller noe om hva isolasjon kan gjøre med deg. Som nevnt tidligere av psykiater Stang (2008) så avhenger reaksjonen på isolasjon av blant annet personligheten. Dette ser vi over med ulike opplevelser og fortellinger av isolasjon. Noen glemmer, andre blir ”skrudd”, noen føler de ikke er seg selv osv. Felles for alle er at de har blitt påvirket på en eller annen måte.

Smith (2006) har forsket på en rekke studier basert på hvilket helseskadelige effekter isolasjon kan ha på den innsatte og han påpeker at det finnes uenigheter på dette området (ss: 471-482). Fåtalet av seriøse studier han har forsket på har konkludert med at det ikke er helsefarlig (Smith, 2006: 472). Smith påstår etter sine undersøkelser på området at isolasjon i fengsel gir en mye høyere sannsynlighet for psykiske og psykologiske helseproblemer enn et ”normalt” opphold i fengsel (Smith, 2006: 476). En norsk studie fra 1993 utført av Gamman (1995) med et utvalg på 63 norske varetektsinnsatte fant en utvikling av utstrakte helseproblemer etter fire uker med isolasjon (i Smith, 2006: 477). Dette var symptomer som depresjon, angst, mage- og muskelsmerter, samt at de mistet evnen til å fokusere og

konsentrere seg. Informanten under bekrefter noen av disse symptomene med sine opplevelser:

Faen, lurer på åssen det er å kjøre bil igjen. Tror kanskje jeg catcher de tinga ganske fort, men sånn som med koordinasjonen som blir borte rett og slett. Du er for mye på cella rett og slett, mister konsentrasjonen (Informant 1).

Det ble gjort en oppfølging av studien i 1995 med 54 varetektsinnsatte, samt en kontrollgruppe med 27 innsatte i hver. De fant at de som var isolert hadde betydelig større problemer, både psykisk og fysisk enn kontrollgruppen. Dette var problemer som søvnløshet, konsentrasjonsvansker, angst, depresjoner etc. (Gamman, 1995 i Smith, 2006: 477).

Hvis du ikke får sova vet du... det er ikke snakk om litt sånn halv-soving, får du ikke sove her så er du lys våken. Bare tenker på ting, tenker på negative ting. Du kan være stuptrøtt, så begynner du å tenke på det, så kan du bare glemme å sove, det er bare å gi opp (Informant 1)

Over ser vi informanter som forteller om sine opplevelser av isolasjon. De forteller om hva det gjør med deg, og om helseskadelige symptomer som stemmer godt overens med hva Smith(2006) skriver (ss: 477). For eksempel forteller flere om konsentrasjonsvansker og søvnløshet.

6.2.1 Tid og kontroll

” Levy (1962) har diskutert det komplekse tema om kontroll og passivitet ved isolasjon. Det viser seg at forsøkspersoner som er kjent med varigheten av isolasjonen, og som selv har kontroll med situasjonen, klarer seg bedre enn personer som ikke har slik kontroll” (Stang 2008: 26).

Som varetektsfange har du ingen kontroll over situasjonen du befinner deg i. Dette har vært diskutert tidligere i oppgaven med hensyn til usikkerheten rundt varetektsoppholdet i seg selv. Tiden i isolasjonen er også usikker, ettersom det besluttes restriksjoner av retten for fire uker av gangen. Isolasjon på inntakstveddelinger uten restriksjoner fastsatt av retten er også noe fangene har lite kontroll over selv. Når du eventuelt flyttes til en avdeling med fellesskap vurderes dette blant annet ut ifra kapasitet på fengselet, samt andre momenter som fanger ikke har kontroll over (Se kapittel 3).

6.3 Å være alene

”En viss grad av atskillelse fra andre mennesker oppleves ved all isolasjon som sensorisk deprivasjon. Dette er imidlertid bare ett aspekt ved sosial isolasjon. Andre aspekter er den fysiske avstanden til andre, som igjen er forskjellig fra psykologisk avstand til andre. Enda et aspekt er avstand fra familie og egen kulturell gruppe. Dette utgjør en betydelig belastning.” (Stang, 2008: 26).

Opplevelser av isolasjon i varetekt har flere sider som diskutert innledningsvis. Det handler ikke kun om isolasjon basert på restriksjoner gitt av retten. Det handler også om det å være isolert fra samfunnet, familie og venner - opplevelsen av det å være alene.

Synnøve : Føler du den delen har vært en ekstra belastning med å være mye innlåst og mye alene?

Informant 1: Ja, forferdelig, jeg er jo en sosial fyr som er vant til å stå å prate om ting og tang på helsestudio, å selge og sånne ting. Så for meg har det vært veldig, veldig, veldig ,veldig slitsomt å ikke kunne få... ikke sant i mitt tilfelle så er det jo ikke sånn at jeg kan prate med alle om denne saken, så det blir jo veldig sånn... veldig, veldig slitsomt. Så når du først har muligheten så prater du i vei ikke sant.

Å være alene, isolert fra sosial kontakt med andre mennesker, isolert fra sosial kontakt med mennesker du er vant til å ha nær kontakt med- snakke med, gråte eller le med, er en del av frihetsberøvelsen som utgjør en *betydelig belastning* i Stangs øyne (Stang, 2008: 26).

Informant 4: Nei, jeg ... nei jeg vet ikke om noe annet enn min egen opplevelse liksom. Det var jo sånn at du ble liksom helt skrudd liksom. Som om at du ikke klarte å følge med på noen ting liksom. Så det..

Synnøve: Brukte du mye tid på å komme til deg selv igjen?

Informant 4: Ja, det vil jeg si at jeg gjorde... men - du får ikke ha kontakt med noen liksom, ikke familie, venner ikke noen ting. Det er ganske, å bare ta det steget å begynne å ha kontakt igjen, det er ganske hardt liksom. Du merker den..

Avstand fra familie og egen kulturell gruppe blir utpekt som en betydelig belastning av Stang (2008). Informanten over forteller sterke opplevelser av hans møte med varetekt og isolasjon.

Han forteller om psykiske påkjenninger som å ”ikke klare å følge med på ting”. Dette har blitt gjenkjent av Smith (2006) som en kjent virkning av isolasjon tidligere i kapittelet.

Videre handler det om å være alene, og hva det gjør med deg. For informanten har det å være alene og isolert, gjort at han syntes det er vanskelig å ta steget til å ikke være alene lenger. Det er vanskelig å ta steget til å gjenopprette kontakten med bekjente og andre igjen, som han forklarer over. Smith (2006) har sett på ulike studier relatert til skader isolasjon kan påføre, også etter isolasjonen. Det viser seg å være en bred enighet blant en rekke studier på området at fanger erfarer det å ha vanskeligheter med å tilpasse seg ”normale” omstendighet etter isolasjonen. Mange opplever også en type angst når de skal forholde seg til den ”sosiale verdenen”. Enkelte sliter med å ta del i sosiale settinger og frykter følelsesmessig kontakt når isolasjonen opphører (Smith, 2006: 495-497). Videre er en følelse av utilstrekkelighet velkjent, og mange sliter med dårlig selvbilde etter et opphold i fengsel hvor de har vært utsatt for isolasjon av ulik grad (Smith, 2006:496). Det bør påpekes at de fleste psykiske og fysiske skader avtar generelt når isolasjonen avsluttes, men noen påkjenninger henger lenger i (Smith, 2006:497).

Så... det skjer nye ting ikke sant. Sånn som nå så måtte jeg... jeg er jo bare vant med å sitte nede-
men sånn som i dag så traff jeg deg og så gikk vi opp for å sitte her ikke sant, også.. Da blir det
en... det er ikke sånne ting man tenker på når man er ute da. Du er jo vant med at det skjer
forskjellige ting. Men når du blir plassert på et lite rom dag etter dag etter dag og du bare.. hva f...
så får du på callinga at det er en som vil snakke med deg om hvordan det er å sitte i varetekt
(Informant 7).

Å være mye alene, gjør deg også vant med å være alene. Lav sosial stimuli, som for mange kanskje ubetydelige hendelser og detaljer oppleves plutselig som store hendelser - som vi ser informanten over forklare. Å bli ringt på cellen, fulgt opp fra innkomstavdelingen, opp i heisen til besøksrommet. Det å sitte og prate med meg, ble en hendelse, noe nytt, en forandring fra å sitte på cellen dag ut og dag inn.

Tidligere under kapittel 4.4.3 blir teamet rundt det å miste muligheten til å velge venner i fengsel diskutert. Det at man er fratatt muligheten til å velge hvem du selv ønsker å omgås, og tvunget til å forholde deg til, og ”leve under samme tak” med mennesker du kanskje ikke har noe til overs for. Et annet tema rundt venner i fengsel relaterer seg til nettopp temaet ”å

være alene”. Det å ikke kunne velge venner er en ting, men å ikke ha venner er også et tema som er viktig. Mange er vant med å ha nære venner rundt seg, til å snakke med og støtte seg til når ting er vanskelig.

For det er ingen å prate med der og da! Du har en skikkelig kræsje i hue ditt og trenger noen å prate med... for man gjør jo det, man får jo perioder hvor man blir frustrert, og du... (Informant 7).

Informanten forklarer opplevelsen av å være alene og ikke ha noen å snakke med når han trenger det. Dette bringer neste moment rundt opplevelsen av å være alene frem, beskrevet som en utfordring av flere informanter:

Synnøve : Så du trener helt alene? Ikke i felleskap med de andre på avdelinga?

Informant 1: Helt alene, du kommer og så blir du låst inn, og så er det en time luft da uansett. Luft er sammen med andre, i en time. Men det jo klart det er mye utlendinger osv., som ikke kan norsk, så det er vanskelig å kommunisere og prate. Så det er ganske slitsomt altså.

En følelse av å være helt alene uten familie og andre nære gjør det viktig å kunne kommunisere med andre du har rundt deg, så langt det lar seg gjøre. Dette utfordres ytterligere på grunn av språk som informantene her forteller:

Synnøve: Har du god kontakt med de andre innsatte ?

Informant 4: Nei.. ikke noe særlig. Men jeg har jo nettopp kommet da, men jeg tror ikke jeg kommer til å få noe særlig kontakt med de heller. De snakker jo ikke norsk. Men jeg er ikke her for å skaffe noe jæklig med venner heller.. Jeg er ikke det.

7 Veien tilbake

Ulike opplevelser av varetekt relatert til idealer og realiteter har blitt beskrevet gjennomgående i oppgaven. Det å bli løslatt fra varetekt er også en del av varetekten og opplevelsene av dette relatert til idealer og realiteter vil bli videre diskutert. I St.meld.nr 37 fremheves et viktig ideal relatert til straffegjennomføring i norske fengsler: tilbakeføringsgarantien. Selv om varetektsfanger ikke soner en straff viser det seg at mange varetektsfanger faktisk ender med å ha sonet ferdig dommen sin i varetekt når de får en dom- dette diskuteres nærmere senere i kapittelet.

”Gjennom frihetsberøvelsen har den innsatte i en periode mistet styringen over sitt eget liv og er til dels avskåret fra å få kontakt med ulike instanser for å ivareta sine interesser. De mest grunnleggende behovene for å klare seg må være dekket ved løslatelse. Det er de første timene og dagene etter løslatelse som er mest kritiske når det gjelder risiko for tilbakefall” (St.meld.nr 37 : 173).

Informant 2: Hmm, det er ... for å si det sånn, alle som sitter i fengsel første gang, alle de som da også blir løslatt ” Oki, her skal jeg aldri havne igjen, jeg er ferdig her” liksom.. Hvis ikke du er psykisk og mentalt så sterk at du klarer å holde det, som ikke det er mange som er, så er ikke det så lett skjønner du. Det er ikke det.. Du, veien tilbake den.. Det er ett feilskritt, to feilskritt så er du tilbake der.

Synnøve: Føler du toleransen er mindre etter første gang?

Informant 2: Ja, du må jo tenke sånn..

Informanten over bekrefter med sin fortelling det som beskrives i St.meld.nr 37 (ss:173), nettopp hvordan det å unngå tilbakefall til kriminalitet etter løslatelse ofte er utfordrende. Dette kan man anta også gjelder varetektsfanger, ettersom de ofte har mange av de samme sosiale betingelser som de som soner en dom slik jeg har diskutert i kapittel 1.4. Spesielt hvis du ikke er psykisk og mentalt sterk forklarer informanten over.

I 2006 så satt jeg hele dommen i varetekt, når jeg fikk dommen da så hadde jeg jo sona dommen... det var 27 måneder. Det eneste som er dumt med det er jo at du får ikke sjans til prøveløslatelsen da... Du har jo sona full tid. Ellers så er det...huff... (Informant 7).

”Vell halvparten av alle varetektsfanger soner hele straffen i varetekt” (Hammerlin, 2001: 12). Når man som varetektsfange opplever å bli løslatt direkte fra varetekt på grunn av at

dommen er ferdigst i varetekt, har man plutselig liten tid til å forberede seg på en løslatelse. Idealene rundt en tilbakeføringsgaranti blir da raskt svekket, ettersom det ikke er nok tid til å planlegge.

”Fordi mange av gjengangerne er godt kjent av politiet, kan de lettere bli pågrepet og fengslet, selv om kriminaliteten ikke er veldig alvorlig... konsekvensen av dette kan være hyppigere innsettelse i varetekt og korte dommer, noe som igjen betyr at det meste av den tiden de ”soner” i fengsel, tilbringer de i varetekt” (Danielsen & Karlsen, 2008, del 1: 121).

Tilbakeføringsgarantien er ingen garanti i juridisk forstand, men den innebærer at regjeringen erkjenner en forpliktelse til å bistå straffedømte til å få utløst de rettighetene de allerede har som norske borgere (St.meld.nr 37: 174). Dette skal det tilrettelegges for av kriminalomsorgen: *”Samarbeidende etater er forpliktet til å yte sine tjenester i forhold til de straffedømte på en slik måte og lokalisert slik at de kan ha en rimelig mulighet til å gjøre seg nytte av den”* (St.meld. nr 37: 174). Til tross for dette er den viktigste garantisten domfelte selv, det er den straffedømte som selv må ta ansvar for og administrere sitt liv. Her kommer den første utfordringen relatert idealene rundt løslatelse for varetektsfanger tydelig frem. Når man sitter i varetekt har man begrenset mulighet til å planlegge løslatelsen ettersom usikkerhetsmomentet rundt oppholdet er så sterkt.

Problemet diskuteres også av Hellevik (2001: 22). Hun beskriver det planmessige tilbudet om skole eller arbeid som en del av forberedelsen til løslatelse. Stadig flere løslates dirkete fra varetekt, uten å ha blitt overført til domssoning før løslatelsen. *”I 1998 ble hvert fjerde soningsdøgn forhåndsavsonet i varetekt”* (Hellevik, 2001: 22).

Problemet blir til en viss grad gjenkjent av myndighetene og beskrives i St.meld.nr 37: *” Uten å foregripe avgjørelsen i de strafferettslige spørsmål, er det viktig at både innsatte og tilsatte tenker på at den innsatte skal videre til noe annet etter varetektsoppholdet. I mange tilfeller er det mulig å starte prosesser med planlegging og tilrettelegging for dette. Unge innsatte er særlig sårbare under varetektsfengsling. Gjengangere er en annen gruppe, særlig der disse fengsles for mindre alvorlige forbrytelser, og der straffen i sin helhet gjennomføres i varetekt”* (ss: 142).

Synnøve: Skjer det ofte at de blir løslatt dirkete fra varetekt?

Betjent: Det er ikke ofte nei.. men det blir noen, noen blir jo det. Men ikke ofte, jeg syntes ikke det.

Synnøve : For dere jobber ikke noe med å forberede de på slike løslatelser?

Betjent: Ikke de som sitter i varetekt nei. Jeg prøver heller å jobbe motsatt jeg, og prøve å la de tenke at de kan regne med at de blir lenger, og heller ta det som en gledelig overraskelse hvis de skulle bli løslatt. Og det er klart at det er et problem her at de blir sluppet ut til mange forskjellige rare tider ut ifra når de blir løslatt eller ikke fra politiet. Det skjer bare plutselig det vet du, når varetektstiden går ut, eller hvis politiet bestemmer seg for at de er sjekka ut av saken, da kan de bli løslatt når som helst.

Synnøve: Føler du det kan være problematisk det også?

Betjent: Det er jo det, sende de ut av porten her med bare noen penger til å komme seg hjem... det er ikke bare bestandig det. Det er jo ikke så mange av de men, det skjer jo... noen blir sjekka ut av saken og noen blir løslatt av andre grunner, det kan være at det tar litt tid før saken kommer opp og de mener det ikke er farlig at de ikke sitter i varetekt frem til saken kommer opp, og da skjer det enten når varetekten går ut. Da vet vi jo når den går ut og får beskjed av politiet at det ikke blir videre varetektsfengsling og da har vi litt tid på vårs til å planlegge, men så av og til får vi bare et skriv helt plutselig... Så det er ikke bare , bare det heller for de.

Man har ingen konkret dato for løslatelse, og det er derfor utfordrende å planlegge og legge til rette for noe du ikke vet når kommer til å skje. Betjenten over forklarer tydelig hvordan det er vanskelig å legge til rette for å planlegge løslatelse før varetektstiden er over, og hvordan han heller fokuserer på å forberede varetektsfangene på at de kommer til å bli sittende, uten å fokusere på løslatelsen.

”Mange sitter bare og venter på at saken skal få en avgjørelse, og de gjør lite eller ikke noe for å planlegge eller tilrettelegge det som skal skje senere” (St.meld.nr 37: 142). Som nevnt tidligere i sitatet av St.meld.nr 37, er det ønskelig at både innsatte og tilsatte begynner å planlegge løslatelsen så tidlig som mulig. Realitetene viser seg å være annerledes blant annet beskrevet av betjenten over. For eksempel er det vanskelig å inngå en leiekontrakt for bolig uten å vite når du kommer til å trenge den, det er vanskelig å søke på en jobb du ikke vet når du kan begynne i og det er vanskelig å søke behandling med en startdato du ikke vet om du kan møte til. Dette er tanker det er viktig å gjøre seg til nok en utfordrende del av varetekten for noen fanger: at den ender.

8 Avslutning

Varetekt er utfordrende å gjennomføre og belastende å oppleve. Dette er beskrevet på grunnlag av varetektsfangers opplevelser av varetekt. ”Et sted mellom livet og kista”, er et sitat som setter en ramme for opplevelsene av varetekt beskrevet i denne oppgaven. Det gir en sterk beskrivelse av hvordan varetektsoppholdet oppleves av en av informantene. Opplevelsen er beskrevet som å verken være levende eller død – det er en opplevelse av å sitte i varetekt. Usikkerhet er videre et godt dekkende begrep for hvordan varetekt oppleves. De fleste beskrivelser har grobunn i denne ”knugende uvissheten” som varetekten medfølger.

Den enkeltes frihet må vike for andre hensyn som anses å være viktigere, etterforskningen av en straffbar handling. Dette er en prinsipiell bakgrunn for bruk av varetekt. Idealene for å gjennomføre varetekt handler hovedsakelig om å begrense de negative virkningene et varetektsopphold følger med seg, på best mulig måte. Spesielt isolasjon skal det ”på best mulig måte avvirkes negative virkninger” av. Menneskelig kontakt og meningsfull aktivitet er stikkord relatert til dette. Fellesskap, skole, arbeid, og trening er tiltak for å oppfylle disse idealene. Realiteten viser at det ikke alltid lar seg gjennomføre. Dette blant annet på grunn av usikkerhet og vanskeligheter med å planlegge et opphold i fengsel som varetektsfange. Betjentene jobber ut ifra bestemte rammer. De har bestemte regler og retningslinjer å forholde seg til. Idealene beskrives som utfordrende å etterkomme. Spesielt relatert til at kontakten og aktiviteten skal være meningsfull. Begrepene går om hverandre: menneskelig kontakt handler om aktivisering og meningsfull aktivisering handler om menneskelig kontakt. Alene er det som bør fremheves fokuset på meningsfull, det krever mer enn bare aktivisering og menneskelig kontakt. Betjentene beskriver også ressurser, restriksjoner gitt av retten, samt det å aktivisere en innsatt på innkomsstaveling med innlåsing i 22-24 timer i døgnet, som spesielt utfordrende. Det er ikke alt som kan gjøres noe med.

Å sitte i varetekt gjør noe med deg. Varetekten starter brått og plutselig, og du har ingen mulighet til å planlegge oppholdet. Friheten er tatt fra deg og kontakten med omverdenen er plutselig brutt. Ditt sosiale liv faller sammen, og det oppleves som en form for psykisk død har det blitt beskrevet av informantene. Tid oppleves med en annen mening som varetektsfange, enn det du er vant med. Tid som før ikke strakk til - har blitt tid som må

utholdes. Det har blitt tid som er usikker, tid du vil skal gå, tid du må vente, og tid som er bortkastet.

Hvem du er og ser deg selv som, blir også utfordret når du sitter i varetekt. Identiteten din blir utfordret på ulike måter. "Hilsen xx fengsel" avslutter en informant et brev til en på utsiden med. "Xx fengsel" har blitt den har er og den han ser seg selv som. Du må på nytt finne din plass, og omgås med mennesker du selv ikke har valgt å omgås med. Trygge rammer som familie, venner, jobb og omgangskrets er byttet ut med usikkerhet, ensomhet og "venner" du selv ikke har valgt.

Ulike overlevelsesstrategier skapes så for å takle disse ulike utfordringene som oppleves. Informantene har beskrevet strategier som å sove, skape og følge rutiner, koble av og glemme som noen utveier for å "overleve". Tanker og dårlig samvittighet skyves bort. Kontakt med ditt gamle liv på utsiden blir vanskelig å forholde seg til. Noen velger å bryte kontakten helt, andre begrenser den til kun familie og barn spesielt. Savn og dårlig samvittighet blir også et tema.

Å bli fratatt friheten, selvbestemmelsesretten og muligheten til å handle som du selv vil, er en side av isolasjon. Det er isolasjon fra samfunnet. Å låses inne på en celle i 22- 24 timer med begrenset menneskelig kontakt og aktivitet, er isolasjon ved en innkomstavdeling. Å totalt isoleres fra all kontakt med omverden, både i og utenfor fengselet - er isolasjon ilagt av retten. En form for isolasjon oppleves uansett om du er ilagt restriksjoner eller ikke når friheten er tatt fra deg. Bruk av isolasjon i varetekt har blitt kritisert og diskutert fra ulike hold. Spesielt at det medfølger en rekke kjente skadevirkninger har skapt diskusjon. Å bevist påføre lidelser som er veldokumenterte har blitt diskutert relatert til begrepet tortur. Det medfølger også etiske utfordringer. Hvorfor har ett land som Norge blitt kjent som et land med kritikkverdig varetektspraksis? Er varetekt et særskandinavisk fenomen? Informantene forteller om opplevelser relatert til søvnløshet, konsentrasjonsvansker og redsel for kontakt med "utsiden" igjen, dette er kjente skadevirkninger av isolasjon.

Det er erkjent på flere plan at varetekt er utfordrende, blant annet i stortingsmelding nr 37. Tiltak har blitt iverksatt for å øke kompetansen og for å bedre rustet kunne møte disse utfordringene. I praksis er utfordringene fortsatt mange. Opplevelsene beskrevet av både fanger og betjenter viser at det er en stor forskjell mellom idealer og realiteter når det gjelder

norsk varetektspraksis. Noen belastninger og utfordringer vil det alltid være når man fratras friheten, og det ikke alt som kan gjøres noe med. Dette har også blitt beskrevet av informantene. Opplevelsene og belastningene er allikevel de samme. Mange sider av livet blir berørt når man settes i varetekt, alt forandres fra en dag til en annen. Hvordan dette oppleves av åtte informanter ved to ulike fengsler i Norge, har blitt beskrevet i denne oppgaven.

Oppgaven består av 39 090 ord.

Litteraturliste

Ausland, L.H. & Vinje, H.F. (2010) *Når det tause får ord på seg*. I: Etiske utfordringer i praksisnær forskning, ss: 134-152. Red: Jan Kåre Hummelvoll, Ellen Andvig, & Anne Lyberg. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Brosveet, A. (2008) *Varetekt- innspill fra et forsvarerperspektiv*. I: ”Kvalitet i varetektsarbeidet Del 3”, ss: 19-24. Red: Trond Danielsen & Vegard Karlsen. Oslo: KRUS, håndbok 3.

Cappelen, A. (2009) *Innsatte*: De nasjonale forskningsetiske komitéene.
<<http://www.etikkom.no/no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Innsatte/> >
[Lesedato: 15.04.2013].

Cohen, T. & Taylor, S (1981) *Psychological Survival*. Middlesex: Penguin Books Ltd.

CPT (2000) *Report to the Norwegian Government on the visit to Norway*. Strasbourg: European committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

CPT (2006) *Report to the Norwegian Government on the visit to Norway*. Strasbourg: European committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

CPT (2011) *Report to the Norwegian Government on the visit to Norway*. Strasbourg: European committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

CPT(2013) *European committee for the prevention of torture and inhuman or degrading treatment or punishment - Norway*. Council of Europe.
<<http://www.cpt.coe.int/en/states/nor.htm> > [Lesedato: 10.04.2013].

Danielsen, T. & Karlsen, V (2008) i *Kvalitet i varetektsarbeidet Del 1: Manual*: Oslo: KRUS, håndbok 1.

Danielsen, T. & Karlsen, V (2008) i *Kvalitet i varetektsarbeidet Del 3: Manual*: Oslo: KRUS, håndbok 3.

Ellingsen, I.L. (2008) *Norsk varetekt i et europeisk perspektiv*. I: ”Kvalitet i varetektsarbeidet Del 3”, ss: 46-56. Red: Trond Danielsen & Vegard Karlsen. Oslo: KRUS, håndbok 3.

Ericsson, K. (2002) *Fengselstid og livets*. I: ”I den beste hensikt? Ondskap i behandlingssamfunnet”, ss: 75-95. Red: Barbro Sætersdal og Kristin Heggen. Oslo: Akribe forlag.

Finstad, L. og Gjetvik, A. L (1980) *Varetektsfanger forteller*. Institutt for kriminologi og strafferett, KS- serien nr. 3-90.

Goffman, E (1991) *Anstalt og menneske*. København: Jørgen Paludans forlag.

Hammerlin, Y. (2001) *Varetekt- et haleheng i kriminalomsorgen?*. I: ”Tidsskrift for kriminalvård 2001:3”, ss 11-22. Stockholm: Svenska Fångvårdssällskapet.

Hammerlin, Y. (2009) *Selv mord og selvmordsnærhet i norske fengsler*. *Selv mordsforebyggende arbeid i fengsel*. Nr 3/2009, Oslo: KRUS håndbok.

Hellevik, V. (2001) *Bruk av isolasjon i norske fengsler*. Institutt for kriminologi og retts sosiologi: Avhandling for profesjonsstudiet. Oslo: Universitetet i Oslo

Hjelle, T.B. (2012) *Satt på spissen, så burde man oppfordre bestemor til å rane en bank*. < <http://www.dagbladet.no/2012/10/02/nyheter/innenriks/fengsel/23684456/> > [Lesedato: 10.04.2013].

Horn, T. (2011) *Hvilken rettspolitisk betydning bør kritikk fra CPT ha for norske regler om isolasjon ved varetektsfengsling?* I: ”Med loven mot makta. Juss-Buss førti år”, ss: 327-240. Red: Olaf Halvorsen Rønning. Oslo: Novus Forlag.

Hummelvoll, J.K (2010) *Praksisnær forskningsetikk & Forskningsetikk i handlingsorientert forskningssamarbeid med mennesker med psykiske problemer*. I: Etiske utfordringer i praksisnær forskning, ss: 11-32, 33-46. Red: Jan Kåre Hummelvoll, Ellen Andvig, Anne Lyberg. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Jacobsen, M.H., Jørgensen, A., & Svendsen, T.S. (2005) *Sensitiv sociologi: Undersøgelser af udsatte og udstødte mennesker*. I: Liv, Fortælling, Tekst. Streiftog i kvalitativ sociologi, ss: 235-260. Red: Michael Hviid Jacobsen, Søren Kristiansen & Annick Prieur. Aalborg: Aalborg universitetsforlag.

Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt.

Johansen, P.A. (2011) *Kriminelle utlendinger tar ferien i norske fengsler*.
< <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article2558833.ece#.UXpwKaVvDwx> >
[Lesedato: 10. 04.2013].

Kriminalomsorgens sentrale forvaltning(2011) *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2011*:
Kriminalomsorgen. <<https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/saveelections.asp>>
[Lesedato: 01.03.2013].

Kriminalomsorgen: straff i fengsel (2013) *Telemark fengsel, Skien avdeling: Informasjon under straffegjennomføring* . < <http://www.kriminalomsorgen.no/telemark-fengsel-skien-avdeling.5055557-237612.html> > [Lesedato: 28.03.2013]

Kriminalomsorgen: straff i fengsel (2013) *Drammen fengsel: Informasjon under straffegjennomføring*. . < <http://www.kriminalomsorgen.no/drammen-fengsel.5042115-237612.html> > [Lesedato: 28.03.2013]

LOV 1981-05-22 nr 25: *Lov om rettergangsmåten i straffesaker*. Straffeprosessloven: Justis og beredskapsdepartementet.

LOV 2000- 04-14- nr. 31: *Lov om behandling av personopplysninger*.

Personopplysningsloven: Justis og beredskapsdepartementet.

LOV 2001-05-18 nr 21: *Lov om gjennomføring av straff mv*. Straffegjennomføringsloven: Justis og beredskapsdepartementet.

LOV 1999-05-21 nr 30: *Lov om styrking av menneskerettighetens stilling i norsk rett*.

Menneskerettsloven: Justis og beredskapsdepartementet.

Mathiesen, T. (2003) *Skjellig grunn til mistanke? En studie av forhørsretten*. Oslo: Pax forlag A/S.

Murtnes, S. (2012) *Fengsel må være fengsel- ikke en feriekoloni*.

<<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10077274>> [Lesedato:10.04.2013].

NSD (2013) *Kriminalomsorg og fengsel: Personvernombudet for forskning*.

<<http://www.nsd.uib.no/personvern/forskningstemaer/fengsel.html>> [Lesedato:15.04.2013].

Rua, M. (2012) *Hva gjør fengselsleger? En institusjonell etnografi om isolasjon og helse*.

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo. Bokserien nr. 1/2012

Skardhamar, T. (2002) *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi: Hovedfagsoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.

Smith, P.S. (2006) *The effects of solitary confinement on prison inmates: A brief history and review of the literature*. I: ”Crime and Justice”, Vol 34/2006”, ss. 441-528. Chicago:

University Chicago Press.

Smith, P.S (2008) *Varetægtsfængsling i Isolation: En Besyndelig Skandinavisk Tradition? I: "Kvalitet i varetektsarbeidet. Del 3"*, ss: 57-67. Red: Trond Danielsen & Vegard Karlsen. Oslo: KRUS, håndbok 3.

Smith, P.S. & Engbo ,H.J. (2012) *Fængsler og menneskerettigheder* . København: Jurist- og økonomforbundets forlag.

Stang, J. (2008) *Isolasjon. I: "Kvalitet i varetektsarbeidet Del 3"*, ss: 25-27. Red: Trond Danielsen & Vegard Karlsen. Oslo: KRUS, håndbok 3.

Statistisk sentralbyrå (2010) *Tabell 57: Nyinnsettelse i varetekt, etter kjønn, alder og type lovbrudd*. . < http://www.ssb.no/a/kortnavn/a_krim_tab/tab/tab-2012-03-08-57.html > [Lesedato: 14.04.2013]

Statistisk sentralbyrå (2012) *Fengslinger, 2010*. < <http://www.ssb.no/fengsling/> > [Lesedato: 14.04.2013]

Statistisk sentralbyrå (2012) *Tabell 155: Gjennomsnittlig antall innsatte, etter personens kjønn og type reaksjon*. < <http://www.ssb.no/a/aarbok/tab/tab-155.html> > [Lesedato: 14.04.2013]

Statistisk sentralbyrå (2013) *Fengslinger, 2011*. < <http://www.ssb.no/fengsling/> > [Lesedato: 28.04.2013]

Straff som virker, mindre kriminalitet, tryggere samfunn. Kriminalomsorgsmelding. St.meld. nr 37 (2007-2008).

Storvik, B.L. (2011) *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr 21*. 2. Utgave. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Sykes, G.M (1971) *The society of captives*. New Jersey: Princeton University press.

Thagaard, T. (2002) *Systematikk og innlevelse, en innføring i kvalitativ metode*. 2 utgave. Bergen: Fagbokforlaget.

Ugelvik,T (2011) *Fangenes friheter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Watne, M. (2010) *Drapsmenn har det for godt*.

<<http://www.frp.no/+Drapsmenn+har+det+for+godt.d25-TwRHU5 .ips> > [Lesedato: 10.04.2013].

Widerøe, R.J (2013) *To fanger tok livet sitt i Oslo fengsel*.

<<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10115914>> [Lesedato: 21.04.2013].

Øydegaard, J. (2008) *Varetekstsens formål og betydning*. I: ” Kvalitet i varetektsarbeidet Del 3”, ss: 14- 18. Red: Trond Danielsen & Vegard Karlsen. Oslo: KRUS, håndbok 3.

Vedlegg

Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD

Vedlegg 2: Søknad påtalemyndigheten v /Oslo statsadvokatembeter

Vedlegg 3: Søknad påtalemyndigheten v/ Vestfold og Telemark statsadvokatembeter

Vedlegg 4: Søknad Kriminalomsorgen region sør

Vedlegg 5: Svar på søknad til påtalemyndigheten v /Oslo statsadvokatembeter

Vedlegg 6: Godkjenning Kriminalomsorgen region sør

Vedlegg 7: Informasjonsskriv til ansatte og innsatte i Skien og Drammen fengsel.

Vedlegg 8: Samtykkeskjema

Vedlegg 9: Intervjuguide betjenter og innsatte

Vedlegg 10: Informasjon under straffegjennomføring: Skien og Drammen fengsel

Vedlegg 1

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfages gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Hedda Giertsen
Institutt for kriminologi og rettsosjologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 09.02.2012

Vår ref: 29247 / 3 / HIT

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 05.01.2012. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 06.02.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

29247	<i>Varetekt i norske fengsler - Idealer og realiteter. Fangers opplevelse av varetekt</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Hedda Giertsen</i>
Student	<i>Synnøve Berg Colling</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Hildur Thorarensen

Kontaktperson: Hildur Thorarensen tlf: 55 58 26 54
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Synnøve Berg Colling, Akersveien 24 F, 0177 OSLO

Prosjektets formål er å se på problemene relatert til bruk av varetekt i norske fengsler sett fra innsattes og ansattes perspektiv, samt loven og bestemmelser rundt varetekt.

Utvalget består av ca 10-12 personer, hhv. ansatte og innsatte i varetekt i Telemark fengsel, avdeling Skien og Drammen fengsel. Rekruttering for begge utvalgene skjer via fengselsledelsen, som formidler informasjonsskriv og forespørsel på vegne av prosjektleder.

Informasjon gis skriftlig og muntlig, og samtykke innhentes skriftlig. Personvernombudet finner begge informasjonsskrivene tilfredsstillende.

Ombudet gjør oppmerksom på at prosjektet må godkjennes av Kriminalomsorgen ved de regionskontorene fengslene tilhører.

Data innhentes ved personlig intervju.

Det oppgis i meldeskjema at det muligens vil bli gjennomført gruppeintervju og/eller observasjon. Prosjektleder opplyser at det i så tilfelle vil bli innsendt endringsmelding.

Prosjektleder opplyser i telefonsamtale 06.02.12 at det vil bli opprettet koblingsnøkkel (direkte personidentifiserende opplysninger erstattes med et referansenummer som viser til adskilt navneliste).

Det oppgis at det vil bli registrert sensitive personopplysninger for de innsatte, jf. personopplysningsloven § 2 nr. b) (strafferettslige forhold). Det tas dessuten høyde for at det kan bli registrert sensitive personopplysninger om helse, jf. personopplysningsloven § 2 nr. c) (spørsmål 5 under "Tanker rundt varetekt" i intervjuguide for innsatte).

Ombudet forutsetter at det ikke innhentes opplysninger om konkrete tredjepersoner (dvs. den enkelte innsatte eller ansatte) i intervjuene. Vi anbefaler at prosjektleder instruerer informantene om dette i forkant av intervjuene.

Det vil bli benyttet lydopptak som behandles elektronisk. Materialet registreres og oppbevares på privat pc, samt på pc i nettverkssystem tilknyttet virksomheten. Det oppgis at datamaskiner beskyttes med brukernavn og passord.

Det forutsettes at behandling av sensitive personopplysninger/lydopptak på privat bærbar pc er i tråd med Universitetet i Oslo sine interne retningslinjer for informasjonssikkerhet.

Jf. informasjonsskriv vil datamateriale og lydopptak slettes når prosjektet er avsluttet, senest innen 30. juni 2013.

Vedlegg 2

06.01.2012, Oslo

Synnøve Berg Colling
Akersveien 24F
0177 Oslo

Søknad til Påtalemyndigheten

V/ Oslo statsadvokatembeter

SØKNAD OM Å FÅ INTERVJUE VARETEKTSINNSATTE VED DRAMMEN FENGSEL.

Mitt navn er Synnøve Berg Colling jeg er 23 år, og tar nå min mastergrad ved institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo.

Tema for oppgaven

Tema for min oppgave er realiteter og idealer rundt varetektsoppholdet i norske fengsler. Jeg søker med dette om tillatelse til å intervjuere varetektsinnsatte i Drammen fengsel. Jeg er interessert i å undersøke varetekt med utgangspunkt i straffegjennomføringsloven og st.mld.nr. 37, se på de ulike bestemmelsene rundt dette og hvordan det fungerer i praksis.

Mitt ønske er å gjennomføre ett intervju, basert på spørsmål om hvordan varetektsoppholdet oppleves, hva slags tilbud de har, hvordan de definerer varetekt, og hvordan varetektsoppholdet påvirker den enkelte i forskjellig grad. Hva de er varetektsfengslet for er ikke av interesse for min oppgave. .

Det har tidligere blitt gjort undersøkelser av varetektsfanger av Finstad og Gjetvik i "Varetektsfanger forteller" i 1980, samt i 2008 ga Danielsen og Karlsen ut en håndbok på vegne av KRUS for å forbedre varetektspraksisen i Norge. Jeg ønsker å se på situasjonen av varetektspraksisen i dag rundt de samme temaene.

Intervju og utvalg

Jeg tar sikte på å intervjuere inntil 12 personer. Det inkluderer varetektsinnsatte, og ansatte.

Bakgrunn for interesse

Bakgrunn for at jeg ønsker å skrive om dette temaet er basert på kritikken Norge har mottatt for bruk av varetekt og isolasjon i norske fengsler.

Alle opplysninger vil bli anonymisert

I oppgaven vil alle opplysninger bli anonymisert. Det vil ikke bli utgitt noen informasjon som kan kobles direkte til innsatte.

Frivillighet og hvordan verve intervjupersoner

Det er helt frivillig å delta og informantene har til enhver tid mulighet til å trekke seg. Jeg vil ta kontakt med ansatte i fengslene og videre tilby fanger om å delta gjennom ansatte. Trekking av utvalget mitt er fortsatt noe usikkert og noe jeg vil komme tilbake til. Muligens vil jeg fokusere på de varetektsfangene som har sittet lengst fengslet.

Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene ønsker jeg å gjennomføre i fengslene i løpet av våren. Helst april/mai 2012. Ved positiv tilbakemelding tar jeg kontakt med fengselet direkte for videre planlegging rundt intervjuene.

Min bakgrunn

Jeg har tidligere studert en bachelorgrad i kriminologi i Skottland, før jeg flyttet tilbake til Norge hvor jeg nå tar min mastergrad. Jeg har tidligere jobbet ved Sem fengsel og jobber nå som ekstrabetjent i Bredtveit fengsel ved siden av studiene. Dette har vekket min interesse for varetektsfangers opphold i fengsel samt idealer og realiteter rundt dette.

Ta gjerne kontakt hvis noe er uklart

Dersom noe er uklart eller det er noe dere lurer på kan dere ta kontakt med meg på b.colling@student.jus.uio.no eller på telefon: 480 93 245. Dere kan også kontakte min veileder Hedda Giertsen på hedda.giertsen@jus.uio.no.

Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Jeg ser frem til svar og håper på en positiv tilbakemelding.

Med vennlig hilsen

Synnøve Berg Colling

Vedlegg:

- 1: Prosjektbeskrivelse
- 2: Informasjonsbrev
- 3: Intervjuguide
- 4: Bekreftelse av veileder

Vedlegg 3

06.01.2012, Oslo

Synnøve Berg Colling
Akersveien 24F
0177 Oslo

Søknad til Påtalemyndigheten

V/ Vestfold og Telemark statsadvokatembeter

SØKNAD OM Å FÅ INTERVJUE VARETEKTSINNSATTE VED SKIEN FENGSEL.

Mitt navn er Synnøve Berg Colling jeg er 23 år, og tar nå min mastergrad ved institutt for kriminologi og retts sosiologi ved Universitetet i Oslo.

Tema for oppgaven

Tema for min oppgave er realiteter og idealer rundt varetektsoppholdet i norske fengsler. Jeg søker med dette om tillatelse til å intervju varetektsinnsatte i Skien fengsel. Jeg er interessert i å undersøke varetekt med utgangspunkt i straffegjennomføringsloven og st.mld.nr. 37, se på de ulike bestemmelsene rundt dette og hvordan det fungerer i praksis.

Mitt ønske er å gjennomføre ett intervju, basert på spørsmål om hvordan varetektsoppholdet oppleves, hva slags tilbud de har, hvordan de definerer varetekt, og hvordan varetektsoppholdet påvirker den enkelte i forskjellig grad. Hva de er varetektsfengslet for er ikke av interesse for min oppgave. .

Det har tidligere blitt gjort undersøkelser av varetektsfanger av Finstad og Gjetvik i "Varetektsfanger forteller "i 1980, samt i 2008 ga Danielsen og Karlsen ut en håndbok på vegne av KRUS for å forbedre varetektspraksisen i Norge. Jeg ønsker å se på situasjonen av varetektspraksisen i dag rundt de samme temaene.

Intervju og utvalg

Jeg tar sikte på å intervju inntil 12 personer. Det inkluderer varetektsinnsatte, og ansatte.

Bakgrunn for interesse

Bakgrunn for at jeg ønsker å skrive om dette temaet er basert på kritikken Norge har mottatt for bruk av varetekt og isolasjon i norske fengsler.

Alle opplysninger vil bli anonymisert

I oppgaven vil alle opplysninger bli anonymisert. Det vil ikke bli utgitt noen informasjon som kan kobles direkte til innsatte.

Frivillighet og hvordan verve intervjupersoner

Det er helt frivillig å delta og informantene har til enhver tid mulighet til å trekke seg. Jeg vil ta kontakt med ansatte i fengslene og videre tilby fanger om å delta gjennom ansatte. Trekking av utvalget mitt er fortsatt noe usikkert og noe jeg vil komme tilbake til. Muligens vil jeg fokusere på de varetektsfangene som har sittet lengst fengslet.

Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene ønsker jeg å gjennomføre i fengslene i løpet av våren. Helst [REDACTED] 2012. Ved positiv tilbakemelding tar jeg kontakt med fengselet direkte for videre planlegging rundt intervjuene.

Min bakgrunn

Jeg har tidligere studert en bachelorgrad i kriminologi i Skottland, før jeg flyttet tilbake til Norge hvor jeg nå tar min mastergrad. Jeg har tidligere jobbet ved Sem fengsel og jobber nå som ekstrabetjent i Bredtveit fengsel ved siden av studiene. Dette har vekket min interesse for varetektsfangers opphold i fengsel samt idealer og realiteter rundt dette.

Ta gjerne kontakt hvis noe er uklart

Dersom noe er uklart eller det er noe dere lurer på kan dere ta kontakt med meg på s.b.colling@student.jus.uio.no eller på telefon: [REDACTED] Dere kan også kontakte min veileder Hedda Giertsen på hedda.giertsen@jus.uio.no.

Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Jeg ser frem til svar og håper på en positiv tilbakemelding.

Med vennlig hilsen

Synnøve Berg Colling

Vedlegg:

- 1: Prosjektbeskrivelse
- 2: Informasjonsbrev
- 3: Intervjuguide
- 4: Bekreftelse av veileder

Vedlegg 4

06.01.2012, Oslo

Synnøve Berg Colling
Akersveien 24F
0177 Oslo

Søknad Kriminalomsorgen Region Sør

SØKNAD OM Å FÅ INTERVJUE VARETEKTSINNSATTE OG ANSATTE VED TELEMARF FENGSEL- AVDELING SKIEN OG DRAMMEN FENGSEL.

Mitt navn er Synnøve Berg Colling jeg er 23 år, og tar nå min mastergrad ved institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo.

Tema for oppgaven

Tema for min oppgave er realiteter og idealer rundt varetektsoppholdet i norske fengsler. Jeg søker med dette om tillatelse til å intervjuere varetektsinnsatte og ansatte ved Skien og Drammen fengsel. Jeg er interessert i å undersøke varetekt med utgangspunkt i straffegjennomføringsloven og st.mld.nr. 37, se på de ulike bestemmelsene rundt dette og hvordan det fungerer i praksis.

Mitt ønske er å gjennomføre ett intervju av innsatte basert på spørsmål om hvordan varetektsoppholdet oppleves, hva slags tilbud de har, hvordan de definerer varetekt, og hvordan varetektsoppholdet oppleves for den enkelte i forskjellig grad. Hva de er varetektsfengslet for er ikke av interesse for min oppgave. Intervjuet av ansatte vil fokusere på deres opplevelse av å jobbe med varetektsfanger, samt tanker og erfaringer rundt temaet.

Det har tidligere blitt gjort undersøkelser av varetektsfanger av Finstad og Gjetvik i "Varetektsfanger forteller" i 1980, samt i 2008 ga Danielsen og Karlsen ut en håndbok på vegne av KRUS for å forbedre varetektspraksisen i Norge. Jeg ønsker å se på situasjonen av varetektspraksisen idag rundt de samme temaene.

Intervju og utvalg

Jeg tar sikte på å intervjuere inntil 12 personer. Det inkluderer varetektsinnsatte, og ansatte.

Bakgrunn for interesse

Bakgrunn for at jeg ønsker å skrive om dette temaet er basert på kritikken Norge har mottatt for bruk av varetekt og isolasjon i norske fengsler.

Alle opplysninger vil bli anonymisert

I oppgaven vil alle opplysninger bli anonymisert. Det vil ikke bli utgitt noen informasjon som kan kobles direkte til innsatte.

Frivillighet og hvordan verve intervjupersoner

Det er helt frivillig å delta og informantene har til enhver tid mulighet til å trekke seg. Jeg vil ta kontakt med ansatte i fengslene og videre tilby fanger om å delta gjennom ansatte. Trekking av utvalget mitt er fortsatt noe usikkert og noe jeg vil komme tilbake til. Muligens vil jeg fokusere på de varetektsfangene som har sittet lengst fengslet.

Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene ønsker jeg å gjennomføre i fengslene i løpet av våren. Helst [REDACTED] 2012. Ved positiv tilbakemelding tar jeg kontakt med fengselet direkte for videre planlegging av intervjuene.

Min bakgrunn

Jeg har tidligere studert en bachelorgrad i kriminologi i Skottland, før jeg flyttet tilbake til Norge hvor jeg nå tar min mastergrad. Jeg har tidligere jobbet ved Sem fengsel og jobber nå som ekstrabetjent i Bredtveit fengsel ved siden av studiene. Dette har vekket min interesse for varetektsfangers opphold i fengsel samt idealer og realiteter rundt dette.

Ta gjerne kontakt hvis noe er uklart

Dersom noe er uklart eller det er noe dere lurer på kan dere ta kontakt med meg på s.b.colling@student.jus.uio.no, eller på telefon: [REDACTED] Dere kan også kontakte min veileder Hedda Giertsen på hedda.giertsen@jus.uio.no.

Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Jeg ser frem til svar og håper på en positiv tilbakemelding.

Med vennlig hilsen

Synnøve Berg Colling

Vedlegg:

1: Prosjektbeskrivelse

2: Informasjonsbrev

3: Intervjuguide

4: Bekreftelse av veileder

Vedlegg 5

OSLO STATSADVOKATEMBETER

POSTBOKS 8021 DEP, 0030 OSLO
TELEFON 22 98 13 00 TELEFAX 22 98 13 31

Synnøve Berg Colling
Akersveien 24F
0177 Oslo

Deres ref.: Vår ref.: Sak nr.: Dato:
2012/00063-2 OHT 16. januar 2012

VEDR. SØKNAD OM Å FÅ INTERVJUE VARETEKTSINNSATTE VED DRAMMEN FENGSEL.

Jeg viser til ditt brev av 6. januar 2012, hvor du som ledd i en mastergradsoppgave søker om å få intervjuare varetektsinnsatte i Drammen fengsel.

Oppgaven du beskriver virker interessant og nyttig og påtalemyndigheten er positive til at studenter viser engasjement på vårt fagfelt og at denne type undersøkelser gjennomføres. Oslo statsadvokatembeter er imidlertid ikke rette vedkommende til konkret å besvare din henvendelse. Varetekt er et etterforskningsmessig tvangsmiddel som kan tas i bruk av påtalemyndigheten i politiet. Begrunnelsene for fengsling kan være flere, herunder bevisforspillelse. Oslo statsadvokatembeter er på dette tidspunkt normalt ikke kjent med saken eller de forhold som begrunner fengsling.

Rette vedkommende for din henvendelse vil således være de politidistrikter som forestår etterforskning av sakene mot de innsatte. Slik jeg ser det er det to fremgangsmåter du kan bruke for å finne frem til aktuelle intervjuobjekter. 1) Du kan henvende deg til Drammen fengsel med spørsmål om hvilke varetektsfanger som kan være aktuell og be om navn og/eller saksnummer, samt hvilket politidistrikt som har etterforskningsansvaret for deretter å rette en henvendelse til vedkommende politidistrikt. 2) Du kan henvende deg til påtalelederene i noen politidistrikter som geografisk ligger i nærheten av Drammen fengsel og be om bistand der. Jeg vil anta at Søndre Buskerud (Drammen), Nordre Buskerud (Hønefoss), Asker og Bærum (Sandvika) og kanskje Vestfold (Tønsberg) politidistrikter er de mest aktuelle.

Jeg benytter anledningen til å ønske deg lykke til med oppgaven.

Med vennlig hilsen

Olav Helge Thue
Førstestatsadvokat

Dette brev sendes også pr mail til Synnøve Berg Colling og veileder Hedda Giertsen på oppgitte mailadresser.

Vedlegg 6

Kriminalomsorgen region sør

Synnøve Berg Colling
Akersveien 24F
0177 OSLO

Deres ref:

Vår ref:
200907593-42

Dato:
12.03.2012

SØKNAD FORSKNINGSARBEID VED TELEMARK FENGSEL AVDELING SKIEN OG DRAMMEN FENGSEL

Kriminalomsorgen region sør har mottatt søknad fra Synnøve Berg Colling, masterstudent i ved institutt for kriminologi og rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo.

Søkeren ønsker å gjennomføre intervjuer med varetektsinnsatte og ansatte i TF Skien avd. og Drammen fengsel for å belyse realiteter og idealer rundt varetektsopphold i norske fengsler.

Det ønske gjennomført intervju med inntil 12 personer totalt i perioden april/mai 2012.

Alle opplysninger vil bli anonymisert. Studien er meldt til personvernombudet for norsk forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste A/S.

Søkerene veiledes av Hedda Giertsen, professor i kriminologi ved institutt for kriminologi og rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo.

Kriminalomsorgen region sør finner søknaden med vedlegg, i tråd med de krav som framgår av retningslinjene for forskning i kriminalomsorgen.

Regionalt nivå har muntlig avklart søknaden med de berørte enheter som ikke har hatt innvendinger av kapasitetsmessig eller sikkerhetsmessig art til gjennomføring av undersøkelsen. Søker bes selv kontakte det enkelte fengsel med tanke avtaler om den konkrete gjennomføringen.

Vedtaket kan påklages til kriminalomsorgens sentrale forvaltning jf. Fvl. VI § 28.

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. Forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt jf. forvaltningsloven § 13c. Av §13e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene.

Overtredelser av taushetspliktsbestemmelser er straffbart, jf. Straffeloven § 121.

Forskeren skal påse at innsamlede materiale oppbevares på en forsvarlig måte. Direkte personidentifiserende opplysninger som personnummer, navn, adresse etc. bør lagres atskilt fra det øvrige datamaterialet. Som hovedregel skal personidentifiserende opplysninger

slettes/anonymiseres når prosjektet er gjennomført. Skal personidentifiserbart

forskningsmateriale oppbevares lengre, kreves særskilt godkjenning fra Personvernombud/Datatilsynet, samtykke fra deltakerne og evt. fra rette dispensasjonsmyndighet.

Postadresse:
Dokumentsenter
Postboks 694
4305 Sandnes

Besøksadresse:
Kjelleveien 21

Telefon: 33 01 78 00
Telefaks: 33 01 78 01

Saksbehandler:
Torbjørn Eriksen

Org.nr: 982 348 714

E-post: postmottak.region-
sor@kriminalomsorg.no

Søkeren bes oversende rapport fra undersøkelsen til direktøren for Kriminalomsorgen region sør, Telemark fengsel, Skien avdeling og Drammen fengsel, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning og Kriminalomsorgens utdanningscenter, når den foreligger.

Erling Fæste
fung.ass.regiondirektør

Torbjørn Eriksen
seniorrådgiver

Kopi:
Telemark fengsel
Drammen fengsel

Vedlegg 7

Informasjonsbrev

TIL DERE SOM ER ANSATT VED TELEMARF FENGSEL, AVDELING SKIEN

FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU

Mitt navn er Synnøve Berg Colling og jeg studerer kriminologi ved Universitetet i Oslo.

I forbindelse med min master oppgave skal jeg skrive om varetekt i norske fengsler. Jeg er interessert i å finne ut hvordan en dag som ansatt i Skien/Drammen fengsel er; hvordan dere arbeider og deres egne holdninger, meninger og erfaringer rundt arbeidet deres. Jeg vil spørre om ting som; hvordan dagene deres ser ut, deres tanker rundt varetekt, hvordan det er å arbeide med varetektsfanger o.l.

Under intervjuene kommer jeg til å bruke lydopptaker hvis det er greit for deg, jeg kommer også til å ta noen notater. Etter at oppgaven er levert våren 2013 vil all data bli slettet. Jeg har taushetsplikt og i oppgaven vil all informasjon være anonym, slik at ingen som blir intervjuet kan bli kjent igjen.

Det er helt frivillig å delta, og du kan til enhver tid trekke deg uten å måtte gi noen begrunnelse. Dette vil ikke få noen konsekvenser for deg, og det du har sagt vil sløyfes.

Hvis du ønsker å delta, vennligst fyll ut vedlagt skjema og legg det i konvolutten, merk konvolutten med «samtykke til å intervjues/ ansatt». Jeg vil da ta kontakt for nærmere avtale om når det passer at intervjuet tar sted. Intervjuet vil ta maks 1- 2 timer.

Lurer du på noe eller dersom noe er uklart kan du ta kontakt med meg på s.b.colling@student.jus.uio.no eller på telefon: [REDACTED]

Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S og jeg følger alle retningslinjer for taushetsplikt.

Med vennlig hilsen
Synnøve Berg Colling

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706, St. Olavs plass
0130 Oslo

Informasjonsbrev

TIL DEG SOM SITTER I VARETEKT VED TELEMARK FENGSEL, AVDELING SKIEN

FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU

Mitt navn er Synnøve Berg Colling og jeg studerer kriminologi ved Universitetet i Oslo.

I forbindelse med min master oppgave skal jeg skrive om varetekt i norske fengsler. Jeg er interessert i å finne ut hva du som sitter i varetekt og eventuelt med restriksjoner syntes om oppholdet ditt i fengsel. For å få informasjon om dette ønsker jeg å intervju deg som sitter i varetekt. Jeg vil spørre om temaer som ; hvordan det er å sitte i varetekt, hvordan du aktiviseres, hva du synes om tilbudene i fengsel, hva synes du om oppholdet, dine holdninger til varetektstilbudet o.l.

Under intervjuene kommer jeg til å bruke lydopptaker hvis det er greit for deg, jeg kommer også til å ta noen notater. Etter at oppgaven er levert våren 2013 vil all data bli slettet. I oppgaven vil all informasjon være anonym, slik at ingen som blir intervjuet kan bli kjent igjen. Jeg har taushetsplikt og ingenting du forteller meg vil kunne påvirke ditt opphold i fengsel verken negativt eller positivt.

Det er helt frivillig å delta, og du kan til enhver tid trekke deg uten noen begrunnelse. Det vil heller ikke føre til noen konsekvenser for deg om du velger å trekke deg. Velger du å trekke deg vil alle opplysninger fra intervjuet slettes.

Hvis du ønsker å delta, vennligst fyll ut samtykke skjema og legg det i konvolutten, og lever den til en ansatt i fengselet. Jeg vil da ta kontakt for å avtale nærmere når intervjuet vil ta sted. Intervjuet vil ta maks 2 timer.

Lurer du på noe eller dersom noe er uklart kan du ta kontakt med meg på s.b.colling@student.jus.uio.no.

Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S og jeg følger alle retningslinjer for taushetsplikt.

Med vennlig hilsen
Synnøve Berg Colling

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706, St. Olavs plass
0130 Oslo

Informasjonsbrev

TIL DERE SOM ER ANSATT VED DAMMEN FENGSEL

FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU

Mitt navn er Synnøve Berg Colling og jeg studerer kriminologi ved Universitetet i Oslo.

I forbindelse med min master oppgave skal jeg skrive om varetekt i norske fengsler. Jeg er interessert i å finne ut hvordan en dag som ansatt i Skien/Drammen fengsel er; hvordan dere arbeider og deres egne holdninger, meninger og erfaringer rundt arbeidet deres. Jeg vil spørre om ting som; hvordan dagene deres ser ut, deres tanker rundt varetekt, hvordan det er å arbeide med varetektsfanger o.l.

Under intervjuene kommer jeg til å bruke lydopptaker hvis det er greit for deg, jeg kommer også til å ta noen notater. Etter at oppgaven er levert våren 2013 vil all data bli slettet. Jeg har taushetsplikt og i oppgaven vil all informasjon være anonym, slik at ingen som blir intervjuet kan bli kjent igjen.

Det er helt frivillig å delta, og du kan til enhver tid trekke deg uten å måtte gi noen begrunnelse. Dette vil ikke få noen konsekvenser for deg, og det du har sagt vil sløyfes.

Hvis du ønsker å delta, vennligst fyll ut vedlagt skjema og legg det i konvolutten, merk konvolutten med «samtykke til å intervjues/ ansatt». Jeg vil da ta kontakt for nærmere avtale om når det passer at intervjuet tar sted. Intervjuet vil ta maks 1- 2 timer.

Lurer du på noe eller dersom noe er uklart kan du ta kontakt med meg på s.b.colling@student.jus.uio.no eller på telefon: [REDACTED]

Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S og jeg følger alle retningslinjer for taushetsplikt.

Med vennlig hilsen
Synnøve Berg Colling

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706, St. Olavs plass
0130 Oslo

Informasjonsbrev

TIL DEG SOM SITTER I VARETEKT VED DRAMMEN FENGSEL

FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU

Mitt navn er Synnøve Berg Colling og jeg studerer kriminologi ved Universitetet i Oslo.

I forbindelse med min master oppgave skal jeg skrive om varetekt i norske fengsler. Jeg er interessert i å finne ut hva du som sitter i varetekt og eventuelt med restriksjoner syntes om oppholdet ditt i fengsel. For å få informasjon om dette ønsker jeg å intervju deg som sitter i varetekt. Jeg vil spørre om temaer som ; hvordan det er å sitte i varetekt, hvordan du aktiviseres, hva du synes om tilbudene i fengsel, hva synes du om oppholdet, dine holdninger til varetektstilbudet o.l.

Under intervjuene kommer jeg til å bruke lydopptaker hvis det er greit for deg, jeg kommer også til å ta noen notater. Etter at oppgaven er levert våren 2013 vil all data bli slettet. I oppgaven vil all informasjon være anonym, slik at ingen som blir intervjuet kan bli kjent igjen. Jeg har taushetsplikt og ingenting du forteller meg vil kunne påvirke ditt opphold i fengsel verken negativt eller positivt.

Det er helt frivillig å delta, og du kan til enhver tid trekke deg uten noen begrunnelse. Det vil heller ikke føre til noen konsekvenser for deg om du velger å trekke deg. Velger du å trekke deg vil alle opplysninger fra intervjuet slettes.

Hvis du ønsker å delta, vennligst fyll ut samtykke skjema og legg det i konvolutten, og lever den til en ansatt i fengselet. Jeg vil da ta kontakt for å avtale nærmere når intervjuet vil ta sted. Intervjuet vil ta maks 2 timer.

Lurer du på noe eller dersom noe er uklart kan du ta kontakt med meg på s.b.colling@student.jus.uio.no.

Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S og jeg følger alle retningslinjer for taushetsplikt.

Med vennlig hilsen
Synnøve Berg Colling

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706, St. Olavs plass
0130 Oslo

Vedlegg 8

Samtykke skjema

SAMTYKKE TIL Å DELTA I INTERVJU

Jeg har mottatt informasjon om studiet av varetekt i norske fengsler og ønsker å delta i intervju.

Signatur

Navn (Blokkbokstaver)

Takk for at du ønsker å delta.

Send inn dette skjemaet underskrevet i vedlagte konvolutt.

Vedlegg 9

Intervjuguide ansatte Skien og Drammen fengsel

Tema	Hovedspørsmål	Underspørsmål
Innledningsvis	Noe du lurer på? Frivillig, og kan trekke deg når som helst Ok at jeg bruker lydopptaker/noterer Taushetsplikt og anonymisering Kan ikke ta imot direkte informasjon om en 3 person	
Bakgrunn	Kjønn Alder Utdanning Hvor lenge har du jobbet som fengselsbetjent? Hvor lenge har du jobbet ved dette fengselet?	
Jobben som fengselsbetjent	Hva gjør du en vanlig dag på jobb?	Innebærer dagen mye rutinearbeid? Kan du si noe om disse rutinene? Faste rutiner eller rutiner i forbindelse med forskjellige situasjoner? Rutiner daglig/ukentlig/månedlig
	Hvordan er en god dag på jobb? Hva	Beskrive/kan du utdype hvorfor

	gjorde den god?	det var så god? På hvilke måter?
	Hvordan er en dårlig dag på jobb? Hva gjorde den dårlig?	Beskrive/kan du utdype hvorfor det var så dårlig? På hvilke måter?
	Er du under mye press på jobb?	På hvilke måter? Bestemte tider på dagen? Bestemte dager? Bestemte situasjoner?
	Snakker du med fangene? Hvordan er samtalene?	Prat, tema, bestemte samtaler? Daglig, ukentlig, månedlig, innimellom?
	Har du nok tid til det?	Når har du evt tid til det i løpet av dagen?
	Har samtalene et forhåndsbestemt mål?	Faste samtaler med faste mål? Samme mål med varetektsfanger? (eks kontaktbetjentsamtale, motivasjonsarbeid)
	Hva slags tilbud har varetektsfanger her?	Eksempler
Tanker rundt varetekt	Hva syntes du om varetekts situasjonen?	
	Er det ofte fanger med full isolasjon eller andre restriksjoner ved fengselet?	Er det vanlig? Ser du noen tydelige konsekvenser av evt restriksjoner? Er det fanger som isolerer seg selv ? (hvordan/hvorfor)
	Har du noen synspunkter på aktiviseringen av varetektsfanger?	Hva? Hva burde evt vært annerledes?

	Jobber du med både varetekts fanger og domfelte?	Har du alltid gjort det?
	Vil du si det er forskjeller på måten du arbeider med varetektsfanger og domfelte?	Ift: Samtaler, motivering, fleksibilitet.. Hvorfor/hvorfor ikke hvordan
	Hva er de største utfordringene ved å være betjent for varetektsfanger?	Historier/Eksempler
	Vil du si det er noen negative virkninger ved å sitte i varetekt?	Evnt hvilke?
	Har du noen synspunkter på hva som kan bli eller blir gjort for å unngå dette?	Eksempel
	Bli fanger ofte løslatt direkte fra varetekt?	Hva er som oftest grunnen til det? Hva tenker du om det?
	Er det fokus på å forberede slike løslatelser fra fengselets side?	
	Har du noen tanker om varetektsoppholdet burde vært annerledes på noen måte? Hva bør legges mer vekt på?/mindre vekt på?	Hva/Hvordan
Krav og kritikk	<p>Straffegjennomføringsloven sier blant annet "Ved varetektsfengsling skal kriminalomsorgen legge forholdene til rette for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon»</p> <p>Bli det lagt mye vekt på å imøtekomme «kravene» rundt varetekt?</p>	På hvilken måte blir dette fulgt opp? Hvordan?
	Norge har mottatt kritikk fra bla.	syntes du det har endret seg?

	Europarådet for bruken av varetekt og isolasjon-Med spesielt fokus på den menneskelige aktiviseringen, hva er din oppfatning av det?	Evtnt hva er endret?
Tilbud	Vi snakket tidligere om tilbud som varetektsfanger mottar i fengselet..	
	Er det tilstrekkelig med tilbud til varetektsfanger i fengsel?	Hva slags tilbud? Hvor ofte?
	Finnes det egne tilbud spesielt til varetektsfanger?	Hva da? Hva er målet?
	Er det vanskeligere for varetektsfanger å ta del i div tilbud enn andre?	Hvorfor/hvorfor ikke
Tilbud- Helse	Hvordan er helsetilbudet organisert hos dere?	Faste rutiner ved for eksempel ny inntak?
	Hvordan er rutinene rundt helsetilbudet deres?	
	Hva er dine tanker rundt helsetilbudet til varetektsfanger?	
Politiets rolle	Hva er din oppfatning av politiets rolle og varetektsfanger?	
	Har du gjort deg opp noen tanker rundt politiets grunnlag for å isolere?	
Avslutning	Noe annet du vil tilføye?	

Intervjuguide innsatte Skien og Drammen fengsel

Tema	Hovedspørsmål	Underspørsmål
Innledningsvis	<p>Noe du lurer på?</p> <p>Frivillig- kan trekke deg når som helst</p> <p>Ok at jeg bruker lydopptaker, og noterer?</p> <p>Presisere taushetsplikt og anonymisering</p> <p>Kan ikke innhetene informasjon om 3 person(ansatt eller innsatt)</p>	
Bakgrunn	<p>Kjønn</p> <p>Alder</p>	
Hverdagen	Hvordan ser en dag ut for deg som varetektsfange?	<p>-Mat/ matsituasjonen-sammen/alene</p> <p>- lage/ikke lage mat</p>
	Kan du beskrive en god dag her i fengselet?	Hva gjorde den god?
	Kan du beskrive en dårlig dag her i fengselet?	Hva gjorde den dårlig?
Beskrivelse av varetekt	Hvor lenge har du sittet i varetekt?	
	Selv om fengslingen stadig kan forlenges, vet du hvor lenge du skal sitte i varetekt?	Usikkerhet?
	Hvordan er det å være i varetekt?	Usikkert?
	Hvordan erfarer du å bli	

	imøtekommet?	
Tilbud og menneskelig aktivisering	Hva slags tilbud har du her i fengselet som varetektsfange?	Beskriv/fortell
	I løpet av en dag?	Hva? Tar du alltid del i det? Hvorfor /hvorfor ikke
	I løpet av en uke?	Hva? Tar du alltid del i det? Hvorfor/hvorfor ikke
	Av og til?	Hva? Tar du alltid del i det? Hvorfor/hvorfor ikke
	Hvordan er det med ferier? Som sommerferie/juleferie ect	
	Hva syntes du om aktiviseringstilbudet generelt?	
	Hvor mange timer er du innelåst om dagen ca?	Hver dag? Annerledes i helgene?
	Hvordan er det å låses inn?	Tanker/historie
	Hvordan er det å låses ut?	Tanker/historier
	Har du ofte felleskap med andre medfanger?	Når? Hvor? I hvilken sammenheng?
	Gjør dere ting sammen når dere har fellesskap?	Hva da?
	Hva gjør betjentene på avdelingen din?	
	Har du god kontakt med de ansatte?	Hvordan/Hvorfor
Programmer/Tiltak	Tar du del i noen form for hjelpetiltak/tilbud?	Hvorfor/Hvorfor ikke
	Er det egne grupper for varetektsfanger?	

	Er det i en gruppe eller individuelt?	Evtnt med hvem?
	Hvis ja: hvordan fikk du ta del i dette tilbudet?	Måtte du søke? Søkte du på eget initiativ?
	Er det tilstrekkelig med tilbud?	Hva evtnt mangler? Noe du skulle ønske spesielt?
Helse	Hva slags helsetilbud har dere her i fengselet?	Hvordan blir dere fulgt opp?
	Hvordan kommer dere i kontakt med helsepersonell?	Spesielt kritiske/vanskelige situasjoner
	Hvordan vil du si helsetilbudet er for de som sitter her?	Lang ventetid?
Politiets rolle	Hva tenker du om politiets rolle og varetektsfengsling?	Beskriv /fortell
	Har du noen meninger om å være i politiets varetekt i forhold til å være på dom?	Evtnt hva er forskjellen? Fordeler/ulemper
	Hvordan har du blitt behandlet av politiet?	
Isolasjon/restriksjoner	Har du vært under noen form for restriksjoner?	For eksempel: Isolasjon, Brev og besøks forbud/kontroll, media forbud
	Har du hørt mye om hvordan det er å være på isolasjon?	
	Har du noen synspunkter på det?	
Løslatelse	Vet du noe om fanger som blir	Noen synspunkter på

	løslatt direkte fra varetekt?	grunnen til løslatelse? (ikke grunnlag for videre fengsling)
	Hva tenker du om de tilfellene hvor noen blir løslatt direkte fra varetekt fordi dommen er ferdig sonet?	Vet du noe om dette/eks Hvem er dette? Hva slags lovbrudd
Fanger seg imellom	Bruker du andre fanger til å hjelpe deg?	Med hva da?
	Hjelper dere hverandre?	Ja- hvordan?
Avslutning	Noe mer du vil tilføye?	

Vedlegg 10

Telemark fengsel-Skien avdeling: Informasjon under straffegjennomføring

- *Hvilke skoletilbud har fengslet?*

Fengselet har en relativ stor skoleavdeling, med et bredt tilbud. Dette omfatter:

- *Klasser for grunnopplæring/tilrettelagt opplæring*
 - *Klasser for yrkesfag og allmennfag*
 - *Tilbud om tømreropplæring (i samarbeid med arbeidsdriften)*
 - *Fagopplæring innenfor hotell- og næringsmiddelfag*
 - *Trearbeidsfag og mekaniske fag*
-
- *Hvilke tilbud har arbeidsdriften i fengslet?:*
 - *De innsatte får tilbud om arbeid på kjøkken, mekanisk verksted og trevareverksted. De kan også arbeide innen bygg og anlegg, samt med renhold*
-
- *Hvilke fritidstilbud har fengslet?*
 - *Telemark fengsel har fritidsleder som aktiviserer de innsatte. Vi har egen gymsal med ulike treningsmuligheter som for eksempel cardioøvelser og ulike ballspill. Videre har vi eget aktivitetsrom for musikk/bandøvelser. Vi har prest med ansvar for kirkelige tjenester.*
-
- *Telemark fengsel kan tilby følgende program:*
 - *NSAP (rusprogram i fengsel)*
 - *Foreldreveiledning*
 - *Sinnemestring*

Telemark fengsel har en egen rusmestringsenhet med målsetting med å bidra til å redusere risikoen for tilbakefall til rus og kriminalitet. Videre er det et mål å øke bevissthet og innsikt i eget rusbruk, gjennom kjennskap til metoder og strategier som gir valgmuligheter og ferdigheter til å takle eget rusmisbruk.

(Kriminalomsorgen.no).

Drammen fengsel: Informasjon under straffegjennomføring

- *Hvilke skoletilbud har fengslet?*
 - *Det gis tilbud om undervisning på grunnskolenivå og på videregående skolenivå. Den innsatte kan også bedrive selvstudium av ulike type fag.*

- *Hvilke tilbud har arbeidsdriften i fengslet?*
 - *Verkstedet har inntil ti arbeidsplasser, kjøkkenet tre, vaskeriet tre, samt at det er ganggutt/ jente i hver avdeling som tar seg av diverse renhold. Verkstedet tar oppdrag fra det lokale næringsliv innen trykking av merker på klær og annet utstyr. Verkstedet tar monteringsoppdrag for næringslivet. Diverse småprodukter som montering av skruer på el - bokser og pakking av disse.*
 - *Vaskeriet har 3 arbeidsplasser hvor innsatte går i turnus. Arbeidsoppgaver rettes mot vask av anstalttøy og privattøy Innsatte utfører videre renholdsoppdrag som vask av gulv, bad og toaletter. Fire innsatte innehar denne tillitsjobben*
 - *Kjøkkenet har tre arbeidsplasser for innsatte. Arbeidets art dreier seg om generell matlaging, oppvask /renhold. Kjøkkenet er godkjent som praksissted av yrkesopplæringsnemnda. Du kan få godkjent praksis i forhold til fagbrev som praksiskandidat utfra § 3-5 i opplæringsloven.*

- *Hvilke fritidstilbud har fengslet?*
 - *Innsatte gis mulighet til fysisk trening i styrketreningsrom. Videre gis det mulighet for lån av ulike spill. Innsatte gis mulighet for bordtennis under lufting. Videre gis det også mulighet for kjøp av private xboxer og spill.*
 - *Anstalten har eget husband som består av innsatte som ukentlig spiller sammen og holder konserter i fengselet*

- *Annet*
 - *Innsatte gis tilbud om kortere motivasjon og mestringsprogram.*

(kriminalomsorgen.no).